

Rambynas

1 (23)
2023 m. birželis

Rambynas

Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“
leidinys 2023 m. 1 (23)

Spaudos projektą „Rambynas – Mažosios Lietuvos etnoregiono savitumo išsaugojimui – 2023“ iš dalies finansuoja Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas

Redakcinė kolegija

Diana Milašauskienė – vyriausioji redaktorė

Eugenijus Skipitis

Marytė Gečienė

Birutė Žemgulienė

Juozas Vercinkevičius

Vytenis Almonaitis

Egidijus Bacevičius

Rengėjas (leidėjas)

Pagėgių krašto draugija „Sandūra“

Finansiniai rėmėjai

Šilutės rajono savivaldybės administracija, AB „Vilkyškių pieninė“, UAB „Senasis Rambynas“, UAB „Veizas“, Rasa ir Sigitas Stoniai, Gražina ir Gintautas Stanšaičiai, Pagėgių savivaldybės tarybos nariai: E. Kuturys, R. Kelneris, R. Špečkauskas; visi Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“ bičiuliai, įsigiję ir užsiprenumeravę žurnalą „Rambynas“.

Informaciniai rėmėjai

Nacionalinis Lietuvos istorijos žurnalas „Voruta“

TURINYS

Diana STUNGURIENĖ Klaipėdos kraštas ir Vydūnas. I dalis. Klaipėdos kraštas	2
Norbertas STANKEVIČIUS Vokietijos gyventojų požiūris į Klaipėdos krašto prijungimą 1923 m.	9
Gintaras SKAMAROČIUS Jokūbas Stiklorius – Rambyno krašto sūnus	16
Liudvika BURZDŽIUVIENĖ Nesibaigianti kelionė: Bitėnai – Lietuva	23
Roza ŠIKŠNIENĖ Masinį trėmimą iš Klaipėdos krašto 1948 m. gegužės 22 d. prisimenant	31
Lėja DEGUTYTĖ Mūsų šeimos šviesuolės	34
Darius KINIULIS Oplankio dvaro istorija	41
Martynas PURVINAS Rambyno apylinkės Kristijono Donelaičio laikais	46
Egidijus BACEVIČIUS Klaipėdos apskrities augalų rinkinio pažintinės vertės	54
Asta BARTKEVIČIŪTĖ Macikų lagerių patirtys žmonių atsiminimuose	58

Birutė BALTRUŠAITYTĖ

Donelaičio žemėj

*Kas gali trypti baltą tautos kūną?
– Paskui – uždėti kančinės karūną,
kai nieko nebeliko,
tik ant lauko pliko
balta bažnyčia gynėsi nuo vėjų?!
Ateina priešas, ir vingiuoja dūmas,
paskui naktį, kuomet toksai juodumas,
atsiverti metus – lyg burtais buria
anie keliai, anie pradingę būrai,
ana lemtis – nykioj naktį išnykti,
prabust po šimtmečių... Dabar gūdu.
Tiktai baltoji bažnyčioj žvakę švyti,
ten kapas ir altorius – vienu du –
į dangų šaukias, kad visi išgirstų,
nekirstų girių, nebarstyti žodžių... –
Ten, Lietuvos pasieny, auga skirpstas,
ir tykliai uoga glaudžiasi prie uogos.
Mes – prie Tavęs. Esi lyg baltas gandrąs,
visų gandrų valdovas ir vedlys.
Lietuvninkai, uždekim žvakę šventą,
kad išgyventume, jei vėl naktis atklūs...*

Nuotrauka Antano Stanevičiaus

Klaipėdos kraštas ir Vydūnas

I dalis. Klaipėdos kraštas

Diana STUNGURIENĖ

Šiauliai

Mažoji Lietuva (Prūsų Lietuva) – tai nuo senovės abipus Nemuno prūsų ir lietuvių gyventos teritorijos. Dalis Mažosios Lietuvos – siaura žemės juosta, nusidriekusi dešinėje Nemuno pusėje, po Pirmojo pasaulio karo (1914–1918) buvo pradėta vadinti Klaipėdos kraštu. Tai vienas iš penkių dabartinės Lietuvos etnokultūrinių regionų. Mažosios Lietuvos arba Klaipėdos krašto gyventojai vadinami mažlietuviais, lietuvininkais, šišioniškiais, memelenderiais.

Melno taika

Viduramžiai Prūsijai nebuvo palankūs. Tuometinė teokratinė Europa Dievo žodį baltų gentims skleidė Kryžiuočių ordino kalavijais, patys dešimties Dievo įsakymų nesilaikydami. Svarbiausias jų organizuotų „kryžiaus karų“ tikslas buvo užgrobti prūsų ir lietuvių gyvenamąsias žemes¹. Su vietiniais gyventojais buvo elgiama si žiauriai: deginamos sodybos, patys žudomi ir prievartaujami jų moterys. Iki XV a. vidurio baltų gentys, vadinamos bendru prūsų vardu, kovodamos už laisvę ir savarankiškumą, bandė apsiginti nuo svetimšalių antpuolių. Prūsų-lietuvių žemėms užkariauti gerai organizuotai, ginkluotai ir žiauriai Kryžiuočių ordino kariaunai prireikė 200 metų nuo atvykimo 1225 m. iki Melno taikos sudarymo 1422 metais.

Prūsai prieš jų valią buvo pakrikštyti, pasipriešinimas palaužtas, jie neteko savo teritorijų ir kovojo tik už išlikimą: pilietines teises, kalbą ir tautines tradicijas. Net vokiečių istorikai mano, kad Prūsijos užkariavimas buvo vienas

iš kruvinausių istorinių įvykių: per tuos pora šimtmečių Prūsijoje vietinių gyventojų skaičius sumažėjo nuo 500 tūkst. iki 100 tūkstančių.

Tarp Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Livonijos ordino buvo sudaryta Melno taika, pagal kurią Ordino karinei valstybei atiteko rytinės Prūsijos dalies – Skalvos, Nadruvos ir Sūduvos – žemės.

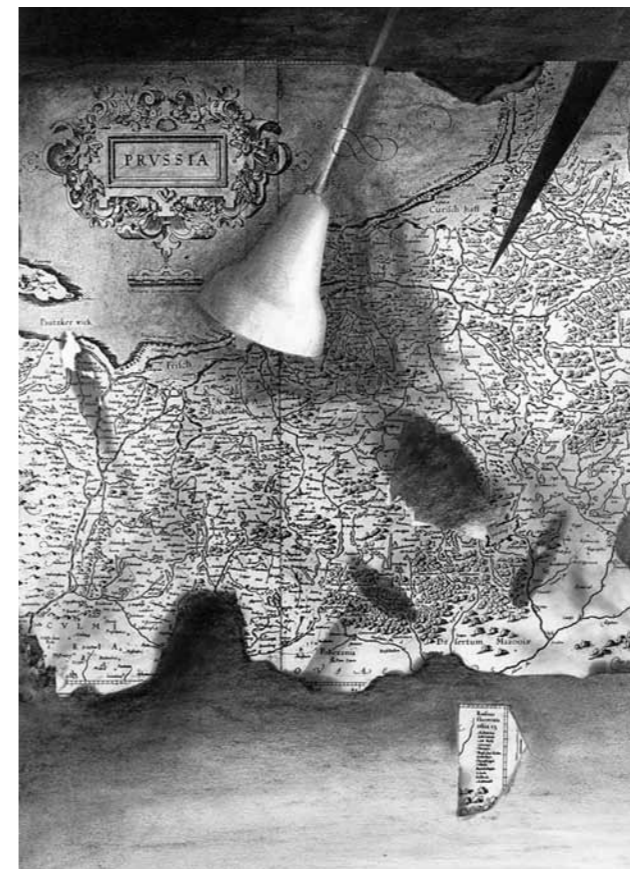
Eva Labutytė. Prūsų atminimui III, 1988

Ir iki pat Pirmojo pasaulinio karo šią teritoriją valdė vokiečiai.

Prūsų ir lietuvių gentis, gyvenusias skirtingose Alnos ir Deimenos upių pusėse, ištiko skirtingas likimas vakarinės dalies prūsai, gyvendami vokiškos kultūros apsuptyje, su ja asimiliavosi; kai tuo tarpu rytinėje dalyje susibūrę lietuvininkai tapatybę ir kalbą išlaikė dar daug šimtmečių. „Šis apie 100 metų po Melno taikos sutarties trukęs Kryžiuočių ordino karinės valstybės valdymo laikotarpis svarbus tuo, kad jo metu rytinėje Alnos ir Deimenos upių pusėje susikūrė lietuviška bendruomenė, dabar istorikų vadinama lietuvininkų etnosu.“² Prūsai atkakliai priešinosi germanizacijai: jie užsisklendė savyje, atsiribojo nuo užkariautojų ir nuo jų Dievo: „Dabar būtų galima sakyti, kad tai buvo pasyvioji rezistencija, kuri leido vietiniams gyventojams išsaugoti savo tapatybę – kalbą, papročius, gyvenimo būdą³.

Liuterio reforma

XVI a. pradžioje katalikiškoji bažnyčia Europoje buvo visiškai praradusi savo galias ir įtaką; jos nuosmukis kritinę ribą pasiekė 1503–1513 metais, kai vadovaujančiųjų dvasininkų pomėgis karams ir svetimų žemių užkariavimui bei indulgencijoms peržengė visas įmanomas ribas – Kryžiuočių ordino karinė valstybė žlugo.

Eva Labutytė. Prūsų atminimui I, 1988

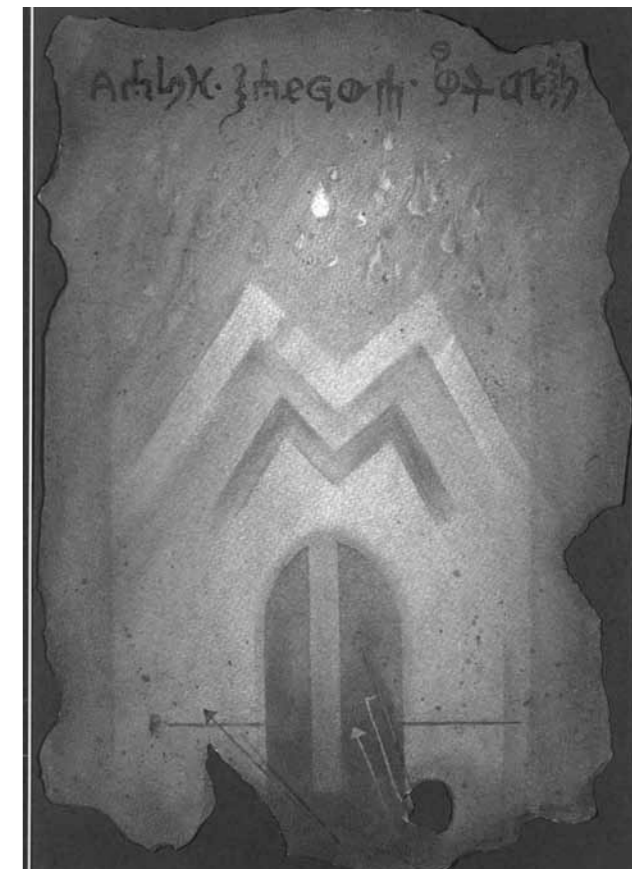
1517 m. Martynas Liuteris (1483–1546) įvykdė religinę reformą; jo paskelbtos tikėjimo nuostatos atvėrė kelią reformacijai. Vienas iš Liuterio teiginių – visi tikintieji turi teisę Dievo žodį skaityti ir per pamaldas girdėti gimtąją kalbą. Pokyčiai vyko greitai: 1525 m. didysis Ordino magistras perėjo į liuteronų tikėjimą, Ordino institucija buvo išformuota ir buvusi karinė valstybė pasivadino pasaulietine Prūsijos kunigaikštyste su sostine Karaliaučiumi – vokiečiai pasisavino ne tik prūsų žemes, bet ir jų vardą.

Šis laikotarpis po Liuterio reformos turėjo didelės reikšmės Mažosios Lietuvos lietuvininkams – gimtoji kalba įgavo juridines teises: lietuviškai buvo pradėtos spausdinti religinės ir pasaulietiškos knygos, bažnyčiose jau oficialiai pamokslai buvo sakomi lietuvių kalba. Tai sustiprino lietuvininkų tautinę savimonę.

Pirmasis Prūsijos kunigaikštystės monarchas Albrechtas Brandenburgietis (1490–1568)

Prūsijai, buvusiai Vokietijos ordino karinei valstybei, reikėjo atsinaujinimo, juk ji neteko dviejų pagrindinių savo svertų: 1410 m. pralaimėjo Žalgirio mūšį, o apkrikštijus Lietuvą buvo prarastos karų su pagonimis galimybės.

Svarbiausios permainos Prūsijos vidaus

Eva Labutytė. Prūsų dievai I–III, Perkūnas 2 var. 1988

ir užsienio politikoje yra siejamos su pirmuoju kunigaikštystės monarchu Albrechtu Brandenburgiečiu, kuris Prūsiją valdė 43 metus, nuo 1525 m. iki mirties. Tai buvo krašto švietimo, ekonomikos augimo ir reformų laikotarpis. Tuo laikotarpiu Prūsija gyveno taikų gyvenimą: sugebėjo išvengti karų ir visą dėmesį skyrė vidaus politikai.

Pirmiausiai buvo įgyvendinta pagrindinė Liuterio skelbta nuostata: Dievo žodis tikintiesiems turi būti skelbiamas gimtąja kalba. Tai sudarė sąlygas plisti gyvam lietuviškam ir prūsiskam žodžiui. Nuo 1531 m. Karaliaučiuje buvo reguliariai laikomos lietuviškos pamaldos; nuo 1544 m. visose bažnyčiose pamokslai lietuviams ir prūsams sakomi jų gimtąja kalba.

Albrechtas taip pat globojo ir rėmė lietuviškų knygų rengimą bei leidybą. 1529 m. jo nurodymu įkurta karališkoji biblioteka, kuri netrukus tapo vienu svarbiausių Prūsijos kultūros židinių. Buvo įvestas „privalomas knygų egzempliorius“ – kiekvienas knygų leidėjas ar prekyautojas privalėjo po vieną knygų egzempliorių neatlygintinai perduoti bibliotekai. Taip buvo sukauptas neįkainojamas knygų fondas, kuriame iki Albrechto Brandenburgiečio gyvenimo pabaigos buvo daugiau kaip 9000 knygų.

Siekdamas platinti liuteronystę, Albrechtas pradėjo plačią liaudies švietimo programą: statė mokyklas, leido mokyklinius vadovėlius, į šalį kvietė žymesnius reformacijos šalininkus, mokslininkus, mokytojus; įsteigė pirmąją Karaliaučiaus gimnaziją. Jis yra Karaliaučiaus universiteto (lot. Collegium Albertinum) įkūrimo iniciatorius (1544 m.). Šis universitetas ir lietuviams buvo vienas svarbiausių kultūros ir mokslo centrų (1718–1944 m. jame veikė Lietuvių kalbos seminaras). Taip pat jo iniciatyva buvo išleisti Prūsijos dainų dainynai – Eduardo Gizevijaus (1798–1880) surinktos liaudies dainos ir 150 etnografinių piešinių. Albrechto kvietimu iš Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės į Karaliaučių persikelia lietuvių raštijos pradininkai Abramomas Kulvietis (1509–1545), Stanislovas Rapolionis ir kiti protestantai, vėliau tapę Mažosios Lietuvos kultūros veikėjais. Albrechto rūpesčiu ir lėšomis Martynas Mažvydas parengė ir 1547 m. Karaliaučiuje išleido pirmąją lietuvišką knygą „Katekizmas“. Dėl reformacijos Prūsijos viešajame gyvenime imta plačiau vartoti prūsų ir lietuvių kalbą.

Po šviesaus periodo, kaip žinia, užaina tamsa. Vokietijos imperija augo, stiprėjo, jos tautinę politiką apibrėžė šūkis: viena valstybė, viena tauta, viena kalba. Tai viena ryškiausių XIX a. europinio nacionalizmo apraiškų.

Sukilimas

Ilgį priklausomybės metai išugdė lietuvininkų lojalumą vokiškai valdžiai, nors jie ir netapatino savęs su vokiečiais. Tapatybė apsirėškė kaip pagarba ir ištikimybė vokiečių valstybės monarchui kaip Bažnyčios galvai. Lietuvininkų inteligentija nebuvo gausi, vis tik lietuvių kalbos išstūmimui iš viešojo gyvenimo buvo priešinamasi: buvo renkami atstovai į parlamentines institucijas, steigiamos kultūrinės apolitiškos organizacijos; 1885–1914 m. jų veikė apie 30.

Nepaisant kalbos ir kilmės artimumo, lietuvininkų ir Didžiosios Lietuvos lietuvių kultūrinį suartėjimą stabdė skirtinga valstybinė tradicija, ekonominio lygio skirtumai, religinė aplinka – protestantiška vokiška ir katalikiška lenkiška tradicijos.

Politinės vienybės idėja iki Pirmojo pasaulinio karo nebuvo keliami apskritai. Situacija ėmė keistis prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui ir pasikeitus geopolitinei padėčiai. Tie pokyčiai jau atsispindėjo 1914 m. paskelbtoje vadinamoje Gintarinėje deklaracijoje, kur užsimenama ir apie poreikį suvienyti Didžiąją ir Mažąją Lietuvą. Dar radikaliau padėtis pasikeitė, kai 1918 m., remiantis JAV prezidento T. V. Vilsono (Woodrow Wilson) deklaruoto tautų apsisprendimo principu, Lietuva paskelbė savo nepriklausomybę.

Pirmasis pasaulinis karas, kaip žinia, baigėsi vokiečių pralaimėjimu, prasidėjo pasaulio perdalijimas. 1919 m. birželio 28 d. Versalio taikos

Eva Labutytė. Martynas Mažvydas

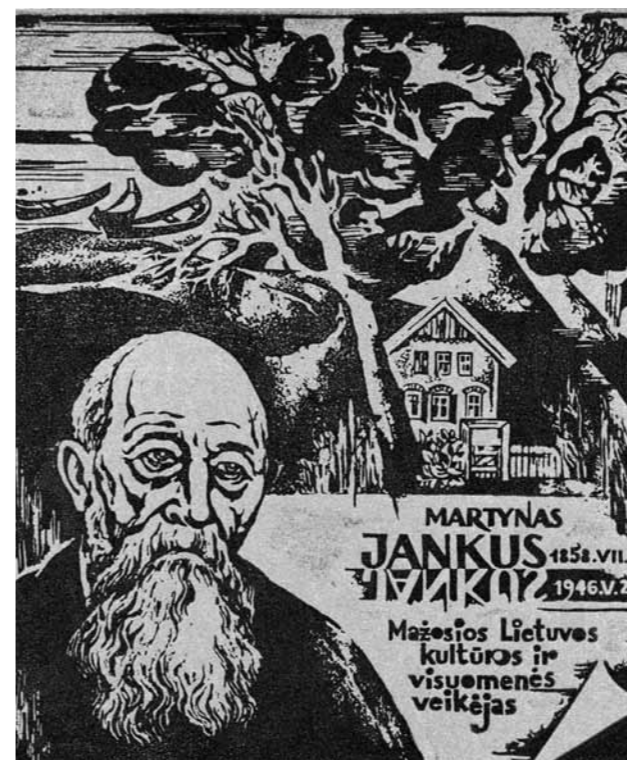
sutartimi buvo užbaigtas Pirmasis pasaulinis karas – Rytinė Prūsijos dalis buvo atskirta nuo Vokietijos ir perduota Antantės tarybai, o Klaipėdos kraštas perduotas valdyti Prancūzijai.

1923 m. sausio 10–15 d. įvyko vienas iš reikšmingiausių tarpukario Lietuvos politinių įvykių – Klaipėdos sukilimas. Taip buvo pavadinta lietuvių karinė operacija, kurios tikslas buvo prie Lietuvos prijungti Klaipėdos kraštą. Sausio 15 d. sukilėliai laimėjo, reguliarioji Lietuvos kariuomenė ir šauliai įžengė į Klaipėdos kraštą. Taip politiniu lygmeniu įvyko lietuvių tautos susivienijimas.

Suprantama, kad Klaipėdos kraštui tapus Lietuvos valstybės dalimi, neišnyko per šimtmečius dėl skirtingo gyvenimo būdo susikaupę religiniai, politiniai, ekonominiai, tautiniai ir kultūriniai skirtumai. Lietuvos valstybės suvienijimui prireikė milžiniškų tautiškai nusiteikusių žmonių pastangų. Tinkamiausios ir masiškiausios priemonės buvo įvairių kultūros ir meno draugijų steigimas.

Tautinis ir kultūrinis judėjimas Mažajoje Lietuvoje

J. Tumas-Vaižgantas rašė: „Prūsų kultūra didesnė ir gilesnė neg lietuvių; žemaičiai per amžius prūsėję, ne prūsai žemaitėję, nes gi mažesnis pareina didesnin, ne didesnis mažesnin... Prūsų lietuviai brendo protestantų kultūroje, racionalistinėje; D. L. lietuviai – Rymo katalikų kultūroje, jausminėje. Prūsų būdas darėsi kietoje, tvarkioje

Eva Labutytė. Martynas Jankus

sistemos rankoje, lietuvių gi palaidoje, išžišusioje lenkų ir rusų rankoje. Tad nieko dyvų, kad ir pats Dievas tapo nebe tas pats; kitaip prūsus laiminąs, jiems atlaidesnis esąs ir kitaip lietuvius laiminąs, daugiau iš jų reikalaujās, o mažiau teduodās.“⁴⁴

Lietuvininkai nebuvo tauta, juos galima laikyti tautine grupe. Jų patriarchalinė visuomenė beveik neturėjo inteligentijos sluoksnio. Tačiau ir nedidelėmis intelektualinėmis pajėgomis sašišvieta, mokslo plėtra ir tautinės savigarbos ugdymas pralenkė lūkesčius.

Kad lietuvis su džiaugsmu prisipažintų esąs lietuvis

„Kur Mažajoje Lietuvoje paskutiniomis 20 mt. buvo Lietuvių daroma, kas galėjo būti menama su pasigėrėjimu, čia buvo ir Adamas Braks. (...) Įgijęs teisėtai visų pasitikėjimą, buvo reikalaujamas visokiems žygiams ir darbams.“⁴⁵

Adomas Brakas (1886–1952) – Mažosios Lietuvos dailininkas, visuomenininkas. Jo pavardė visada minima greta Vydūno, Jokūbo Stikloriaus, Viliaus Gaigalaičio, Martyno Jankaus, Jurgio Mikšo, Enzio Jagomasto ir kitų Klaipėdos krašto šviesuolių pavardžių.

Priimtas į Tilžės gimnaziją, susipažino su Vydūnu, įsitraukė į lietuvių kultūrinę ir švietėjišką veiklą. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą Adomas susidomėjo politine krašto padėtimi. Klaipėdos kraštą valdant prancūzams (1920–1923 m.), buvo Prūsų lietuvių susivienijimo Tautos tarybos pirmininku. 1922 m. dalyvavo Ambasadorių konferencijoje Paryžiuje ir pateikė pareiškimą dėl Klaipėdos krašto ateities.

Pagal dailininko projektą 1925 m. Klaipėdos senosiose kapinėse buvo pastatytas paminklas 1923-ųjų metų sukilėliams. Sovietiniais metais kapinės buvo sunaikintos ir 1977 m. pradėtas kurti Skulptūrų parkas. Adomo Brako sukurtą paminklą pavyko išsaugoti tik todėl, kad jis buvo pastatytas ne prie kapų, o prie centrinio kelio⁶.

Aktyviai A. Brakas dalyvavo, o vėliau ir vadovavo krašto lietuvių jaunimo organizacijai „Santara“, įkurta 1912 m., kurios tikslas buvo kovoti su svetimos kultūros įtakomis lietuvių jaunimui. Kartu su bendraminčiais dalyvavo Klaipėdos krašto giedotojų draugijoje „Aida“ (1914), vadovavo jai iki uždarymo 1939 m. Draugija Klaipėdos krašte rengė koncertus, vaidinimus. A. Brakas buvo švietimo ir kultūros draugijos „Aukuras“ (1922–1939) steigėjas, „Vaidyklos mokykloje“ dėstė meno istoriją, vienas iš Klaipėdos krašto muziejaus, Muzikos mokyklos iniciatorių, Valstybės teatro Klaipėdoje repertuaro komisijos narys. Režisavo daugiau kaip 100 spektaklių,

pastatė 14 Vydūno pjesių, daugeliui pastatymų pats piešė dekoracijas.

Nelengvas likimas buvo lietuvininkų prieš prisijungimą prie Didžiosios Lietuvos, ir dar sunkesnis jis pasidarė tapus Lietuvos dalimi. 1939 m. hitlerininkams okupavus Klaipėdos kraštą, už veiklą prieš germanizavimo politiką Adomas Brakas, kaip ir daugelis kitų lietuvininkų, buvo suimtas ir priverstas palikti Klaipėdą, dailininkas persikėlė į Kauną.

1941 m. pradžioje jo žmona Marija Brakienė su jaunesniu sūnumi Ramūnu išvyko į Vokietiją. Adomas su vyresniu sūnumi Tautvydu liko Kaune. Tačiau 1941 m. birželio 14 d. kartu su sūnumi sovietų saugumo buvo suimti ir ištremiti. Tremtyje iš pradžių A. Brakas dirbo plytinėje, akmens skaldykloje, vėliau – Kamenskojė valstybiniame dramos teatre. Teatrą perkėlus į Bijską, dirbo jame iki 1946 m. išėjimo į pensiją. 1949 m. vėl buvo suimtas ir nuteistas 10 metų kalėjimo už „antitarybinę agitaciją“. Taip buvo apibūdinti jo paveiksai ir plakatai. 1952 m. vasario 2 d. A. Brakas mirė Barnaulo kalėjime. Palaidojimo vieta nežinoma.

P.S. „Džiaukis Adomėli, kad tu suvoki patį svarbiausią, suvoki, kas yra kultūra ir civilizacija. O kiek žmonių visą gyvenimą nugyvena, bet šias sąvokas painioja. ... Dvasinė kultūra – tai žmogaus siela, jo nemirtingumas ir išlikimas tautoje. O civilizacija – mūsų aplinka, mūsų rakandai, susisiekimo priemonės ir pagaliau mūsų pažanga. Visa tai materija ... kartais gali būti aukštos civilizacijos žmogus, bet dvasioje likti paskutinis skurdžius, paskutinis varguolis. ... žmonės painiodami dvasinės kultūros ir civilizacijos sąvokas, palaipsniui nutautėja...“¹⁷

Šitie Vydūno žodžiai akivaizdžiausiai gali paaiškinti, kaip vienas žmogus galėjo nuveikti šitiek daug!

**„Esame viena tauta, viena žemė,
viena Lietuva!“**

Šitie Ievos Simonaitytės žodžiai iškalti ant paminklo, skirto vieningai Lietuvai. Paminklas pastatytas 2003 m., minint Tilžės akto 85-ąsias ir Klaipėdos krašto susijungimo su Lietuva 80-ąsias metines. Mažoji kolona iš raudonojo granito simbolizuoja Mažąją Lietuvą, jos kultūrinį paveldą, pilkoji – Didžiąją Lietuvą. Viršutinė tartum nuskelta paminklo dalis vaizduoja Karaliaučiaus sritį⁸.

Ieva Simonaitytė (Ewa Simoneit, 1897–1978) – lietuvių literatūros klasikė, autobiografinių apsakų ir romanų kūrėja, žymiausia Klaipėdos krašto lietuvininkų gyvenimo vaizduotoja lietuvių

prozoje. Ji tapo pirmąja nepriklausomos Lietuvos valstybinės literatūros premijos laureate. Šį apdovanojimą pelnė 1936-aisiais, parašiusi savo pirmąjį romaną „Aukštųjų Šimonių likimas“. Savo kūryba rašytoja tapo prarastos Mažosios Lietuvos likimo simboliu.

Gimė Ieva Simonaitytė 1897 m. sausio 23 d. Vanagų bažnytkaimyje, Priekulės valsčiuje, Klaipėdos apskrityje. Augo be tėvo. Penkerių metų susirgo kaulų džiova – tuberkulioze, visam gyvenimui liko luoša, trečdalį gyvenimo praleido ligoninėse, dažnai sugipsuota. Dėl negalios negalėjo lankyti mokyklos. Skaityti ir rašyti ją išmokė motina. Luoša, pavainikė – likimas tarsi nusisuko nuo mažo žmogučio, bet... Vanagų parapijos vokiečių evangelikų liuteronų kunigas Emilis Blėiveisas (Bleiweiss Emil Rudolf Hugo, 1875–1915), pastebėjęs vaikų patyčias, imasi globoti mažąją Evę. 1912 m. pasirūpina, kad mergaitė būtų priimta į luošų vaikų ligoninę ir prieglaudą Angerburge (dabartinė Lenkija). Čia besigydydama (1912–1914) mergaitė pramoko vokiškai skaityti ir rašyti. Rašytoja savo globėją prisiminė su ypatingu prielankumu. Jos pastangomis E. Bleiveiso palaikai kartu su paminklu iš nuniokotų Vyžių kapinių 1974 m. rugsėjo 14 d. buvo perkelti į Vanagų kapines, o buvo pats sovietmetis...

Iš globos įstaigos Evė į gimtąjį kaimą grįžo visai kita, pasimokiusi miestietiškos kultūros – panelė, besirengianti „miesčioniškai“, gera šeimnininkė, mokanti ir gaminti, ir siūti. Ji jau kalba švaria vokiečių kalba ir daug geriau už kitus (absoliuti

Eva Labutytė. Rašytoja Ieva Simonaitytė

dauguma lietuvininkų buvo dvikalbiai – kone tobulai kalbantys vokiškai). Keleri metai vokiškoje aplinkoje padarė ir kitą įtaką: grįžusi į savo kraštą ji persiėmė vyravusiomis provokiškomis nuotakomis, prijautė kaizeriui Vilhelmui II.

Tačiau aukštesnės galios ir čia jos neapleidžia. Po misijos Indijoje 1914 m. į Vanagus atvyksta evangelikų liuteronų kunigas Kristupas Lokys (1860–1921). Jo dėka jauna mergaitė atsigręžia į lietuviškumą, užsiima lietuvininkų veikla – įstoja į lietuvišką organizaciją „Eglė“, tampa jos raštvede, pradeda eiliuoti, dalyvauja lietuviškuose vakarėliuose.

1921 m. būdama 23-ąjį būsima rašytoja atvyko į prancūzų valdomą Mėmelį – Klaipėdą. Baigė vakarinius mašinraščio ir stenografijos kursus. Dirbo Lietuvos konsulate, „Ryto“ spaustuvėje korektore, „Prūsų lietuvių balso“ redakcijoje, vėliau Seimelio raštinėje mašininke ir vertėja. Gretimai užsiėmė visuomenine veikla.

Kaip rėmėja dalyvavo Klaipėdos krašto prisijungimo prie Lietuvos Respublikos įvykiuose. Įstojo į pirmąjį Šaulių sąjungos Klaipėdoje įsteigtą būrį, vėliau liudijo antivalstybinės nacių Neumanno-Sasso organizacijos teismo procese Kaune. Apie Klaipėdos krašto sukilimą ir prie jo organizavimo prisidėjusius šio krašto gyventojus ji vėliau rašė savo trilogijoje „... O buvo taip“ (1977): tie sukilėliai buvome mes, Klaipėdos krašto lietuviai. Už Lietuvos valstybės interesų gynimą buvo apdovanota Lietuvos nepriklausomybės ir Klaipėdos sukilimo rėmėjo bronzos medaliais. Nacistinės Vokietijos okupacijos metais Kaune buvo areštuota ir tardyta gestapo, jos knygos pašalintos iš bibliotekų.

Paminklas ARKA su I. Simonaitytės žodžiais: „Esame viena tauta, viena žemė, viena Lietuva!“

1935–1971 m. parašė 15 romanų, apsakymų ir autobiografinių kūrinių lietuvių kalba, kurie nuo 1938 m. išversti į estų, latvių, rusų, lenkų, anglų, prancūzų, vokiečių, ispanų ir kinų kalbas, taip pat išleisti brailio raštu. Romanas „Vilius Karalius“ ekranizuotas kine. 1958-aisiais rašytojai įteikta LSSR valstybinė premija už romaną „Vilius Karalius“.

P.S. 1990 m. atkurtos Lietuvos antrosios nepriklausomybės laikotarpiu Ievos Simonaitytės kūriniai buvo išimti iš mokyklos programos ir sugrąžinti tik 2016 m., įvertinus, kad „Ieva Simonaitytė yra paskutinioji Mažosios Lietuvos metraštininkė, savo kūrinuose vaizdavusi išskirtinius lietuvininkų likimus ir garsinusi Klaipėdos Krašto etnografinį savitumą“. 2017 m. paskelbti Ievos Simonaitytės metais.

Tyli malda protėvių dvasiai

Grafikė, pedagogė Eva Erika Labutytė-Vanagienė (1938–2003) – viena iš M. Jankaus memorialinio muziejaus Bitėnuose ir lietuvininkų bendrijos „Mažoji Lietuva“ įkūrėjų (1989), Vilniaus evangelikų liuteronų bažnyčios atkūrimo signatarė, Vydūno draugijos garbės narė. Nuo pat pirmojo Mažosios Lietuvos enciklopedijos tomo dailės skyriaus vedėja, parengusi daugybę tekstų apie krašto dailę bei dailininkus.

Savo kūryba ištikima savo protėvių istorinei praeičiai, iš Europos žemėlapiu išnykusiai baltų genčiai – prūsams. Mažoji Lietuva jos kūrinuose nusidažė geltona, ruda, auksine ir juoda spalvomis: „...kaip tas pageltęs lapelis iš senų giesmynų, katekizmų, knygų, pageltęs, nuspuręs,

Albumas „Eva Labutyte. Dailininkė ir Mažoji Lietuva“. Nuotrauka G. Stungurio

parudavęs, prašviesėjęs... kad jis atrodytų lyg iš anų laikų... paimi seną lapą, net rankos virpa, net kvėpuoti bijai...“ / Iš knygos „Eva Labutyte. Dailininkė ir Mažoji Lietuva“/

Savo kūryboje Eva Labutyte žadino, gaivino Mažosios Lietuvos dvasią. Estampai, miniatiūros, ekslibrisai, akvarelė, knygų iliustracijos – visa kalbėjo apie Mažąją Lietuvą, gimtąjį pamaro kraštą – tragiškos lemties ir skaudžių lūžių kraštą; apie senovės prūsus, ilgus amžius vergavusius svetimiesiems, ir herojišką kovą iki mirties... ir po prisijungimo prie Didžiosios Lietuvos likimas buvo skaudus vietiniams gyventojams – masinė emigracija arba tremtis.

Išsaugoti, atkurti viską, kas išlikę dainose, giesmėse, tautosakoje, literatūroje, – žmonės turi žinoti, kokia tai buvo kultūra, kokie buvo jos dievai ir simboliai. Mažosios Lietuvos veikėjai (Martynas Mažvydas, Liudvikas Rėza, Jonas Bretkūnas, Danielius Kleinas, Kristijonas Donelaitis, Vydūnas, Ieva Simonaitytė, Martynas Jankus), Mano kraštas (Ievos Simonaitytės atminimui), Šaranga (pagal Vydūną), Abelis Vilis (prūsų raštijos kūrėjas), Abraomas Kulvietis, Stanislovas Rapolionis, Klaipėdos krašto miestai (Klaipėda, Nida, Rusnė), Vėlinės prūsų žemė, Prūsų žodžiai, Jūros ritmai, Requiem, Šilutė, Baltų ženklai (krikštai), Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų bažnyčios, Lietuvininkų giesmės, Kurėnų vėtrungės, K. Donelaitis, Runų raštai, Mūsų dievai – tai ne tuščiai surašyti žodžiai, tai vaizdiniai, užgimę menininkės sieloje, per jos akis ir rankas atskleista praeitis ir padovanota žmonėms. Atmintis gyva, ir ji liudija.

„Aš, kaip ir Simonaitytė, noriu pareikšti – aš

iš šitos žemės“,– yra pasakiusi dailininkė Ieva Labutyte.

*

2021 m. išleista knyga „Eva Labutyte. Dailininkė ir Mažoji Lietuva“. Albumas skirtas Evos Labutytės gyvenimui ir kūrybai atminti. Vienas iš jos sudarytojų ir rengėjų sūnus Kęstutis Vanagas maloniai sutiko pasidalinti menininkės kūriniais straipsniui.

Pabaigai

Po Antrojo pasaulinio karo Mažoji Lietuva, kaip lietuvininkų etnoso gyvenamoji teritorija, buvo ištrinta iš Europos žemėlapių. Tačiau ilgus metus istorinė medžiaga apie Mažąją Lietuvą buvo kaupiama bei publikuojama krašto išeivijos pastangomis. Šiai veiklai remti 1983 m. buvo įkurtas Mažosios Lietuvos fondas (JAV, Kanada). Iki šios dienos išleisti keturi Mažosios Lietuvos Enciklopedijos tomai.

„Originali ir populiarė abėcėline tvarka parašyta regioninė universalioji enciklopedija skiriama visiems skaitytojams, kurie išeivijoje ir Lietuvoje domisi Mažąja Lietuva. Ji yra nykstančių ar jau išnykusių mažlietuvių ir jų bičiulių dovana Lietuvai, grįžtančiai į Vakarų Europos mąstysenos, kultūros ir politikos orbitą. Šis mokslinis informacinis leidinys remiasi išeivijos sukauptą archyvine Mažosios Lietuvos fondo medžiaga, Mažosios Lietuvos enciklopedijos talkininkų surinktais ir patikrintais duomenimis.“ / *Vilius Pėteraitis, MLF pirmininkas*

Mažoji Lietuva gyvavo ir gyvuos, iki bus nors vienas ištikimas jos istorijai žmogus.

LITERATŪRA

1. Almonaitis V., Vakarų Lietuva XIII–XV amžiuje // Raudžių (Nemū) Vytautas Juodkasis. Mažoji Lietuva – mano gimtinė. Vilnius, 2011 m.
2. Ten pat
3. Ten pat
4. Juozas Tumas-Vaižgantas. Kultūrinė prūsų reikšmė Lietuvai. 1918-10-16; prieiga per internetą: <https://lt1918.lt/irasai/1918-m-spaliu-16-d-juozas-tumas-vaizgantas-kulturine-prusu-lietuviu-reiksme-d-lietuvai/>
5. Vydūnas. Mažosios Lietuvos lietuvių šventė su giesmėmis, kalbomis ir dainomis. Klaipėda, 1927, p. 34; prieiga per internetą: <http://www.brakas.lt/index.php?id=32>
6. Paminklas „Už laisvę žuvusiems“ 1923 m. sukilimo dalyviams. Koordinatės: 55.71657882871409, 21.141443353937575, Objekto adresas: Skulptūrų parkas, Klaipėda, Lietuva; ; prieiga per internetą: <http://www.krastogidas.lt/objektai/66-paminklas-uz-laisve-zuvusiems-1923-m-sukilimo-dalyviams>
7. B. Aleknavičius. Vydūno dvasios pakylėtas, p.16. Eglė, 2007, Klaipėda.
8. Skulptūros autorius Arūnas Sakalauskas. Tiltų ir H. Manto gatvių sankryžoje šalia Biržos tilto. Foto arka: By Kusurija - Mano darbas, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=31834812>
9. Vilius Pėteraitis, MLF pirmininkas (1992–1998), MLE vyriausiasis organizatorius ir tvarkytojas. Montrealis, 2000 birželio 16 d., <https://www.mle.lt/pratarne>

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Vokietijos gyventojų požiūris į Klaipėdos krašto prijungimą 1923 m.

Norbertas STANKEVIČIUS

Klaipėda

Mažajoje Lietuvoje lietuvininkai nebuvo lygiateisiai. Visais būdais buvo skatinamas vokiškumas, ir tik dalis šviesuolių drąsiau gynė savitą kultūrą, lietuvininkų interesus, skelbė, kad yra geriau už Vokietiją besitvarkančių valstybių. Vokietijos pralaimėjimas pasauliniame kare ir 500 metų saugotas baltiškumas, lietuviška veikla tapo Klaipėdos krašto atskyrimo priežastimi. Klaipėdos – Nemuno krašto praradimas buvo viena iš sutarties, vokiečių vadintos „Versalio diktatu“, sąlygų. Lenkijos derybininkai Paryžiuje dėjo pastangas, įrodinėdami Klaipėdos krašto lietuviškumą, ir prašė jį sujungti su Lietuva; tikėtasi, kad pati atsikurianti Lietuva autonomiais

pagrindais jungsis prie Lenkijos. Lietuvos ir Lenkijos priešiškus, šiaurinė Mažosios Lietuvos dalis, 10–22 km pločio ir 140 km ilgio ruožas palei Nemuno žemupį, Kuršių marias ir Baltijos jūrą, buvo perduota administruoti šalims nugalėtojoms. Čia tada gyveno 140 tūkstančių žmonių. Kraštui buvo numatyta Freistaato perspektyva, ateitis su augančia Lenkijos įtaka. Prancūzų politika nebuvo palanki lietuviams. Tačiau to nepageidavo ir Vokietija, Sovietų Rusija, Didžioji Britanija. Brendo Klaipėdos prijungimo prie Lietuvos galimybės.

Pirmajame pasauliniame kare žuvo du milijonai Vokietijos kareivių, dar keturi milijonai į

Klaipėda - Biržos tiltas ir senamiestis 1921 m. Nuotrauka www.bildarchiv-ostpreussen.de 010016

namus grįžo invalidai. Politinis lūžis, kai imperija – antrasis reichas – 1918 m. lapkritį tampa respublika, kurstė visuomenės pasimetimą ir daugybę ginčų. Ekonominė suirutė, bedarbiystė, be abejo, dar padidino nesantarvę ir kaltųjų ieškojimą, naujų judėjimų ir partijų kūrimąsi. Šalį skurdino kritiška vos pakeliamų reparacijų našta. Iki neįsivaizduojamų aukštumų paastrėjusi 1918–1924 metų ekonominė krizė sunaikino gyventojų santaupas, karo metu pirkta obligacijas, toliau keitė žmonių likimus. Gelbėjantis nuo hiperinfliacijos, daugelyje Vokietijos regionų buvo bandoma savarankiškai iš jos išbristi. 1922 metais vasarį laikinieji savi pinigai atsirado ir Klaipėdos krašte – banknotai nominalais nuo 0,5 iki 100 markių. Juose naudoti vokiški ir prancūziški žodžiai bei Klaipėdos krašto vaizdai. Taip buvo švelninami krizės padariniai ir kainų kilimas. Vokiečiai stengėsi, kad Klaipėdos kraštas pasiliktu Vokietijos dalimi, tam buvo renkami parašai.

1920 m. sausio 10 d. įsigaliojo Versalio taikos sutartis, vasario 12 d. paskutiniai vokiečių kariniai daliniai paliko Klaipėdos kraštą. Administravimas perėjo sąjunginių valstybių žinion. Valdymą perėmė Antantės karinės misijos vadovas generolas D. J. Odry, atvykęs į Klaipėdą su prancūzų kareivių batalionu ir vasario 15 d. rotušėje pasirašęs Krašto perėmimo Antantės priežiūrai aktą. Nedrįsdama prieštarauti nekenčiamai Prancūzijai, su kuria kautynėse 1914–1918 metais žuvo daugiausia vokiečių karių ir išeikvota resursų, Vokietija visgi turėjo jai perduoti Klaipėdos krašto kontrolę 99-uoju Versalio sutarties punktu. Vasario 17 d. buvo sudaryta krašto vykdomoji valdžia – direktorija. 1921 metais nauju vyriausiuoju komisaru ir prefektu, oberprezidentu jo direktorijai, tapo J. G. Petisnė. Kraštas suskirstytas į tris apskritys ir vieną miestą. Direktorijos pirmininku paskirtas Klaipėdos vyr. burmistras A. Altenbergas, nuo 1921 m. rugpjūčio – V. Steputaitis. Prancūzijos ir Lenkijos vyriausybės palankiai vertino pasiūlymus paversti Memelį tarptautiniu miestu. Petisnė palaikė Freistaato idėją, pataikavo ir ieškojo kompromisų tarp vietos vokiečių ir Lenkijos. Jis paliko Klaipėdą 1923 m. vasario 19 d. su evakuojama prancūzų įgula. Vilius Steputaitis buvo aiškios provokiškos orientacijos lietuvininkas, teisininkas, daugybės draugijų narys, Prūsijos landtago atstovas 1913–1918 metais Landtage jis skelbėsi esąs lietuvis ir smerkė lenkus už lietuviybės persekiojimus Didžiojoje Lietuvoje, tuo pateisindamas antilenkišką Vokietijos politiką. 1915–1917 metais gyveno Kaune ir Vilniuje, redagavo provokišką spaudą lietuviams, laikraštį „Dabartis“. Įtariai stebėjo Lietuvos tautinį sąjūdį ir ypač

siekius atskirti Mažąją Lietuvą nuo Vokietijos. Nuo 1921 m. rugpjūčio iki 1923 m. sausio 15 d. Vilius Steputaitis buvo Klaipėdos krašto direktorijos pirmininku. ML Gelbėjimo Komitetui ir ML Tautinei tarybai išreiškus nepasitikėjimą juo ir jo direktorija, išvyko į Rytprūsius – Girdavos apskritį, iš kur ir buvo kilęs.

Iki 1923 m. krašto padėtis ir likimas vis dar nebuvo išspręstas. Lietuva, grįsdama etninėmis, geografinėmis, politinėmis ir ekonominėmis priežastimis, teritoriją norėjo aneksuoti. Tuometinis Seimo narys, Tautos pažangos partijos pirmininkas Antanas Smetona rašė: „Aljansas dar padėkos, kad lietuviai ryžtingai išsprendė tą keblų klausimą. Užtenka žvilgtelėti į žemėlapi, kad įsitikintum, jog Klaipėdos uostas sutvertas tik Lietuvai, o ne kam kitam. Ginkime tai, kas mums ir mūsų vaikams gera lemia.“ Po sukilimo, 1923 m. sausio 19 – balandžio 7 d., A. Smetona buvo paskirtas Vyriausybės įgaliotiniu Klaipėdos krašte ir siekė aktyvesnio jo integravimo į Lietuvos valstybę, kas buvo labai sunku, – didesnių permainų nenorėjo net ML Gelbėjimo komitetas...

Vokietija turėjo ilgaamžių abipusių teritorinių ginčų su kaimynine Prancūzija ir Lenkija. Priminsime, kad tuometinė Lenkijos „mocarstwo“ buvo didžiausia iš visų aštuonių šalių, po I pasaulinio karo gavusių nepriklausomybę. 1921 m. rugsėjo 22 d. Lietuva, Latvija ir Estija buvo priimtos į Tautų sąjungą. Lenkija buvo priimta į Tautų sąjungos nares 1920 m. sausį su pirmąja šalių grupe, o Vokietijai, nežiūrint keleto valstybių protestų, leista ten įstoti tik 1926 m.

Deklaruotas Lenkijos valstybės uždavinys buvo sujungti vadinamas istorines žemes ir gyventojus į vieningą, ekonomiškai išvystytą tautą, gyvenančią viena dvasia ir įstatymais. Tačiau tapti Didžiąja Lenkija – su satelitinė Baltarusija, Ukraina ir Lietuva – jai teliko tik svajonė. Visgi, 1921 metais Lenkija užėmė 389 t. kv. km ir turėjo 28 milijonus gyventojų; Vokietija – 472 t. kv. km ir 60 milijonų gyventojų. Lenkijos gyventojų skaičius sparčiai augo ir toliau, po 300–400 tūkstančių per metus. Jos kariuomenės skaičius 1921 m. buvo 335 tūkstančiai, tarp jų 67 tūkst. raitelių, 20 tūkst. karininkų. 1920 m. spalio mėn. Lenkija turėjo net 900 000 karių.*

* Z dziejów armiji polskiej. Siły Zbrojne II Rzeczypospolitej. Warszawa, 2010. s.17; Wojsko Polskie II RP – Wikipedia, wolna encyklopedia.

Su daug didesne ir stipresne Lenkija nebūtų galėjusi kariauti 2,5 mln. gyventojų turėjusi Lietuva, kuri 1920 m. pabaigoje turėjo apie 42 tūkstančius kareivių, 1939 m. – 28 tūkstančius. Visgi svarbiausi Lietuvos valstybės politinės

strategijos uždaviniai buvo susigrąžinti Vilnių ir tapti jūrine valstybe, prisijungiant Klaipėdą. Ilgiau delsti darėsi pavojinga, Kaune gandai apie ruošiamą sukilimą buvo viešas dalykas. Tuo labiau žinant, kad vyriausybė ir Krašto Apsaugos ministerija neparėmė sukilimo idėjos ir netgi smerkė ją kaip akiplėšiškai drąsų žygį, galintį net pražudyti Lietuvą. Juk tai antausis Antantei, o įžeista Prancūzija gali keršyti už žuvusius karius ir paraginti savo kuruojamą Lenkiją užpulti Lietuvą. Todėl konflikto išvakarėse buvo atsargiai paklausta keleto šalių nuomonės ir, galima sakyti, buvo užsitikrinta neoficiali parama ar bent neutralumas dėl veiksmų, taip pat ir iš Vokietijos pusės. Neatsitiktinai Lenkijos pasienyje vyko ir Raudonosios armijos manevrai.

Lietuvos šaulių, karių ir savanorių pajėgos 1923 m. sausio mėn. įsiveržė ir užėmė Klaipėdos kraštą. Pavykęs Klaipėdos išvadavimas prilygo prestižui, bet ir planams Lenkijos, besikėsinančios į Nemuno tranzitą ir į visą Lietuvą. Net Vokietija prisibijojo prancūzų remiamos Lenkijos, turinčios ir didesnę kariuomenę. Pagal Versalio taikos sąlygas Vokietijos kariuomenė buvo sumažinta iki 100 tūkstančių algininkų, o karinė šauktinių prievolė uždrausta. Kitų šalių naudai iš Vokietijos buvo atimtas rūpestingai kurtas karinis laivynas, aviacija, šarvuočiai ir tankai. Prancūzijos globojama Lenkija kėlė vokiečiams daugiau pavojų ir interesų konfliktų nei nedidukė Lietuva. Todėl buvo verta palaikyti Lietuvos rezistencinį priešiskumą Lenkijai ir Prancūzijai bei išvyti prancūzus iš Mėmelio lietuvių rankomis. Tai mažino Lenkijos įtaką ne tik Rytprūsiams, bet ir Dancigui, taip pat ir toliau – Liepojai, Rygai. Aišku, vokiečių politikai trynė iš džiaugsmo rankas, eliminavę Lenkijos ir Prancūzijos pastangas ekonomiškai ir politiškai įsitvirtinti Rytprūsijų šiaurėje, kad Lenkijos laivams nebus leidžiama plaukioti Nemunu palei šiaurinę Vokietijos sieną. Tam kartui sustiprinta jauna Lietuvos valstybė įgnybo Lenkijai ir perbraukė jos kelerių metų pastangas ir įdirbį Nemuno žemupyje ir Klaipėdos uoste. Ir tegu! Iš Lietuvos, progai pasitaikius, Klaipėdos kraštą atsiimti bus lengviau negu iš Antantės įkūrėjos Prancūzijos. O jeigu Lietuva gauna valdyti Klaipėdos kraštą – tegu tai būna keblus ir netvirtas valdymas, kad vieną dieną Lietuva pati jo atsikvėptų.

Tą gerai suprato Vokietijos valdžios kabinetuose.

Bet štai vokiečių liaudis to nežinojo. Jai buvo „nuleista“ kita informacija ir išplatintas griežtas Lietuvos pasmerkimo naratyvas. Trejetą metų

nebuvo drįstama protestuoti prieš Versalio diktatą, 99-uoju straipsniu atplėšusį nuo reichs Memellandą... O nuo 1923-ųjų visos baimės dingo! Užslėptą neapykantą prancūzams dabar perkėlė ir fokusavo į mus. Ji ilgiems metams užgriuvo Lietuvą, lietuvius ir lietuvininkus. Spauda bauginė lietuvių kėslais į Vokietijos šiaurės rytų žemes ir noru įžūliai perbraižyti žemėlapius. Buvo cituojamos *Gintarinės deklaracijos* mintys, pateikiami žemėlapiai, kuriais Lietuvos valstybė grasino „sujungti“ etnografinėmis vadintas žemes – didelę Rytprūsijų dalį. Prisiminta, kad lietuvių veikėjai jau 1914–1918 metais kėsinosi vos ne į visus Rytprūsius, tad dabar, gavę Klaipėdos kraštą, žiūrėk, tuo neapsiribos. Ėmė sklisti gandai, kad Lietuva susitars su Lenkija ir žygiuos į Karaliaučių. Temą apie tai, kad lietuviai su žemaičiais spaudžia rytprūsiečius, imta eskaluoti. Tai buvo scenarijaus dalis: iš pradžių Lietuvai nesutrukdyti gauti Klaipėdos kraštą, pašalinant jame prancūzų ir lenkų įtaką, o vėliau apkaltinti tą pačią Lietuvą už įžūlumą, įstatymų pažeidimus, melavimą ir ruoštis Memellando susigrąžinimui. Taip buvo užsuktas mechanizmas ir sąmoningai, iš lėto imta ruoštis dienai iks, kai atsigavusi ir sustiprėjusi Vokietija nusimes uždėtus pančius, atsikirsdama įžūliai grobikai. Žinia, ne per greitai ir stipriai, kad išgąsdinta Lietuva nepultų ieškoti pagalbos pas tuos pačius prancūzus ir lenkus. Taip iškilo politinis – teritorinis – kultūrinis ginčas ir konfliktas su Vokietija, turinčia, natūralu, revanšo planų, – tikra uždelsto veikimo bomba. Vis aktyviau už Nemuno ir Oderio galvota apie tai, koku būdu atsiimti Memellandą, o ir pačią Lietuvą priartinti ir įtraukti į Vokietijos politiką.

Bet grįžkime į 1923-ius metus. Mes negyvenome tuo laiku, tačiau nesunku įsivaizduoti, kokia džiugi nuotaika, pasitikėjimas savo draša tada apėmė Lietuvos žmones. Stebuklas įvyko, Klaipėda, uostas ir pamarys priklauso Lietuvai!

Ir Steponui Dariui teko prisidėti prie šio naudingo Lietuvai darbo. Vėliau laiške jis rašė: „Kiekvienas mūsų žingsnis buvo drąsus ir sumanus, veikėme viena jėga. Nors prancūzai buvo puikiai ginkluoti, bet sutriko, pamatę mūsų drąsą. Dabar jau Klaipėda mūsų ir bus visada mūsų. Mes savo darbą atlikome lengvai ir dabar palikome vietos žmonėms laisvai apsispręsti. Esu linksmas ir sveikas. O dabar žiūrime į kitą pusę – į Vilnių.“

1923 m. sausį Prancūzija ir Anglija įteikė protesto notas Lietuvos vyriausybei, bet ši teigė neturinti nieko bendro su sukilėliais. Nors Antantė ir Lenkija tvirtino, kad sukilimas yra agresija, o vadai yra Lietuvos karininkai, bet tvirtų įrodymų pateikti negalėjo ir, nebeaštrindamos padėties, priėmė kompromisinį sprendimą. Prancūzai

vėliau aiškino, kad turėjo mažai ginklų. Bet iš tikro nenorėjo rizikuoti gyvybėmis dėl šito krašto, o Lenkijos laivas – laivai į pagalbą nespėjo. Vokietija notų Lietuvai neteikė, tuo labiau, vyko neramumai ir prieš prancūzus nukreipti streikai jos anglių kasyklose Sare. Ten vokiečių darbininkai atsiskė kasti anglis, nes jos buvo išvežamos iš šalies reparacijų sąskaita.

Prancūzijos galutinė reakcija buvo maždaug tokia: tiek to, neliesime kraujo, tačiau neleisime pasinaudoti iškovojuimu – Klaipėda bus pusiau Lietuvos. 1923 m. vasario 16 d. Paryžiuje Ambasadorių konferencija pripažino Klaipėdos krašto prijungimą prie Lietuvos valstybės. Tautų sąjungos tyrimo komisija 1924 m. kovo 14 d. nusprendė atiduoti Memelį Lietuvai, suteikiant teritorijai autonomines teises. 1924 m. gegužės 8 d. Paryžiuje po nelengvų derybų patvirtintos to prijungimo sąlygos ir krašto statusas. Savo veiklą sustabdė ML Tautinė Taryba ir ML Gelbėjimo Komitetas, nes jų užduotis buvo atlikta. Klaipėda autonomiškai ėmė priklausyti Lietuvai. Bet kaip buvo realiai, praktiškai? Lietuviai ir vokiečių kalbos krašte buvo oficialios ir lygiavertės. Kas trejus metus gyventojai galėjo rinkti savivaldos organus: seimelį, leidžiantį vietinius įstatymus, bei direktoriją – vykdomąją valdžią. Lietuvos centrinės valdžios skiriamas gubernatorius turėjo teisę seimelį ir direktoriją paleisti. Lietuvos valdžia tvarkė krašto saugumą, ryšius su užsieniu, uostą, paštą, valstybės akcizus. Autonominės valdžios kompetencijai priklausė teismai, švietimas, finansai, socialinė ir sveikatos apsauga, bažnyčia ir policija. Nacionalinė miestų gyventojų sudėtis, aukštesnė socialinė ir turtinė padėtis bei išsilavinimas, vokiškų organizacijų gausa, savivaldos teisės ir neabejotina parama iš Vokietijos leido organizuoti pilietinio nepaklūnumo Lietuvai kampaniją. Ji dar paaštrėdavo rinkimų į seimelį metu.

Nenorėta pripažinti Lietuvos vyriausybei teisės valdyti Klaipėdos kraštą, taip pat vis dažniau ir drąsiau buvo smerkiama Versalio taika. O pradžioje bandyta atsigriebti bent prieš Lietuvą, tris ar keturis šimtus metų neegzistavusią, pasaulio užmirštą valstybę, išdrįsusią „atimti atimtą“ ir dar meluoti dėl sukilimo organizavimo. Ką gi, Lietuva buvo labiausiai pažeidžiama iš visų vokiečių kaimynių, o bauginimas išorės ir vidaus priešais neblogai mobilizuoja gyventojus ir telkia žmones aplink valdžią. Tokiais atvejais sakoma: ant mūsų pradėjo visus šunis karti, o kai norisi mušti – lazda atsiras. Vokiečių istorikai gavo svarbią užduotį: iškelti autochtonų klausimą. Prūsijos ir Kryžiuočių ordino slaptajame archyve buvo atrinkti dokumentai, kuriais remiantis

buvo užginčyta lietuvių ir prūsų giminystė bei pats lietuvių egzistavimo Rytprūsioose ligi XV amžiaus faktas.

Klaipėdos kraštą prijungus prie Lietuvos, abi nacionalinės grupės nuolat keitėsi priekaištais, kaltindamos viena kitą Klaipėdos statuto laužymu, taip pat istorinių šaknų neturėjimu šioje žemėje. Lietuviai niršo ant vokiečių, kliudžiusių kurti lietuvišką Klaipėdą Lietuvos valstybės sudėtyje, įsitvirtinti ir reformuoti krašto gyvenimą, išleidžiant į jį Lietuvą. Vokiečiai ir už jų nugaros stovėjusi Vokietija nesiruošė taikstytis su krašto lituanizacija, jų akimis – neturėjo būti paminta per šimtmečius nusistovėjusi tvarka, kaip ir Vokietijos baudžiamasis kodeksas. Išlaikantys savo aukštą turtinę padėtį vokiečiai tebeturėjo pranašumą politiniame, ekonominiame ir kultūriniame gyvenime, darydami įtaką mieste ir kaime.

Vokiškumas imtas vertinti kaip skriaudžiamas ir nuo lietuvių bei žemaičių gintinas reiškinys. 1923 m. įkarštyje lietuviai nuvertė du paminklus – vokiečių didingos praeities simbolių. Klaipėdos vokiečiai nepamiršo ir neatleido lietuviams už Borusijos paminklą. Juk tik prieš šešiolika metų, 1907 m. rugsėjį, tas paminklas buvo iškilmingai atidengtas, dalyvaujant valdovo Wilhelmo II šeimai ir minioms krašto žmonių. Daugelis buvo aukoję paminklo statybai; tada buvo surinkta vienas milijonas markių, pasiruošimas vyko kelerius metus. Paminklo nugriovimas 1923 m. vasarį turėjo išreikšti Vokietijos ir Prūsijos valdymo pabaigą ir buvo suprantamas kaip jų istorinis pažeminimas. Vokiečiai kaltino lietuvius savivale, nekompetencija, siekimu išstumti vokiečių kultūrą ir kalbą, krašto ekonomikos griovimu, o lietuviai vokiečius kaltino politine orientacija į Vokietiją ir mažai slepiamu noru atplėšti kraštą nuo Lietuvos; memelenderius – nutautėjimu. Abi pusės manėsi esančios teisios.

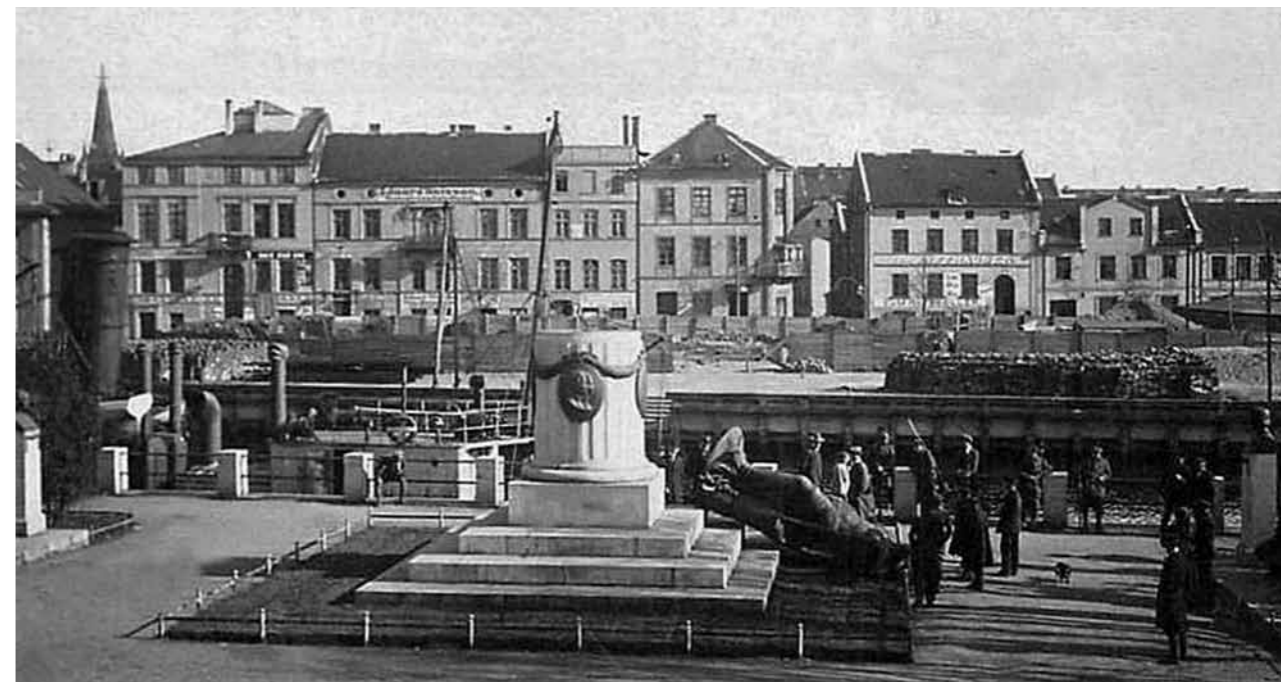
Tai į šitokią Prokrusto lovą buvo paguldyta jauna Lietuvos valstybė, žūtbūt panorusi savo lango į pasaulį, ilgesnio pajūrio ruožo ir ginčijamo uostamiesčio. Klaipėdos valdymas tapo iššūkiu Lietuvai. Kaip reikėjo siekti lietuviškos Klaipėdos, kad Memelenderis nevirstų Memel-deutsche? Ši dvikova – kova dėl įtakos aktyvėjo ir baigėsi ne lietuvių pergale. Seimelių rinkimai rodė vokiškų partijų pranašumą: jos surinkdavo daugiau kaip 80 procentų rinkėjų balsų. Prolietuviškų partijų sąrašai surinkdavo tik 6–18 % balsų, o rinkėjai, aktyvesni lietuvininkai, vis dažniau sulaukdavo grąsinimų savo aplinkoje. Krašto mokyklose nebuvo lietuviškai laisvai mokančių mokytojų: kaizerinės mokytojų seminarijos ir kulturkampfo programa savo padarė. Lietuvių kalbos kursų daugelis mokytojų ignoravo, į Lietuvos valdymą

ne be savo vyresnybės rekomendacijų žiūrėdami įtariai. Kursai organizuoti ir valdininkams, tarnautojams, teisėjams: jie turėjo išmokti atsakyti ta kalba, kuria į juos buvo kreipiamasi. Kaip ir mokytojai, jie buvo dažniausiai vokiečiai arba vokiečių naudai nusistatę žmonės. Kauno valdžios pradėtas vykdyti vokietinimo pristabdymas ir lietuviškų privačių mokyklų kūrimas buvo sutiktas kaip ilgamečių tradicijų ir krašto specifikos laužymas. Ir kuo turtingesni ar jaunesni – tuo daugiau galvojo ir bendravo vokiškai; lietuviškai kalbėjo daugiau nebent kaimo žmonės, seneliai, samdiniai, atvykėliai.

Išplėtojus visuotinę pasipiktinimo Lietuvos veiksmais opinią, pasunkėjo sąlygos lietuviškų organizacijų veiklai visoje likusioje Rytprusių teritorijoje – bet kokia lietuvių kultūrinė veikla ten tapo nepageidautina. Tai buvo dar vienas smūgis lietuvininkų gyvavimui, kultūrai, organizacijoms, jau ir taip nusilpusioms dėl ilgo Pirmojo pasaulinio karo, rusų kariuomenės įsiveržimo ir pokario sunkmečio. Tilžę turėjo palikti arba užsidaryti daugelis anksčiau skaitlingų lietuviškų draugijų ir redakcijų. Tik kelios jų tęsė veiklą, persikrausčiusios į Klaipėdą. Sutrukdydysime Lietuvai įsitvirtinti Klaipėdoje! Tam reikėjo kritikuoti Lietuvos politiką ir įtikinančiai atremti Lietuvos argumentus savais. Politinės propagandos aparatas stengėsi kiekviename Lietuvos poelgyje rasti silpnų vietų, o kiekvieną Kauno valdžios klaidą – politinę, kultūrinę ar ekonominę – paversti savo laimėjimu. Surasti triuškinančių argumentų, valdyti kalbos logiką, cituoti įstatymus bei formuoti visuomenės nuomonę –

tą vokiečių politikai ir aukštesnieji valdininkai profesionaliai mokėjo. Savas trolinių fabrikas veikė ir tada. Lietuvos kompromisai ar pastangos buvo užjuodinami iki neatpažįstamo. Provokišką veiklą koordinavo ir skatino „Vokiečių Rytų sąjunga“ (*Bund deutscher Osten*) ir panašios draugijos, remiančios vokiškumą valstybės pakraščiuose ir už jų ribų. Buvo skatinamas vokiškas patriotizmas, netrukus – ir šovinizmas. Baugu darėsi kalbėtis ne vokiečių kalba – tapdavai svetimas, įtartinas, įskundžiamas. Ano meto Klaipėdos krašto politikos peripetijas yra nagrinėjęs teisininkas Rudofas Valsonokas. Dar 1932 m. buvo išleista jo knyga „Klaipėdos problema“, kurioje rašoma apie Vokietijos kišimąsi į krašto valdymą, gyventojų kiršinimą, pateikta gyventojų tautinės sudėties analizė, aprašoma daugybė politinio ir ekonominio spaudimo pavyzdžių.

Kaip viena iš atkeršijimo nežabotiems lietuviams priemonių brendo ir mintis apie „apsivalymą“ nuo lietuviškų vietovardžių, tam suradus penkias priežastis. O kadangi net specialistams buvo ir yra sunku atskirti lietuvišką pavadinimą nuo prūsisko – užsimota pagal principą: geriau pakeisti daugiau ir išvengti galimų kaltinimų nestropumu. Rytprusių vietovardžiai daugeliui bylojo apie nevokišką praeitį, kai kuriuos – ir provokavo. Betgi niekas neturėjo tokios praeities priminti, – užteko jau Klaipėdos krašto „neištikimybės“. Viso to netruko palydėti ir jausmingi meno kūriniai. Buvo „mušama“ per visus žanrus: apsakymus, feljetonus, piešinius, dainas, istorines studijas, filmus... Tada taip pat sukurta ir spaudą užtvindė šimtai eilėraščių. Neblogai

Nacionalinio praeities didybės ženklas – Borusijos paminklo nuvertimas. Nuotrauka www.bildarchiv-ostpreussen.de 010016

surimuoti posmai sukasi apie tą patį priešstatos kontrastą – anuomet ir dabar – ir žada išvaduoti į sunkų vargą nūnai pakliuvusį, kenčiantį Klaipėdos kraštą. Keletą eilėraščių pateiksime čia jūsų teismui.

Žinomiausia tarpukario Tilžės poetė *Johanna Wolff*, pavyzdžiui, rašė (čia ir toliau pateikiamas beveik pažodinis vertimas):

Ach! Zerrissen das Band, das dich und uns hat verbunden,

Handel und Wandel gehemmt und die Freiheit geschwunden;

Riegel und Zäume und feindlich abwehrende Grenzen

Brachen dein Schimmern, dein glückverheitendes Glänzen -

Heimatsbanner gesenkt in den nervigten Händen.

Steh`n wir an deinen Rändern, in deinen Geländen,

Sehnsucht im Herzen, die Seele voll brennender Trauer –

Wie lange, wie lange soll`s währen, Memelstrom grauer?

Ak! Nutrūko ryšio juosta, bendra jums ir mums / prekyba ir kelionės užspaustos, ir laisvė išnyko, / varžtai, pančiai ir priešiškos sienos / sudaužė tavo blizgesį, tavo laimingą švytėjimą, / o erzinančios rankos nuleido tėvynės vėliavas. / Mes stovime tavo pakraščiuose, tavo žemėse / su ilgesiu širdyje, o siela pilna deginančio liūdesio – / Kiek ilgai, kaip ilgai tai turi tęstis, Nemune žilas?

Otto Felix Krüger: An die Memel

Umstrittener Strom, du wogst gebettet
in waldumsäumter Wiesen weichem Schoß;
arglistig hat man dich gekettet,
dich Riesenleid, zum letzten Todesstoß.
Dein buntes Bild bewegter Tage,
die farbenfrohe Frische ist verblaßt;
in müden Wellen weint die Klage
der Wehmut über schweren Schicksals Last.

Es dehnt sich dumpfe, düstere Trauer
wie dichter Nebelschleier übers Land;
rings riefelt kalter Regenschauer
und löscht der Hoffnung Feuerbrand,
Doch mag man dich auch sinnlos quälen,
dir bleibt, du Strom, die schönste Zuversicht:
du kannst auf deutsche Treue zählen,
die keine Macht der weiten Welt zerbricht.

Nemunui

Ginčijama upe, tu banguoji supdama / miškų pievose jauną augmeniją, / tačiau tave surakino grandinėmis pikta apgaulė / didysis vargas paskutiniam mirtinam smūgiui. / Tavo spalvingas neramių dienų paveikslas, / spalvingoji gaiva išblėso; / pavargusiomis bangomis verkia skundas / dejonės dėl sunkios likimo naštos.

Per šalį driekias troškus, niūrus gedulas / lyg tankus rūko šydas; / šaltas lietus gūsiams riau-moja aplinkui / ir užgesina vilties ugnį, / bet ir beprasmiškoje kančioje, / lieka, upe, tau graži viltis: / pasikliauk vokiška ištikimybe, / kurios nepalauš jokia pasaulio jėga.

Die Wacht am Memelstrand

Es geht ein Ruf vom Fels zum Meer:

Auf, Deutschlands Söhne, schnell zur Wehr!

Vom Rhein zur Memel und zum Belt

Droht feindlich Euch die halbe Welt!

Steh` fest, du deutsches teures Vaterland,

Wir balten Wacht, die Wacht am Memelstrand.

Sargyba Nemuno krante

Sklinda šauksmas nuo uolų link jūros: / kilkite, Vokietijos sūnūs, greičiau prie ginklo! /

Nuo Reino iki Memelio ir iki Belto / jums priešiškai grasina pusė pasaulio! /

Būk tvirta, brangioji vokiečių tėvyne, / mes bu-dime sargyboje, sargyboje prie Nemuno krantų.

Memelland

Du Land mit deinen schönen Wiesen

Und deiner Wälder stolzer Pracht,

Entrissen bist auch du dem Riesen,

Zu Sklaven auch dein Volk gemacht,

Verdorren wird dereinst die Hand,

Die uns geraubt das Memelland!

Nun liegt dies` Land in Feindeskettten,

Sie dulden darf es dennoch nicht;

Das deutsche Volk kann es nur retten,

Wenn es einig seine Fessel bricht.

Geb` Gott, der Tag käm bald herbei,

Da unser Memelland wird frei!

Tu gražiųjų pievų / ir išdidžių miškų grožio šalis, / tu irgi esi milžinų išplėsta, / tavoji tauta paversta vergais, / bet vieną dieną nudžius ranka, / kuri pavogė iš mūsų Memellandą!

Dabar šalis prieš grandinių surišta, / bet jūs neturite to ilgiau kentėti; / vokiečių tauta gali mus išgelbėti / tik kartu nutraukus grandines. / Duok Dieve, greitai ateis diena, / kai mūsų Memelland bus laisvas!

F. Ellmer

Das soll ein Hoffnungszeichen sein,

Das unsern Busen schwellt.

Auf Regen folgt stets Sonnenschein

Im Wechsellauf der Welt.

Geraubt ward uns das Memelland

In Deutschlands trübter Zeit.

Doch heben wir zum Schwur die Hand:

„Nicht für die Ewigkeit!“

Und drückt Euch nun auch schwertes Leid,

Ihr Brüder, haltet aus.

Gott führt Euch zu gegeb`ner Zeit

Zurück ins Vaterhaus.

Besikeičiančiame pasaulio kelyje / privalo būti vilties ženklų, / kurie iškelia mūsų krūtinę. / Visada po lietaus ateina saulės šviesa.

Memellandas buvo pavogtas iš mūsų / niūriais Vokietijos laikais. / Bet pakelkime rankas priesaikai: / „To nebus amžinai!“

Nūnai spaudžia sunki kančia, / Bet, broliai, laikykites. / Dievas sugrąžins jus tinkamu metu / Atgal į tėvų namus.

*Eilėraščių originalai paimti iš: Thielo A. K. T. Memelland und Memelstrom. Lieder und Balladen. Tilsit, 1933

Šitie širdies skausmo eilėraščiai buvo skatinami ir spausdinami, tapo konjunktūriniais ir tendencingais, jų tonas griežtėjo. Kaipgi, mums, vokiečiams, kurie vos prieš keletą metų kariavo su puse pasaulio, dabar bando grasinti, diktuo-dama savo valią, kažkokia mažytė Lietuva; ji ir taip ilgai gąsdino Europą savo žiauriais pagoniš-kais papročiais ir neišprusimu. Arba – vis labiau įžūlėjanti Lenkija, jau 1920 m. pasiglemžusi dalį

Reicho žemių, karių skaičiumi aplenkusi pačią Vokietiją, jos kariuomenės dydžio ir siunčiamų dovanai ginklų nieks neriboja! Kur bus tokios neteisybės ir pasityčiojimų riba? Ir kas išdrįs už-tarti Vokietiją, kai laukti darosi pavojinga?!

Nepaskutinį vaidmenį toje propagandos – agi-tacijos kampanijoje gavo ir Rytprūsių evangelikų bažnyčia. Ir ji turėjo baismės priemonių už 1923 metų sausį parodytą įžūlumą. Iki XIX a. vidurio Tilžės, Ragainės, Gastų, Gilijos, Įsės, Kalnininkų, Karklės, Šakūnų, Lazdynų, Šilėnų, Rautenberkio, Mielkiemio, Pilupėnų, netgi Sembos pakraestyje esančių Mielaukio, Laukiškių ir kt. bažnyčiose pamaldos reguliariai vykdavo dvejomis kalbo-mis. Lietuviškos kaimo bažnyčių bendruomenės buvo didesnės už vokiškąsias. Po Pirmojo pasaulinio karo kairiajame Nemuno krante lietuviškas pamaldas reguliariai dar vykdė apie dešimt bažnyčių. Dar keliolikoje bažnyčių, senesniems gyventojams pageidaujant, pamaldos lietuvių kalba įvykdavo per didžiąsias šventes.*

* MLE, t.2, p.806.

1923 m. įvykiai tapo priežastimi išguiti lietuvių kalbą iš maldos namų, kaip kad XIX a. pabaigoje iš mokyklų ir viešųjų įstaigų. Iš Rytprūsių bažnyčių „liaudies valia“ buvo išstumta kelis šimtmečius ten tradiciškai vartota lietuvių kalba. Nutrūko ne vien pamaldos sekmadieniais „po pietų“, bet ir giedojimai ar bendravimas su kunigu lietuvių kalba, ir ne vien bažnyčios pastate. Sustabdyti ir paskutiniai vaikų lietuviško religinio parengimo židiniai. Vis dėlto kai kurių bažnyčių geranoriškesni kunigai, religiją laikydami aukščiau politikos, dar laikydavo lietuviškas pamaldas bent kartą kitą per metus iki Antrojo pasaulinio karo ir 1944 metų evakuacijos.

LITERATŪRA

1. Juška A. Mažosios Lietuvos Bažnyčios istorija. Klaipėda, 1997.
2. Juška A. Mažosios Lietuvos mokykla. Klaipėda, 2003.
3. Lietuvos istorijos straipsnių ir dokumentų rinkinys. Sudarė J. Var-nienė. Vilnius, 1999.
4. Mažosios Lietuvos enciklopedija. T.1–4. Vilnius, 2000–2009.
5. Polska 1918–2018. Historia Polski w liczbach. Warszawa, 2019.
6. Z dziejów armiji polskiej. Siły Zbrojne II Rzeczypospolitej. Wars-zawa, 2010. s.17.
7. Wojsko Polskie II RP. – Wikipedia, wolna encyklopedia
8. Thielo A. Memelland und Memelstrom. Lieder und Balladen. Tilsit, 1933
9. Tijūnelis J. Vokietijos propaganda prieš Lietuvą. Kaunas, 1937
10. Valsonokas R. Klaipėdos problema. Kaunas, 1932
11. Vanagaitis J. Kovos keliais. Almanachas. Kaunas, 1938.

Jokūbas Stiklorius – Rambyno krašto sūnus

Gintaras SKAMAROČIUS

Marijampolė

Šį straipsnį rašau ne tik kaip istoriją, bet ir jos pamokas ateičiai, jau rytojui – kaip svarbu suprasti priešininkų metodus, detales bei jų išvengtą siekiant ne tik išsaugoti lietuvių kalbą ir tautą nuo sunaikinimo, bet ir telkti ją bei aktyvinti naujam gyvenimo etapui.

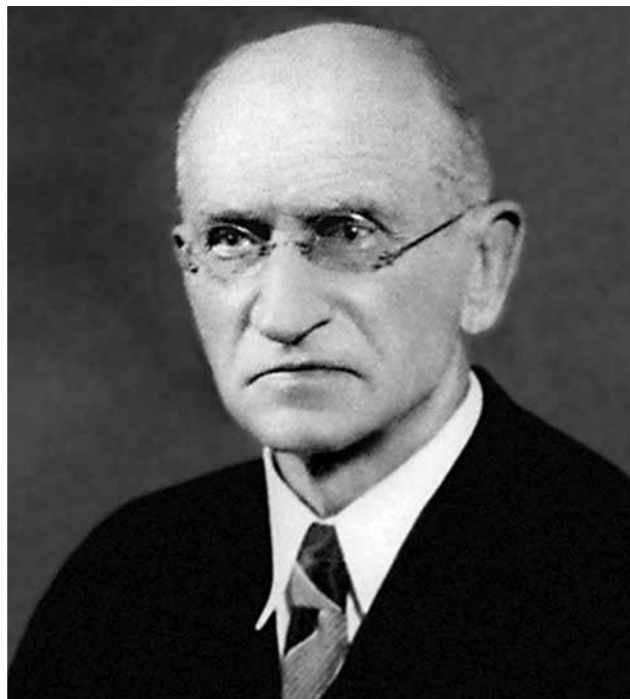
Gyvenome okupacijose, tarp imperijų ir jų sankryžose, tai paaiškina, kodėl apie joms nepriimtina asmenybę beveik nieko nerašyta sovietmečiu, beveik nežinoma ir šiandieninėje vietoje visuomeninėje erdvėje.

J. Stiklorius formaliai – Mažosios Lietuvos politikos, visuomenės ir kultūros veikėjas, mokytojas, redaktorius, spaustuvininkas. 1928 m. Lietuvos Respublikos Prezidentas Antanas Smetona jį apdovanojo DLK Gedimino 4 laipsnio ordinu.

Dviem sakiniiais rašant – J. Stiklorius neeilinė asmenybė, puikiai perpratus nutautinimo (vokietinimo) įrankius ir priemones tam stabdyti – Lietuvių tautos nuoseklaus atgimimo bei abiejų Lietuvos stambiausių religijų ir administracinių dalių, t.y. Didžiosios ir Mažosios Lietuvos lietuvių, tarpusavio bendradarbiavimo, o vėliau ir bendros valstybės atkūrimu. To nuosekliai siekė nuo pat jaunystės iki paskutiniųjų dienų.

J. Stiklorius (Stiklorius, Stiglorius), gimė 1871 m. liepos 25 d., Kaušelių kaime (Puknių valsčiuje, prie Būdviečių), Ragainės apskrityje. 1907 m. susituokė su Joana Kaukelaityte. Šeima susilaukė sūnų Jurgio Vytauto ir Jono Arvydo bei dukros Ievos.

Pats Jokūbas turėjo gimti ir augti bei bręsti labai susipratusių lietuvių šeimoje ir aplinkoje. Rinkosi

Jokūbas Stiklorius

ar buvo nukreiptas būti mokytoju mokykloje, bet tapo savo tautiečių mokytoju plačiaja prasme.

Gyvenimo kelio pasirinkimą galėjo sustiprinti pažintis su Kristijono Donelaičio asmenybe, pagarba jam. Poemoje „Metai“ rašoma apie stiklorių kaip amatininką – šios eilutės spausdintos viename iš Stikloriaus leistų laikraščių („Prūsų Lietuvos Savaitraštis“, 1913).

Šešiolikmetis jau dalyvavo „Birutės“ draugijos veikloje, mokydamasis Ragainės mokytojų seminarijoje, būdamas dar tik 19 metų (1890), su kitais įsteigė lietuvišką draugiją *Rambynas*.

Jo veiklos ir gyvenimo aprašymuose niekur plačiau neminima, kodėl jis netapo ir nedirbo mokytoju. Ar tapo ir dirbo, tik neminima? Apie jo veiklą po mokslų Ragainėje iki atvykimo į Gumbinę taip pat neradau jokios viešos informacijos.

Žinoma, kad Gumbinėje, Krausenecko spaustuviėje, greta senosios, neišlikusios bažnyčios (dab. rus. Pobeda gatvėje), vokiečių kalba 1859–1939 buvo leidžiamas Mažosios Lietuvos dienraštis „Preussisch Litauische Zeitung“ („Prūsų Lietuvos laikraštis“). Šiuo leidiniu siekta Mažosios Lietuvos gyventojus ugdyti Prūsijos valstybės piliečiais. Jame taip pat teikta įvairių žinių apie Mažosios Lietuvos lietuvių kraštą. Apie laikraščio leidimo vadovus ir komandą, jeigu tokia buvo, beveik nieko nežinoma, straipsniai nepasirašyti. Ar tarp jų galėjo būti ir J. Stiklorius? Tikėtina, kad taip, nes viešai minimas jo „pirmasis“ laikraštis „Lietuviškai vokiškas savaitraštis“ buvo leidžiamas lietuvių ir vokiečių kalbomis, o dar vėlesnis – jau tik lietuvių kalba.

Žinoma, kad po mokytojų seminarijos baigimo 1893 m. buvo pašauktas į Prūsijos kariuomenę. Tarnavo Karaliaučiuje, Tilžėje ir toje pačioje Gumbinėje.

Gumbinė – ypatingas miestas lietuvių gyvenime. Po Vilniaus jis – viena iš lietuvių sostinių kaip Kernavė, Trakai, Tilžė, Čikaga... Būtent Gumbinė 1723 m. tapo lietuviškai kalbėjusios ir rašiusios lietuvių bendruomenės, taip pat ir administracinio darinio – Lietuvos deputacijos kolegijos Prūsijos karalystėje, nuo 1736 m. – Lietuvos provincijos sostine. Kaip bebūtų gaila, bet vokiečių tautos būtent iš čia pradėjo vieną didžiausių nulietuvinimo procesą. Tikėtina, kad XVIII a. naujo Gumbinės miesto staigus plėtimas bei namų statymas kolonistams ir vėlesnis Lietuvos deputacijos (provincijos) sostinės atkėlimas iš tuo metu lietuviško Įsruties miesto buvo vokiečių plano nuosekli dalis.

Vokietinimas iš Gumbinės plito visoje Lietuvos provincijoje. Sustabdžius šį procesą ir vietoje jo skleidžiant lietuvišką žodį, Lietuva čia galėjo išlikti iki mūsų dienų. Tikėtina, kad šį procesą matė ir suprato J. Stiklorius.

Nežinoma, kada jis pradėjo aktyvinti Gumbinės lietuvių atgimimui, bet viešai teigiama, kad jau 1910 m. organizavęs Gumbinės lietuvių draugijos įsteigimą. Pats tapo jos sekretoriumi, o draugijos pirmininko pareigas užleido Viliui Steputaičiui.

Reikia pabrėžti, kad V. Steputaitis buvo ne tik Prūsijos kariuomenės karininkas, bet ir politikas, 1913 m. išrinktas Prūsijos karalystės parlamento nariu.

J. Stiklorius – Gumbinės lietuvių draugija – rengė šventes ir koncertus, vakarus. Juose vaidino draugijos scenos mėgėjų trupė, dainavo choras,

koncertuodavo Giedotojų draugija. Stiklorius su Steputaičiu buvo vieni iš tų, kurie suvokė abiejų Lietuvių lietuvių bendrumą. Jie į savo renginius kvietėsi lietuvius ir iš Didžiosios Lietuvos. Žinoma apie Didžiosios Lietuvos merginų choro koncertus Gumbinėje.

Senajoje spaudoje rašoma, kad į Kybartus buvo atvykę tautiečiai iš Prūsų Lietuvos, kurie kalbėjo apie būtinybę daugiau bendrauti tarpusavyje, nes esame tokie patys. Kybartuose apsilankiusių svečių pavardės nepaminėtos. Tikėtina, kad tarp jų buvo šios draugijos vadovai.

Draugija kas mėnesį rengė atvirus susirinkimus, kuriuose skaitytos paskaitos. Tikėtina, kad draugija siekė savo veiklą išplėsti į visą tuometinę Gumbinės apygardą, nes jos susirinkimai vykdavo ir Įsrutyje bei Stalupėnuose.

1912 m. Gumbinės amatų rūmų parodoje Gumbinės lietuvių draugija įrengė lietuvių tautodailės skyrių, 1913 m. surengė savarankišką lietuvių rankdarbių parodą. Išleido informacinių leidinių, turėjo biblioteką. 1911 m. buvo 17, 1912 m. – 33 nariai. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, draugijos veikla nutrūko.

Kelias spaudos žodžiu

Jokūbas Stiklorius 1912–1913 m. Tilžėje lietuvių ir vokiečių kalbomis leido laikraštį „Lietuviškai vokiškas savaitraštis“ (vok. *Litauische deutsche Wochenschrift*). Jis skelbė žinias iš Lietuvos ir kitų šalių, pasakas, lietuvių tautos gyvenimo, lietuvių rašytojų kūrinių fragmentus, perspausdindavo straipsnius iš Lietuvos periodikos. Daug dėmesio buvo skirta ne tik lietuvių kalbos pažinimui, mokymuisi, bet ir lietuviškų bei vokiškų (suvokeintų) pavardžių aiškinimui. Skiltyse šalia lietuviškų straipsnių (lotynišku šriftu ir taisyklinga lietuvių kalba) buvo pateikiami vokiški vertimai.

Tikėtina, kad leidinio vokiškoji dalis buvo skirta labiau nutautėjusiems lietuviams nei patiems vokiečiams. Jį redagavo pats J. Stiklorius, nors laikraščio puslapiuose yra įrašai: „Už laikraščio redakciją atsako E. Jagomastas“. Spausdintas E. Jagomasto spaustuviėje „Lituanian“ Tilžėje. Išleistas 61 numeris.

Įgyta patirtis ir naujos laisvesnės sąlygos, sukelta komanda bei didesni siekiai J. Stiklorių paskatino permainingoms. Nuo 1913 m. gruodžio 5 d. (iki 1914 m., I pasaulinio karo) vietoje „Lietuviškai vokiško savaitraščio“ pradėtas leisti iliustruotas „Prūsų Lietuvos savaitraštis“, toje pačioje spaustuviėje „Lituanian“ Tilžėje. Pasikeitė ne tik pavadinimas. Naujasis laikraštis leidžiamas jau tik lietuvių kalba, daugiau dėmesio skirta lietuvių jaunimui. Jis svarstė jaunimo švietimo, kultūros,

Tilžėje, gruodžio 5, d. 1913 m.

Nr. 1.

Prūsų Lietuvos

1913.

SAVAITRAŠTIS

Eina iš Tilžės — Augštoji gatvė 78 — penktadieniais (pėnnyčiams). — Skelbimai 20 fen. už smulkniąją eilę.

Kaina Vokietijoje (be nusiųtimo) 3 mėnesiams 50 fen., užrubežyje (su nusiųtumu) 6 markės metams.

Adresas: Marta Raisukyte, Tilžėje (Fräulein M. Raisuk, Tilzit) Angor 15.

Garbiamiems savo skaitytojams teikiame žinią, jog susitvėrė ir paėmė „Savaitraščio“ leidimą į savo rankas draugija vardu „Spaulda“. Redaguos jį Marta Raišukytė Tilžėje, kurio ir prašome kreipties visuose laikraščio reikaluose.

Siuntinėsimė laišką gruodžio mėnesį visiems lig metų galo „Lietuviškai-Vokiškąjį Savaitraštį“ užsisakiusiems. Tolesniai laikai „Prūsų Lietuvos Savaitraščio“ užsakymus Vokietijoje gyvenančiųjų prašome paduoti savo krasai (postui) o iš Didžiosios Lietuvos draug su pinigais siųsti šiuo adresu:

Fräulein Marta Raišuk, Tilzit, Anger Nr. 15.

Kainą paskyrėme taip pigią, įdant ir mažiau pasiturintiems galima būtų mūsų laišku naudoties.

Stengsimės savo užlavinį, būti rimtu ir tikru Prūsų Lietuvių jaunimo organu, kiek galint pildyti ir kviečiamo kuo-skaitytingiausiai laišką užsisakyti ir kuo-daugiausia tinkamam žinių suteikti.

Su pagarba
„Prūsų Lietuvos Savaitraščio“
redakcija bei leidejai.

Kodel taip?

Nevienas bus nusistebėjęs, jog „Lietuviškai-Vokiškasis Savaitraštis“ vos tik tai metus teišgyvenęs jau savo išvaizdą maino, grynai lietuvišku „Prūsų Lietuvos Savaitraščiu“ virsta.

Pasizūrėkime priežasčių. Sakoma, Prūsų Lietuviai nyksta. Išreiškia tai statistika, tvirtina tai ypač trukšmingai visi tie, kurie nori, kad jie išnyktų. Turi pagaliaus šitą dalyką pripažinti ir tie, kurie visa širdžia norėtų, kad taip nebūtų.

Didžioji Prūsų Lietuvių dauguma į visa tai šaltai žiuri. Jiems lyg tiek, ar Lietuvoje Lietuviai gyvena, ar kurie kiti, by tik turtai jų didinasi ir jie ramiai jais džiaugties gali. Niekui kitu jie nesirupina. Iš inpročio jie — ypač senesnieji — skaito ir lietuviškus laikraščius ir, žinoma, mėgsta jiems kad tieji į tas jų pažiuras taikinas, arba ir tiesiog jie to reikalauja.

Iš kitos pusės tvirtinama, Prūsų Lietuva atbundanti. Ir tai tiesa. Tiktai šis atbudimas dar labai,

labai silpnutis, ir kas ne pačiam jo sukuryje gyvena, beveik visai jo nepastebi.

To atbudimo nešėjai, tai didžiausią dalimi kaimo arba šiaip vidutinio luomo jaunieji. Apsireiškia jis draugijų steigimu, paskaitų arba šiaip vakarų rengimu, suvažiavimais, lankymu brangių Lietuviams vietų ir tt.

Bet visa-tat negalėjo įvykti ir negali tarpai be tam tinkamos spaudos. Bandyta taigi naudoties Prūsų Lietuvoje einančiais laikraščiais. „Naujoji Liet. Ceitunga“ jau ilgi metai kaip ėmė dėti savo skiltisna tautos gyvybę žadinančius bei auklenančius rašinius. Vėliau ją pasekė ir kuone pralenkė tame „Tilžės Keleivis“. O nereikia čia užmiršti ir „Apžvalgos“, beveik tiesiog iš to reikalo gimusio, pačių Lietuvių leidžiamojo laikraščio.

Tiktai čia yra ribos (rubežiai). Jau trumpai rodėme, kas tai tie žmonės, skaitantieji Prūsų Lietuvių laikraščius. Nors jie tautos kilimui daugiausia ir ne stačiai priešingi, bet taipjau nemėgsta per platų jo gvildenimą savo laikraščiuose kaip jų ramiam, bėminčiui gyvenimui kenkiantį apsireiškimą, ir net piktnaiši iš to.

Vra dar rašomoji kalba. Didžiai aniems prisirišus prie savo „Bybelių“ kalbos, kiekvienas tos kalbos valymas ir tvarkymas jiems išrodo tikru „sacrilėgium“. Nerimastauja jie, jeigu jų laikraštis ne „jų kalbą“ vartoja, ir tasai priverstas į tai atsizvelgti ir prie tos kalbos taikinties.

O kas kalbėti jau apie Didžiosios Lietuvos rašybą lotiniškai-lietuviškoms raidėm, kurioje jau taip gausi literatura sukrauta! Tai jiems „žemaitiška“ ir tiek. Antai „Apžvalga“, kelių „Jaunųjų draugijų“ parinkta organu, ėmė toms reikalaujant apie jų veikimą žinias spausdinti lotiniškoms raidėm. Bet neilgai beistvėrė. Veik reikėjo liauties. „Seniosioms“ tai neįtikio.

Čia reikia priminti, jog „Prūsų Lietuvos kalba“ bei rašybą rimtos raštijos (literatūros) nei turime nei galime tikėtis kuomet besušilaukę, be platesnio Prūsų Lietuvoje vartojimo lotiniškų raidžių apie žymesnj tautos kilimą taigi kaip ir nesvajotina.

Paprastieji Prūsų Lietuvos laikraščiai savo „senųjų“ skaitytojų dėl ton pusen krypti negalės. Jio taigi, nors tuo tarpu didžiai reikalingi ir tulų Lietuvių nuo istautėjimo išgelbės, bet tautiškąjį atbudimą žymiau pirmyn pastumti neįstengs. Čia vis reikės laiško, kurs nepaisydamas „senųjų“ neprilankumo nauja vėžė važiuos ir vyriausia vien tiktai į jaunimą kreipsis.

Buvo laikas, kur išrodė, jog dabar sustojusioji eiti „Birute“ šį svarbųjį uždavinį atliksenti. Bet išsiroiskė, jog ji dėl tulų žinomų priežasčių Prūsų Lietuvos gyvenime jokios intakos padaryti negalėjo o rodos, nors ir vėl atgytų, niekuomet padaryti negalės.

Ypatīškose srityse veikia rimtasis bei praktiniojo dvasioje vedamasis Tilžės „Jaunimas“ bei krikščioniškosios „Sandoros“ organas, Priekulės „Pagalba“. Apie tuodu taigi šiam sąryšyje kalbėti nereikėtų.

Iš viso, kas viršui sakyta, kiekvienam bus aišku, kodel „Liet. Vok. Savaitraštis“ dėjo į šalį vokiškąją pusę o virto grynai lietuvišku: ne delto, kad senajame pavidalo nebutų buvęs reikalingu, bet delto, kad jis, kaip nuo šio numerio leidžiamas, daug reikalingesnis.

Jis taigi stengsis, apleistąjį bei kelmuotąjį dirvą įgyventi. Nenorėtų jis, vos tiktai naują vagą pravaręs, jau daug žadėti, bet nors ir perėjo į naujos redakcijos rankas, tajai išreiškus gyvą norą, eiti senosios pėdomis, yra vilties, jog laiškas stosis rimtu, širdingai tautos atgijimu besirūpinančiu, dorais ginklais už savo idealus kovojančiu Prūsų Lietuvių jaunimo organu.

Iš Prūsų Lietuvos.

— Tilžės Lietuvių Giedotojų Draugija (Viduno) rengia Ragainėje, Šaulių name (Schützenhaus) sekmadienį gruodžio 7, d., 4. val. po pietų prasidedanti, lietuvišką dainų bei teatro vakarą.

— „Tilžės Lietuvių Klubas“ vis daugiau virsta tuo, kuo jis iš pat pradžios būti norėjo: vieta, kurioje pažintin sueina Tilžėje gyvenantieji Lietuviai.

Klube atsilankant Lietuvis, tėvynės mylėtojo, širdis gali pasidžiaugti. Koks čia gyvumas, koks čia širdingumas, koks linksmas malonus šnekučiavimas!

Nėra ko stebėties, jog delto susiėjimus jo lankančiųjų burys o taipjau į narius išrašydinančiųjų skaičius nuolat auga ir didėja.

MAIRONIS.*

(25 metų literatiškojo darbo paminėjimas.)

Patinas.
Kaip kankiai be stygų, tauta be poetų« sako dainius**). Bet tų žodžių jau, ačiū Dievui, negalime taikinti prie savęs. Ne nuo šiandien jau skamba tie mūsų tautos kankliai, ne nuo šiandien jie kelia iš miego nuvargintus tėvynės sunus. O garsiausia ir kartu jautriausia tų paslaptingųjų tautos-kanklių styga yra, be abejoj, Maironis. Štai jau ketvirta dalis amžiaus praėjo nuo to laiko, kuomet suskambėjo Lietuvos padangėj pirmųjų dainų aidas. Ir toliau vis gimė ir gema naujos, nors ir senosios nemiršta. Ir nemirs niekadoms. Laikui bėgant jos dar labiau jaugs į tautos dvasią ir sulaukęs geresnių laikų Lietuvis su pamėgimu skaitys jaunąsias Maironio dainas, atmins pirmuosius atgimimo laikus ir su pagarba nulenks galvą prieš tų dienų kovotojus-didvyrius, kurie dirbdami tėvynei skundžiasi Maironio lupomis.

Tarp vargų sopulių, be rasos ir žvaigždės
Mūsų mėlynos akis apteko kraujais. (Pav. B. 40.)

O dainius išreiškęs tuos skundus, troškimus ir stiprines kovotojų dvasią bus gerbiamas kaipo »atgimimo dainius«, »geresnių laikų pranašas«. Ir neišpildys tie kartūs poeto žodžiai:

Išnyksiu kaip dumas išblaškomas vėjo
Ir niekas manęs neminės. (P. B. 33.)

Šmet sueina 25 metai Maironio veikimo mūsų raštijoje ir šiandien jau galima pasidžiaugti to darbo vaisiais. Per tą laiką yra išėję iš spaudos šie jo veikalai: du eilių rinkinių »Pavasario Balsai« ir »Smulkmenos« (prie »Reseinių Magdės«), libretto »Kur išganymas«, poėmos »Jaunoji Lietuva«, »Reseinių Magdės« ir, lenkiškai, bet lietuviškoje pakraipoje

* Pagarbimui 25 metų liet. raštijoje pasidaravimo mūsų poeto Maironio (kun. prelato Maculevičiaus-Kaune) moksleivių laikraštis »Ateitis« paroda beveik išties šiu metų 10. numerį, iš kurio šitą rašinį paimame. Red.

** L. Gira, Tėvynės kelias 16 p.

parašyta, »Z nad Biruty«. Ketvirtoji Maironio poema »Mūsų vargai« dar tik leidžiama. Be to proza Maironis yra parašęs »Lietuvos Istorija« su »trumpa Lietuvių rašliavos apžvalga« ir lotynų kalba teologijos traktatą »De iustitia et iure«.

Pirmosios Maironio eilės vardu »Daina apie senovę« buvo išspausdintos užsienyje leidžiamojo laikraščio »Apžvalgos« 5 No. 1891 metų. Be »Apžvalgos« po spaudos atgavimo duodavo savo eiles į Peterburge ėjusį »Lietuvių Laikraštį«, »Draugiją« ir dabar į »Vaivorykštę«.

Labiausiai išsiplatinę yra »Pavasario Balsai«. Jau 1905 metais išėjo trečia to rinkinio laida. Taigi ir nenuostabu, kad Maironio vardas yra žinomas kiekvienam šiek-tiek prasilavinusiam lietuviui. Bet norint arčiau pažinti poėtą, neužtenka kartą perskaityti jo veikalus, neužtenka net vienas kitas eiles atmintinai išmokti, bet reikia jį skaityti sąmoningai, įieškoti logikos ryšių tarp atskirų dalykų, sekti mintis, grupuoti jas, žodžiu — norint geriau suprasti autorių, reikia jį studijuoti. Deja, tokiu Maironio pažinimu pas mus retai kuris tegalėtų pasigirti. Ypač šiais laikais mūsų visuomenė maž tesiinteresuojia dailiosios raštijos veikalais. Jai daugiau rupi politika.

Šiuo savo rašiniu aš ir norėčia atkreipti draugų bei draugių domą į gerbiamojo mūsų poeto veikalus ir paskatinti kiek atidžiau juos nagrinėti. Esu įsitikinęs, kad kiekvienas, kuris tai padarys, atras netik malonų estetišką pasigerėjimą, bet ir daug gilių minčių, išlavins dailės skonį, įgaus pasišventimo ir energijos dirbti ateičiai. Tuo budu mes geriausiai paminėsime taip brangias gerbiamojo dainiaus sukaktuves.

Poėzija, kaip žinoma, dalinasi į tris didelius skyrius: lyriškąjį, episkąjį ir dramatiškąjį. Sulig šio padalinimo skiriasi ir poetai, žiurint kuris iš viršmėnėjų, trijų elementų ima viršų jų tvyryboje. Maironis yra rašęs visose trijose poėzijos šakose. Tečiau paskaityt jo tvarinius, nemastę pasakysim, kad Maironis yra lyrikas. Gilus iš širdies einas jausmas tryška kuone iš kiekvienos jo poėzijos eilutės.

dorovinio ugdymo, lietuviybės išsaugojimo klausimus, spausdino Duonelaičio, Maironio, Krėvės kūrinius, kultūrinio gyvenimo apžvalgas. Šis laikraštis leistas draugijos „Spauda“ (J. Stikloriaus vienas iš steigėjų) vardu. Savaitraščio redaktore pasirinkta Marta Augusta Raišukytė. Išleisti 32 numeriai. Laikraštis telkė abiejų Lietuvos dalių šviesuomenę. Jame bendradarbiavo M. Gudaitis, Gustavas Juozupaitis, Vincas Mykolaitis-Putinas, Vydūnas ir kt.

Kaip pirmame laikraščio numeryje rašo jo leidėjai (tikėtina, kad įžanginis tekstas parašytas būtent J. Stikloriaus), net lotyniškai lietuviškų raidžių šrifto rinkimasis vietoje „įprasto“ gotiškojo („vokiškojo“) buvo tiesiog būtinybė, nes: „... be platesnio Prūsų Lietuvoje vartojimo lotyniškų raidžių apie žymesnį tautos kilimą taigi kaip ir nesvajotina“.

Pabrėžtina, laikraščio antraštėje puikavosi Vytis – būsimas būsimos, 1918 m. atkurtos Lietuvos valstybės herbas.

Atkreipti dėmesį – tai vyko penketas metų iki Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo, iki Mažosios Lietuvos Tautinės Tarybos (Tilžės) Akto (Pareišimo) pasirašymo bei dešimt metų iki Mažosios Lietuvos ir Lietuvos susijungimo. Ši pastaba tiems, kurie iki dabar dėl nežinojimo ar neišmanymo niekina Mažosios Lietuvos lietuvių lietuviškumą bei indėlį į Klaipėdos sukilimą ir vėlesnį krašto susijungimą su Didžiąja Lietuva.

Lietuvišką atgimimą Mažajoje Lietuvoje, kaip, beje, ir Lietuvoje, sustabdė Pirmasis pasaulinis karas. Verta priminti, kad jo pradžioje dalis abiejų Lietuvos pusių šviesuolių reiškė viltį, kad anoji Lietuvos pusė bus prijungta prie tegul ir okupuotos, bet „prie Lietuvos“. Tai savotiškai skatino netgi remti „savos“ imperijos plėtimą ir raginti „antrajai“ Lietuvos pusei nesipriešinti. Savaiame suprantama, abiejų imperijų vadovybės turėjo savų tikslų.

1915–1918 m. J. Stiklorius vėl pašauktas į karą Prūsijos kariuomenės sudėtyje. 1916 m. karinės vadovybės buvo paskirtas (galimai redaktoriaus pageidavimu) dirbti Prūsijos laikraščio Lietuvos gyventojams „Dabartis“ redakcijoje. Tuo metu laikraštis leistas Kaune (prieš tai – 1915–1916 Tilžėje, vėliau – iki 1917 Balstogėje). 1915–1917 m. laikraščio redaktoriumi dirbo tas pats Vilius Steputaitis, su kuriuo J. Stiklorius organizavo Gumbinės lietuvių draugijos veiklą, kartu planavo ant Rambyno kalno statyti paminklą K. Donelaičiui.

1918 m. J. Stiklorius, paleistas iš Vokietijos kariuomenės, grįžo į Tilžę. Čia draugijos „Spauda“ vardu nuo 1919–01–18 iki 2020 m. leido laikraštį „Prūsų lietuvių balsas“. Nuo 1920 iki 1923 m. šį laikraštį Klaipėdoje leido ir spausdino „Ryto“ bendrovės vardu. J. Stiklorius buvo laikraščio redaktorius.

Anot laikraščio leidėjo, tai buvo *paciu lietuviu leidziamas laikrastis*. Ėjo triskart per savaitę, nuo 1920 m. tapo dienraščiu. Leido priedus „Prūsų lietuvių balso priedas“, „Rytojus“. Kiekiai rodo laikraščio bendruomenės bei paties J. Stikloriaus veiklos mastą. „Prūsų lietuvių balsas“ taip pat kėlė lietuvių nacionalinius interesus, gynė lietuvių kalbą, propagavo bendradarbiavimą su Didžiąja Lietuva, rašė apie lietuvių papročius, tradicijas.

Panašiu laikotarpiu (1920–1922 m.) draugija „Spauda“ kartą per savaitę pradėjo leisti naują, labiau jaunimui skirtą laikraštį „Rytojus“, spausdintą Tilžėje. Jis taip pat leido priedą jaunimui „Darželis“. Rašė apie Lietuvos ir pasaulio įvykius, svarstė lietuviybės išsaugojimo problemas, Klaipėdos krašto socialinius, švietimo ir kultūros klausimus, persispausdindavo straipsnius iš Lietuvos periodikos. Redagavo Anas Baltris, Jonas Ašmys, Erh. Kentraitis, Dominykas Valenčius.

Taigi, Stikloriaus ir bendražygių veikla tapo ypač produktyvi ir vokiečių propogandai pavojinga. Už aktyvią lietuvišką veiklą ir „raginimą nuo Prūsijos atsiskirti ir piečiau Nemuno esančiai Mažosios Lietuvos daliai“, 1920 m. Jokūbas susilaukė Prūsijos (Vokietijos) valdžios keršto – kalėjimo Tilžėje. Savaiame suprantama, kalinti ir jo bendražygiai. Pavyzdžiui, laikraščio redaktorius Anas Baltris, taip pat propagavęs Mažosios Lietuvos atsiskyrimo nuo Prūsijos idėją, už tai vokiečių administracijos persekiotas, o 1923 m. kalintas Tilžėje.

Sakoma, kad Tilžėje tuo metu lietuviškas gyvenimas dar buvo gyvesnis nei Klaipėdos mieste, bet po šio įkalinimo Jokūbas Stiklorius su šeima 1920 m. persikėlė būtent į Klaipėdą. Klausimas: norėta suaktyvinti ir susitelkti į klaipėdiečius ar vokiški valdžios pakalikai tilžiškiai per daug gerai pažinojo ir išmoko „paspausti“ Jokūbo aplinką Tilžėje? Nežinome visų aplinkybių, bet dėl to tilžiškiai neteko dalies lietuviškumo, o Klaipėdai pasisekė. Būtent šiame mieste J. Stiklorius naujai atsiskleidė savo gebėjimais ir veikla.

Kartu su J. Stikloriumi į Klaipėdą perkelta ir „Prūsų lietuvių balso“ leidyba – čia laikraštis iki 1923 m. spausdintas „Ryto“ bendrovės spaustuveje. Jame bendradarbiavo Lidija Bajoraitė, Gustavas Juozupaitis, Emilijus Kraštinaitis. Redagavo Jurgis Ašmys, Anas Baltris, Dovas Balčys, Ieva Simonaitytė, pats Jokūbas Stiklorius, Jurgis Strangalys, Dominykas Valenčius.

Laikraščio ir J. Stikloriaus bendradarbių pavadėdės rodo, kad dalis jų panašiu laiku (apie 1920 m.) taip pat persikėlė gyventi bei dirbti į Klaipėdą. Tikėtina, kad dalis jų taip pat dėl taikyto teroro. Įtakos galėjo turėti ir kiti šalies valdžios veiksmai lietuvių atžvilgiu. Pavyzdžiui, tuo metu Ragainės mokytojų seminarijoje jau

buvo nutrauktas mokymas lietuvių kalba, bet jis vyko 1902 m. Klaipėdoje atidarytoje naujoje mokytojų seminarijoje.

Kai Klaipėdos kraštas po 1923 m. sausio 15 d. sukilimo prisijungė prie Lietuvos, Klaipėdoje leisto laikraščio „Prūsų lietuvių balsas“ pavadinimas neteko savo aktualumo. Jis nuo 1924 m. sausio 1 d. pradėtas leisti „Lietuvos keleivis“ pavadinimu (iki 1939 m. okupacijos) – jį redagavo jau kiti asmenys.

Ūkinė veikla – savarankiškumo didinimui

J. Stiklorius su bendraminčiais spaudos veiklos suaktyvinimui bei nepriklausomumo nuo vokiškos valdžios represijų didinimui 1921 m. Klaipėdoje įsteigė „Ryto“ spaudos akcinę bendrovę, 1921–1926 m. buvo jos direktoriumi. „Ryto“ spaustuve 1934–1935 m. taip pat spausdino Komersantų būrelio ir Antano Skiriaus leistą žurnalą „Komersantas“, kuris nagrinėjo pramonės ir prekybos klausimus, Lietuvos užsienio prekybos padėtį, finansinę sistemą, ūkio

„Aukuro“ draugijos valdyba. Pirmoje eilėje iš kairės: Adomas Brakas, Jokūbas Stiklorius, Petras Končius, antroje – Valteris Korniakas, dr. Eduardas Didžys, Gustavas Juozupaitis, Juozas Stanulis / Iš almanacho „Aukuras“, 1937 m.

Joninių iškilmėse Juodkrantėje, 1930 m. Lietuviškų kultūros draugijų atstovai veikėjai, iš kairės: Endrius Macas, Vydūnas, Fricas Šlenteris, Jokūbas Stiklorius, Adomas Brakas (už jo Endrius Karalius) ir Martynas Kuršius. Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus archyvo nuotrauka

raidės perspektyvas, spausdino Klaipėdos krašto įstatymus, svarstė laivininkystės, ekonomikos ir kultūros problemas. Jokūbas Stiklorius taip pat nagrinėjo ir žurnalui rašė šiomis temomis.

1923 m. jis kartu su Gustavu Juozupaičiu Klaipėdoje įsteigė Tautinį lietuvių banką, buvo renkamas jo priežiūros tarybos pirmininku.

Šie bendražygiai 1924 m. taip pat įkūrė spaudos bendrovę *Sargas*, 1924–1925 leido Lietuvos vyriausybės ir šaulių politikai artimą laikraštį „Pajūrio sargas“, įsigijo ir leido dienraštį *Klaipėdos žinios* (1924–1926).

Kultūrinė veikla tautos kultūrai kelti

1921 m. rugsėjo 13 d. Klaipėdoje buvo įsteigta „Duonelaičio“ draugija, jos pirmininku buvo išrinktas Stikloriaus bendražygis Gustavas Juozupaitis. Tikėtina, kad šios draugijos nariu taip pat buvo ir K. Donelaičio gerbėjas J. Stiklorius.

1922 m. su kitais įkūrė draugiją „Aukuras“ tautos kultūrai kelti Klaipėdoje, iki 1939 m. kovo okupacijos buvo jos pirmininkas. 1930–1939 m. „Aukuro“ draugija su Klaipėdos miesto Direktorija išlaikė privačią Klaipėdos muzikos mokyklą.

J. Stiklorius rūpinosi Klaipėdos konservatorijos (Klaipėdos muzikos mokyklos) steigimu, buvo jos kuratorijos pirmininkas. Įdėjo daug pastangų prie „Aukuro“ draugijos 1933 m. įsteigiant Klaipėdos operą.

Valstybininko politiko kelias

Nors visų savo veiklų metu J. Stikloriaus veikla buvo kaip brandaus valstybininko, tačiau būtina atskirai paminėti ir jo kaip valstybininko politiko veiklas.

1918 m. J. Stiklorius formaliai paleistas iš Vokietijos kariuomenės grįžo į Tilžę. Kartu

su bendraminčiais organizavo Mažosios (Prūsų) Lietuvos tautinę tarybą (MLTT), tapo jos sekretoriumi. Nors karas Prūsijai formaliai baigėsi 1918 m. lapkritį, bet J. Stiklorius Tilžės Akto pasirašymo (1918–11–30) laikotarpiu, t. y. lapkričio pabaigoje, dar kartą buvo iškvieštas į Prūsijos kariuomenės dalinius, tuo metu buvusius Vilniuje. Manoma, kad dėl šios priežasties J. Stiklorius neteko galimybės 1918–11–30 d. įsiamžinti parašu ant savo paties parengto Mažosios Lietuvos Tautinės Tarybos (Tilžės) Akto.

Jis su bendraminčiais 1919 m. kovo 25 d. Tilžėje atkūrė (įsteigta 1901 m.) Prūsijos lietuvių susivienijimą (PLS), vėliau tais pačiais metais jo centras persikėlė į Klaipėdą. PLS kovojo dėl lietuvininkų ekonominių ir kultūrinių teisių, siekė išplėsti judėjimą dėl Klaipėdos krašto atsiskyrimo nuo Vokietijos ir prisijungimo (autonominėmis teisėmis) prie Lietuvos, siekė paruošti žmones atskirtajam nuo Vokietijos kraštui valdyti. J. Stiklorius, kartu su Viliumi Gaigalaičiu, Adomu Braku (1920–1923 pirmininkas), Jokūbu Brožaičiu ir Jurgiu Strėkiu buvo išrinkti į PLS valdybą. PLS veiklai politiškai vadovavo Mažosios (Prūsų) Lietuvos tautinė taryba.

1922 m. kartu su Viliumi Gaigalaičiu, Adomu Braku, Erdmonu Simonaičiu ir kitais dalyvavo Paryžiuje prancūzų surengtose Klaipėdos krašto lietuvių ir vokiečių partijų bei organizacijų atstovų konferencijoje – derybose. Čia jis dar kartą pasisakė už Klaipėdos krašto susijungimą su Lietuva.

Po sukilimo 1923 m. vietoj Klaipėdos krašto valstybės tarybos, veikusios Prancūzijos valdymo metais, įsteigus Klaipėdos krašto tarybą, J. Stiklorius paskirtas jos generaliniu sekretoriumi.

Pabaigai ir ... naujai pradžiai

Vokiečiams okupavus Klaipėdą 1939 m. vėl kalintas gestapo, vėliau paleistas išvyko

į Kauną. 1940 m. Lietuvą okupavus sovietams, vėl terorizuotas. Okupuotoje Lietuvoje 1941 m. birželį buvo suimtas, į tremtį Archangelsko srityje išvežtas bei ten nužudytas jo vyriausias sūnus Jurgis Vytautas Stiklorius (1908–1941). Jokūbas Stiklorius su kitais šeimos nariais, kartu su vokiečiais repatriantais išvyko į Rytų Prūsiją. Buvo apgyvendintas Tilžėje stovyklose, vasario 19 d. čia gestapo pastangomis „numirė“. Rašoma, kad palaidotas Tilžėje.

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje J. Stikloriaus žmona Joana su likusiais vaikais Ieva ir Jonu Arvydu pasitraukė į pietų Vokietiją. Vėliau Jonas persikėlė į JAV, Pensilvaniją. Abu jo vaikai visą likusį gyvenimą žengė tėvų pėdomis – aktyviai dirbo lietuvių tautos labui.

Straipsnio pradžioje minėjau, kad šis vienas ryškiausių mūsų Tautos sūnų vis dar yra žeminamas tylą apie jo asmenybę, jokie fizinio ar emocinio įvertinimo nebuvimu Klaipėdos mieste.

Mūsų pastangos buvo per mažos, nors... 2009 m. dėl įamžinimo į Klaipėdos miesto savivaldybę kreipėsi KU Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto tuometiniai atstovai. 2011 m. Lietuvos dailininkų sąjungos Klaipėdos skyrius buvo paskelbęs konkursą J. Stikloriaus ir E. Simonaičio atminimo įamžinimui – siūlyta atminimo lenta ant ar prie namo Šaulių g. 31, kuriame gyveno šie Lietuvos Valstybei ir Klaipėdai bene daugiausiai nusipelnę žmonės.

2021 m. Klaipėdoje, K. Donelaičio draugijos įkūrimo 100-mečio minėjimo iškilnėse (rugsėjo 13 d.) dar kartą buvo akcentuota būtynė deramai įamžinti Jokūbo Stikloriaus atminimą. Bet ir jo 150-ųjų gimimo metinių minėjimo proga Klaipėdos savivaldybės vadovybė ir jos pasirinkti patarėjai liko nesusipratę.

Tikiuosi, kad naujoji miesto vadovybė, minint Klaipėdos susigrąžinimo į Lietuvos valstybę 100-metį ir ne tik šia proga, rodys savo brandą.

LITERATŪRA

1. [Jhttp://donelaitis.info/file/Dzeme237in.pdf](http://donelaitis.info/file/Dzeme237in.pdf)
2. <https://8diena.lt/2021/07/25/liepos-14-oji-istorijoje-lietuvininkas-jokubas-stiklorius/>
3. <https://www.vle.lt/straipsnis/jokubas-stiklorius/>
4. <https://www.mle.lt/straipsniai/jokubas-stiklorius/>
5. Laikraštis „Prūsų Lietuvos savaitraštis“ (1913-1914);
6. Laikraštis „Prūsų Lietuvių balsas“ (1919-1923);

Nesibaigianti kelionė: Bitėnai – Lietuva

Liudvika BURZDŽIUVIENĖ

Bitėnai

Kiekvienoje tautoje esama asmenybių, palikusią gilų istorinį rėžį visos tautos istorijoje. Neabejotinai toks yra ir Mažosios Lietuvos spaustuvininkas, visuomenės veikėjas, publicistas, vienas Aušros leidėjų, Mažosios Lietuvos Vyriausiojo gelbėjimo komiteto pirmininkas ir atstovas Valstybės taryboje, Tilžės akto signataras Martynas Jankus. Minint Klaipėdos krašto 100-metį ir Martyno Jankaus 165-ąsias gimimo metines, pakeliuokime Mažosios Lietuvos patriarcho gyvenimo kelias.

Martynas Jankus gimė 1858 m. rugpjūčio 7 d. Bitėnų kaime (tuometinė Prūsijos teritorija, Ragainės apskritis), šalia lietuviybės simbolio – Rambyno kalno. Bitėnų kaimo pradinėje mokykloje Martynas mokėsi 1866–1872 metais. Nepaisant Prūsijoje privalomo septynerių metų pradinio išsilavinimo cenzo, mokyklos sistemingai nelankė, nes dėl tėvų neturto nuo vaikystės didesnę mokyklinio laiko dalį dirbo šeimos ūkyje. Dėl nenuoseklaus, vos žiemomis lankytos mokyklos įgyto išilavinimo Martynas ne kartą apgailėstavo ir daug pastangų dėjo savarankiškam lavinimuisi. Nuo 20 metų amžiaus įgijęs daugiau finansinių galimybių, Lietuvos istorijos veikalų ir kitų jį dominančių skaitinių ieškojo Tilžės bibliotekose ir knygynuose, prenumeravo lietuviškus laikraščius, gilinosi į tautosakos publikacijas.

Jį paveikė už benykstančių tautų išlikimą kovojusio poligloto, mokėjusio apie 60 kalbų, Georgo Sauerweino (pastarojo veikla darė didelį poveikį visam tautiniam Mažosios Lietuvos lietuvių sąjūdžiui) kūryba. Vaikystės mieste Gronau anksti pramoko lietuviškai. Po studijų, tikėdamasis pagilinti

lietuvių kalbos žinias, 1874 m. lankėsi pas Stalupėnų lietuvius, o 1878 m. ir Klaipėdoje, kur 1879–1882 metais *Lietuviškoje Ceitungoje* lietuvių kalba paskelbė daugiau kaip 50 publikacijų, žadinančių lietuvių tautinę savimone, orumą. Paveikti aktualių publikacijų vietos lietuviai Sauerweiną išskėlė kandidatu į Prūsijos landtagą, o Jankus, jo asmeniškai nepažinodamas, organizavo rinkiminę kampaniją. Tikėtina, kad asmeninė Sauerweino ir Jankaus pažintis prasidėjo apie 1881-uosius, o ilgametis susirašinėjimas leido Jankui intelektualiai tobulėti, išvalgiau priimti sprendimus bei plėsti tautinės veiklos matomumą. Sauerweinas bendradarbiavo *Aušroje*, buvo aktyvus kultūros draugijos *Birutė* narys, kurį laiką buvo jos pirmininkas ir dalyvavo Lietuviškosios konservatyvų draugystės veikloje. Susirinkimuose ragino kovoti už lietuvių kalbą, siūlė kurti šventadienio mokyklas ir jose lietuvių vaikus mokyti tikybos, ragino mokytojus išlaikyti lietuvių kalbą. Sauerweino sukurtas eilėraštis *Lietuvninkais mes esam gimę* tapo neoficialiu Mažosios Lietuvos lietuvių himnu. Įdomu tai, kad iki 1941 m. šios dainos melodijos pradžia skambėdavo kaip Lietuvos Respublikos radiofono signalas.

Martynas Jankus, ilgais lietuviškos spaudos draudimo metais bendraudamas su nelegalios lietuviškos literatūros leidėjais ir platintojais, įgijo geresnių rašto ir kalbos žinių. Žydo J. Albano ir lietuvio Kristupo Kybelkos spaustuvėje Ragainėje, veikusioje 1880–1884 m., išmoko poligrafininko amato. Dar 1882 m. buvo sumanęs Tilžėje leisti lietuvišką laikraštį, tačiau šio sumanymo atsisakė, kai 1883 m. pasirodė *Aušra*. Bendraudamas su

Jurgiu Mikšu, tapo Aušros rėmėju ir platintoju, o 1884–1885 m. laikraščio atsakinguoju sekretoriumi. Martynas Jankus, gyvendamas netoli tuometinės Rusijos ir Vokietijos valstybių sienos, organizavo nelegalių knygų gabenimą į Didžiąją Lietuvą. Nuo 1883 m. Bitėnuose laikė tuomet Didžiojoje Lietuvoje uždraustos lietuviškos spaudos sandėlį, iš kur knygnešiai lietuvišką spaudą iš Mažosios Lietuvos gabeno per Vokietijos–Rusijos sieną į Paprūšę, Žemaitiją ir dar toliau. 1885 vasario mėnesį jis dalyvavo Tilžėje įkuriant pirmąją krašto lietuvių kultūros draugiją *Birutė*, 1889–1892 jai vadovavo. Jankus buvo Mažosios Lietuvos lietuvių blaivybės draugijos „Lietuvos žvaigždė“ svarbiausias organizatorius.

Pirmąją savo spaustuvę Martynas Jankus įkūrė 1889 m. Ragainėje. Joje buvo išleistas žurnalo „Varpas“ pirmasis numeris. Spaustuvė buvo sena ir primityvi, trūko daugelio techninių dalių, poligrafijos instrumerijos, šrifto. Spausdinimo mašinos buvo archajiškos, sukamos ranka. Gyvendamas ir ūkininkaudamas Bitėnuose, Jankus negalėjo vadovauti spaustuvei, tad jos vadovu tapo kompanionas Kristupas Voska. 1890 m. vasarą dėl nežinomų priežasčių M. Jankaus ir K. Voskos bendradarbiavimas nutrūko. Tais pačiais metais rugsėjo mėnesį Martynas Jankus spaustuvę perkėlė į Tilžę – lietuviškos spaudos Rytų Prūsijoje centrą. Čia išspausdintą produkciją buvo galima lengviau realizuoti, nes būtent iš Tilžės prasidėdavo daugumos lietuvių knygnešių keliai. Tilžėje, Martyno Jankaus vardu pavadintoje spaustuvėje, be „Varpo“ ir „Ūkininko“ buvo spausdinama „Apšvieta“ – pirmasis lietuvių ateistinis mėnesinis žurnalas, pirmasis lietuvių satyrinis laikraštis „Tetutė“, revoliucinė literatūra baltarusių kalba ir kiti leidiniai. Žiemą visus Tilžės spaustuvės reikalus tvarkydavo pats spaustuvininkas, bet vasarą jis grįždavo į Bitėnus ūkininkauti, nepalikdamas spaustuvėje atsakingo asmens. Į Bitėnus buvo siunčiami rankraščiai ir korektūros, kuriuos laisvu nuo ūkio darbų laiku spaustuvininkas pats peržiūrėdavo ir tikrindavo. Siuntinėjimas užimdavo daug laiko, leidiniai neretai vėluodavo, kilo jų savikaina. Spaustuvė nepajėgė išsilaikyti, nuostoliai vis didėjo. 1892 m. Martyno Jankaus spaustuvė Tilžėje dėl skolų pateko į varžytines ir buvo perduota už 1800 markių. Išpardavęs daugumą savo daiktų ir likusias knygas, M. Jankus išsimokėtinai nusipirko mažą spaustuvėlę, kurią parsigabeno į Bitėnus. Pradžioje spaustuvei buvo pastatytas mūrinis vienaukštis mašinų skyrius. Augant spaustuvės produkcijos kiekiams, reikėjo gerinti darbuotojų darbo ir gyvenimo sąlygas, didinti gamybos erdves, tad 1903 m. spaustuvei buvo

pradėtas statyti specialus dviejų aukštų priestatas, įsigytos kelios gotiškų ir lietuviškų šriftų kasos, pastatytas sandėlis popieriui ir knygoms. Bitėnuose buvo vaisingiausias M. Jankaus knygų leidybos laikotarpis. Čia veikė plokščia pilno formato iškiliosios spaudos mašina, buvo sukaupta gana gražių garnitūrų ir įvairių knygečių šriftų bei ornamentų. 1902 m. ranka sukamą mašiną pakeitė sukamos motoru. Spaustuvėje dirbo 8–10 darbininkų. Turėjo M. Jankus ir mokinių, kuriuos mokė spaustuvininko darbo. Šiuo laikotarpiu iš viso išėjo apie 400 lietuviškų knygų, brošiūrų ir smulkiųjų spausdinių, sudariusių 90 proc. visos M. Jankaus produkcijos, taip pat keliolika leidinių kitomis kalbomis. Iš pradžių spaustuvės veikla buvo kukli – iki 1900 m. M. Jankus kasmet išleisdavo tik po 4–5 leidinius. 1905 metais išleista daugiau negu 50 leidinių. Čia lietuvių kalba buvo išspausdintos 104 knygos, skirtos Mažajai Lietuvai, ir keletas periodinių leidinių. Iš Bitėnų sklido brošiūros blaivybės, racionalaus gyvenimo būdo, švietimo, politikos klausimais. Kadangi stigo autorių, buvo spausdinami grožinės didaktinės literatūros vertimai. Pusę Mažajai Lietuvai skirtų M. Jankaus leidinių sudarė protestantinė, daugiausia moralinė didaktinė, literatūra. Tikybinės paskirties literatūros sąrašė yra tik apie 40 leidinių. Didžiosios Lietuvos dvasininkų demonstruojamas Martyno Jankaus spausdinių boikotas buvo naudingas jo konkurentams, nes katalikų giesmynų, maldaknygių ir katekizmų spausdinimas lietuviškos spaudos draudimo laikais davė didžiulį pelną Tilžės vokiečių protestantų spaustuvioms. Sėkmingiausiai spaustuvės veiklos laikotarpiais (spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo pabaigoje ir per 1905–1907 m. Rusijos revoliucijos pakilimą) joje dirbo iki keliolikos kvalifikuotų poligrafikų ir ne specialistų, profesiją įgyti siekiančių mokinių. Čia pirmuosius spaustuvininko įgūdžius įgijo ir žinomas Rytų Prūsijos kultūros veikėjas A. Bruožis, J. Vanagaitis, A. Baltris. Priklausomai nuo leidinio adresato – vietiniams ar Lietuvos gyventojams jis buvo skirtas – spausdinta gotišku arba lotynišku šriftu. Šie leidiniai darė didelį poveikį visuomeniniam gyvenimui, skatino tautinės minties plėtotę, stabdė kai kurias socialinės ir tautinės priespaudos tendencijas. Martynas Jankus ne tik leido, bet nuolat prekiaavo savo leistomis knygomis, jas tiekė knygnešiams, o nuo 1905 m. ir Didžiosios Lietuvos knygynams. Jis palaikė spaudos ryšius su JAV lietuviais, įvairių orientacijų politiniais gudu, latvių, lenkų ir tautiniais judėjimais.

1904 m. panaikinus lietuviškos spaudos draudimą Didžiojoje Lietuvoje, Martyno Jankaus

spaustuvė Bitėnuose užsakymų gaudavo vis mažiau. Apie 1908 m. darbų mastas ir pajamos silpo, spaustuvės veikla apmirė (1908 išleisti tik 7 leidiniai), o spaustuvininkas vis klimpo į skolas. 1909 m. M. Jankus bankrutavo. Jo ūkis buvo perduotas iš varžytinių ir spaustuvininkui su šeima teko palikti Bitėnus ir persikelti gyventi į Klaipėdą, kurioje nuo 1909 m. iki 1912 m. Didžiosios Smilties gatvėje 13 numeriu pažymėtame name veikė jo įsteigta spaustuvė, kurioje buvo spausdinamas lietuvių tautinius interesus gynęs laikraštis „Apžvalga“ su literatūriniu priedu „Bitelė“, išėjo eilėraščių rinkinys „Jaunimo balsai“, čia spausdinti ir elementoriai bei kalendoriai. Pažymėtina, kad 1909–1910 m. Martynas Jankus Klaipėdos spaustuvėje redagavo, leido ir spausdino laikraštį *Dienos laps*, kuriame nagrinėjo prekybos, ūkininkavimo klausimus, skelbė žinias iš visos Lietuvos ir užsienio. Nepajėgęs konkuruoti su Klaipėdos poligrafijos įmonėmis, dėl bankroto pateko į sunkią materialinę padėtį. Martyno Jankaus žmona Anė Jankuvienė dėl vis blogėjančios spaustuvės finansinės būklės pradėjo prekiauti knygomis Klaipėdos turgaus halėje. Tačiau 1912 m. žiemą persišaldžiusi susirgo ir po pusmečio, prieš pat mirtį pervežta į Bitėnus, atgulė Bitėnų–Užbičių kapinėse. Anės Jankuvienės mirtis buvo didžiulis praradimas lietuvių kultūriniam ir visuomeniniam gyvenime. Po šeimą ištikusios nelaimės į Bitėnus spaustuvininkas grįžo visiškai nusigyvenęs.

Negalima nepaminėti ir labai svarbių Jankaus socialinės politikos veiksmų. Reikšmingiausias jų – peticijos dėl Tilžės tilto per Nemuną statybos. Raginės apskrities gyventojams, gyvenusiems dešiniajame Nemuno upės krante, Tilžės miesto lankymas buvo labai sudėtingas žiemos sezonu, kai upė sukaustydavo ledas. Neretai kėlimasis per upę baigdavosi tragiškai. Kitu metų laiku gyventojai naudojami keltais arba pontoniniais tiltais, kurie žiemai vėl būdavo nuardomi. Stabilus, nuolatinis ir daug investicijų reikalaujantis tilto statybos idėjos šalininkų buvo daug, tačiau realių veiksmų ėmėsi Martynas Jankus ir palyginti per trumpą laiką parengė peticiją bei 1901 m. surinko 1700 rėmėjų parašų, kurie buvo perduoti susiekimo ministrai Berlyne. Netrukus buvo sulaukta palankaus atsakymo. Modernus, 416 metrų ilgio Tilžės tiltas buvo statytas nuo 1904 iki 1907 metų, atvertas minint Tilžės taikos šimtmetį ir pavadintas Prūsijos karalienės Luizos vardu.

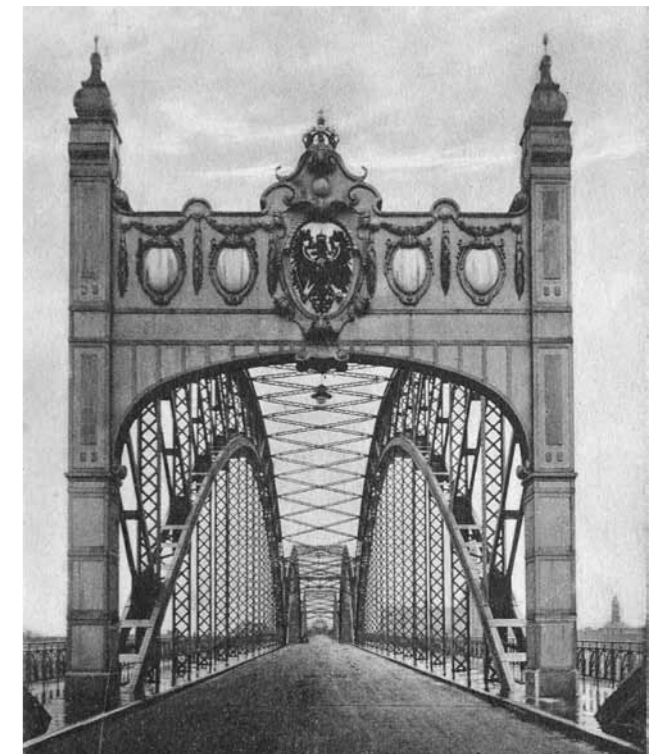
Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, imperinės Rusijos kariuomenei vykdant Rytų Prūsijos gyventojų deportaciją, 1914 m. Jankus su šeima buvo prievarta išgabentas į Rusijos gilumą. Sibire Jankai praleido pusketvirtų metų – sunkių,

kupinų praradimų ir nepriteklius. Dar būdamas tremtyje, 1917 m. pavasarį, Jankus dalyvavo garsiajame Petrapilio lietuvių seime ir pasisakė už abiejų Lietuvos dalių suvienijimą nepriklausomoje valstybėje.

1918 m. grįžęs iš deportacijos Rusijoje, atitrūkęs nuo ūkininkavimo ir spaudos darbų, M. Jankus išitraukė į kultūrinę ir politinę veiklą, tapdamas viena iškiliausių asmenybių Klaipėdos krašte ir visoje Lietuvoje. 1918 lapkričio 30 d. kartu su kitais pasirašė Tilžės aktą apie Mažosios Lietuvos priglaidimą prie Didžiosios Lietuvos. Dokumentą pasirašė 24 asmenys. Šis dokumentas 1926 m. ir 1938 m. buvo išspausdintas meninio apipavidalinimo plakatais.

Įprasminant abiejų Lietuvos pusių interesų vienyti, keturi Mažosios Lietuvos lietuvių politikai – Vilius Gaigalaitis, Martynas Jankus, Kristupas Lekšas ir Jurgis Strėkys – Kaune buvo kooptuoti į Lietuvos Valstybės Tarybą, kurios iškilmingas posėdis įvyko 1920 m. kovo 20 d. Kauno rotušėje. Jam pirmininkavo Šilingas, dalyvavo Prezidentas, ministrai, diplomatai. Po iškilmingo posėdžio mažosios Lietuvos atstovų garbei *Metropolio* viešbutyje buvo surengta vakarienė, kurios metu sakyta daug tostų, juose nuolat minėta Jankaus pavardė.

Rengiantis 1923 m. karinei akcijai Klaipėdos krašte ir siekiant savo pusėn patraukti kuo daugiau vietos gyventojų, Lietuvos valstybės pinigais buvo nupirka Šilutės spaustuvė su vokišku laikraščiu

Karalienės Luizos tilto per Nemuną vaizdas iš Lietuvos (Panimunė) pusės. Nnuotrauka iš Pagėgių savivaldybės Martyno Jankaus muziejaus fondų

„Memelgau Zeitung“ (Klaipėdos srities laikraštis), o jai vadovauti buvo pakviesti Martynas Jankus ir Albertas Bruoželis. Laikraščio redaktoriumi paskirtas Karolis Banynas. Buvęs nacionalistinis vokiečių propagandos laikraštis, priešiškas lietuviams, pradėjo spausdinti straipsnius, propaguojančius Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos idėjas. Laikraštis tapo populiarus ir tarp jaunimo. Klausimas dėl Klaipėdos krašto buvo išspręstas 1923 m. sausį ginkluota akcija, kurioje M. Jankus vadovavo 1922 m. gruodžio 18 d. įsteigtam Vyriausiajam Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetui. Gelbėjimo komitetas tiesiogiai su karine operacija nebuvo susijęs ir jai nevadovavo, nors kai kuriais klausimais su vadovybe bendradarbiavo. Tačiau tai buvo krašto vietos lietuvių interesus atstovaujantis organas, besiremiantis Versalio taikos sutarties nuostatų kontrolės įgyvendinimu. Gelbėjimo komitetą sudarė pirmininkas Martynas Jankus, pirmasis vicepirmininkas Jurgis Strėkys, antrasis vicepirmininkas Jurgis Lėbartas, pirmasis sekretorius Jonas Vanagaitis ir antrasis sekretorius Vilius Šaulinskis, laikinasis reikalų vedėjas Jurgis Brūvelaitis. Vyriausiasis Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetas 1923 m. sausio 9 d. pasirašė manifestą visiems Klaipėdos krašto gyventojams ir 1923 m. sausio 19 d. Šilutėje įvykusio VMLGK skyrių ir draugijų atstovų suvažiavimo – Šilutės seimo – deklaraciją, skelbiančią apie Klaipėdos krašto prisijungimą autonomijos teisėmis prie Lietuvos Respublikos.

Martyno Jankaus pasirodymas Rusijos lietuvių seime, Kovo 20-osios aktu įvykęs kooptavimas į Valstybės Tarybą, dalyvavimas 1923-ųjų m. Klaipėdos krašto sukilime ir vadovavimas Vyriausiajam Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetui buvo nepaprastai svarbūs veiksniai, žengiant į nepriklausomos valstybės politinę istoriją. Tuo metu Martynas Jankus gyveno Bitėnuose, šalia senojo Rambyno, kuris jam primindavo didžiuosius ir garsiuosius senovės laikus. Dėl nepaliamo populiarinimo ir įgyto pripažinimo Martynas Jankus tapo savotiška Klaipėdos krašto vizitine kortele, krašto žmonių buvo pagerbtas išskirtiniu Mažosios Lietuvos patriarcho vardu. Nuolat augo Bitėnų reikšmė. Nemuno upė, Rambyno kalnas, jo papėdėje abipus Bitės išsidėstęs Bitėnų kaimas, jame Jankaus sodyba tapo patriotizmo ugdymo židiniu. Čia nuolat lankėsi politikai, kultūrininkai, visuomeninės organizacijos, pedagogai, moksleiviai, studentai. Minint Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetį, 1928 m. Martynas Jankus ir Juozas Adomaitis ant Rambyno kalno pastatė aukurą. Prie aukuro buvo sakomos prakalbos apie didingą mūsų protėvių praeitį, koncertavo chorai, vyko raganų deginimas, saulės palydėjimas ir pasitikimas, vainikėlių plukdymas Nemunu, būrimas iš žolynų, pasidainavimai, liaudiški šokiai ir žaidimai prie laužo. Siekiant sureikšminti renginius, suteikti jiems išskirtinumo, 1928 m. buvo pagamintas prabangus autografų albumas – Amžinoji Rambyno kalno knyga. Albumo sukūrimas sutapo su Lietuvos

Prof. Domas Kaunas pasirašo monografijoje „Martynas Jankus. Tautos vienytojas ir lietuvių spaudos kūrėjas“. Bitėnai, 2021 m. Nuotrauka iš Pagėgių savivaldybės Martyno Jankaus muziejaus fondų

Respublikos 10-mečio ir Martyno Jankaus 70-mečio paminėjimo iškilėmis, tad buvo saugomas patriarcho sodyboje, o per šventes nugabenamas ant Rambyno. Kiekvienas norintis išreikšti pagarbą kultūros veteranui, galėjo palikti savo įrašą albume. Knygoje pasirašė rašytojai, menininkai, visuomenininkai, politikai, ekskursijų dalyviai, svečiai iš kitų šalių, tarp jų ir 1929 m. Tautų Sąjungos delegacija, vadovaujama japono J. Sugimuros. Šis raštijos dokumentas dabar saugomas Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje.

Nemunas, savo vandenimis jungiantis Klaipėdos kraštą su didžiąja Lietuvos dalimi, tarpukariu buvo nepaprastai patogi pažintinių ir turistinių kelionių trasa. Rambynas ir Bitėnai tapo svarbiausiomis poilsio ir lankymo stotimis. Ekskursantai nuolat lankė Mažosios Lietuvos patriarcho sodyboje, kur dalyvaudavo pokalbiuose, diskusijose, neretai buvo vaišinami kava. M. Jankus aktyviai dalyvavo klaipėdiškių lietuvių kultūros draugijos „Aukuras“ veikloje. Dėl jo veiklos lietuviybės vardan Mažosios Lietuvos patriarcho asmuo buvo žinomas visuose Lietuvos kampečiuose. 1924 m. Kaune, Žaliakalnyje jo vardu pavadinta gatvė. 1926 m. jam buvo patikėta kartu su Adomu Braku vykti į Ameriką rinkti aukų naujai Lietuvos valstybei. Šilta draugystė jį siejo su Lietuvos skautais ir 1935 m. M. Jankus buvo apdovanotas „Skautų svastikos“ ordinu. Jis buvo ir vienas aktyviausių šaulių sąjungos rėmėjų. Martyno Jankaus vardu buvo pavadintas šaulių būrys Klaipėdoje, o 1931 m. pats apdovanotas „Šaulių

žvaigždės“ ordinu, 1939 m. – „Šaulių žvaigždės ordino“ medaliu. M. Jankus vadovavo Sąjungos Vilniui vaduoti Pagėgių skyriui, įkurtam 1927 metais. Be to, kaip garbingas Mažosios Lietuvos patriarchas, 1934 m. dalyvavo Jūros šventėje Klaipėdoje, į kurią buvo atvykęs ir prezidentas Antanas Smetona. Šventinėje savo kalboje M. Jankus pabrėžė, kad *Rambynas – tai mazgas, amžiams sujungęs Lietuvą su pajūriu*. Tuo metu Rambynas M. Jankaus pastangomis buvo kultūrinis Lietuvos ryšys su Klaipėdos kraštu. Čia buvo puoselėjamos Rambyno kalno tradicijos, organizuojamos lietuviškos šventės, svečių ir aukštųjų valstybės delegacijų priėmimai. Už nuopelnus lietuvių tautai ir valstybei M. Jankus apdovanotas Lietuvos ir užsienio šalių ordinais: „Italijos karūnos“ (Corona) 3-ojo laipsnio ir Gedimino 3-ojo laipsnio (abu 1928) ordinais, 1938 m. minint aštuoniasdešimties metų jubiliejų jis buvo apdovanotas Vytauto Didžiojo 2-ojo laipsnio ordinu.

1939–11–23 d. Lietuvos skautų iniciatyva Vytauto Didžiojo Karo muziejaus sodelyje, dalyvaujant pačiam M. Jankui, atidengtas paminklinis biustas. 1942 m. nugriautas, bet išsaugotas Karo muziejuje, o 1989–06–09 atstatytas su įrašu: *Martynas Jankus. 1858–1946. Dirbsime ir vilties nenustosime*. 1940 m. Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje pastatyta Knygnešių sienele, kurioje įamžinta 100 labiausiai nusipelnusių knygnešių, tarp jų ir Martyno Jankaus pavardė. 1950 m. paminklas nugriautas, o 1997–06–07 atstatytas. 1988 m. Kaune, prie namo Žaliakalnyje

Birutė ir Kazimieras Žemguliai – ilgamečiai muziejinės Martyno Jankaus ekspozicijos kūrėjai ir darbuotojai. Bitėnai, 2014 m. Nuotrauka iš Pagėgių savivaldybės Martyno Jankaus muziejaus fondų

(Aukštaičių g. 29), pritvirtinta memorialinė lenta: *Šiame name 1939–1944 m. gyveno visuomenės veikėjas, spaudos darbuotojas, Mažosios Lietuvos patriarchas Martynas Jankus*. 1992 m. lenta dingio, o 2008–09–19 d., minint patriarcho 150-ąsias gimimo metines, atstatyta. Lietuvos paštas 2008–01–19 dieną serijoje *Žymūs žmonės* išleido Martyno Jankaus atminimui skirtą pašto ženklą. 2001 m. Bitėnų kaimo gyventoja perdavė muziejui proginę taure, kurią 1928 m. 70-mečio proga M. Jankui padovanojo 341-asis šaulių būrys. 2002 m. vasarą muziejaus bičiulių pastangomis buvo sukurta *Amžinosios Rambyno kalno* knygos kopija, kuri, tęsiant tradiciją, pildoma ir dabar. 2006 m. vaikaitės Ievos Jankutės iniciatyva įsteigta Martyno Jankaus vardo kasmetinė premija, o 2014 m. liepos 6 d. Klaipėdoje jos pastangomis ir lėšomis atidengta memorialinė lenta, skirta Martynui Jankui. Patriarcho nuopelnai lietuvybei neužmiršti: jo vardu pavadintos gatvės, mokyklos, aikštės.

Dėl nacistinės Vokietijos invazijos į Klaipėdos kraštą Martynas Jankus 1939 m. pasitraukė į Kauną. 1944 m. grįžo į Bitėnus, tačiau, artėjant frontui, hitlerinės kariuomenės pastangomis buvo iškeltas į Vokietijos gilumą. Martynas Jankus mirė 1946 m. gegužės 23 d. Vokietijoje, Flensburge, perkeltųjų asmenų stovykloje. 1993 m. gegužės 30 d. iškilmingai perlaidotas Bitėnų kapinėse (Pagėgių savivaldybė).

Martyno Jankaus atminimo įprasminimas

Martyno Jankaus muziejaus įkūrimo idėja kilo XX a. aštuntame dešimtmetyje tuometiniam Vilniaus universiteto dėstytojui Domui Kaunui, Klaipėdoje daugelį metų gyvenančiam fotožurnalistui Bernardui Aleknavičiui bei iš Klaipėdos krašto kilusiai dailininkei Evai Labutytei. Tam sumanymui pritarė ir Šilutės rajono kultūros skyrius. Prikelti M. Jankaus atminimą iš užmaršties pavyko rengiantis paminėti 1904 m. pirmą kartą iš vokiečių į lietuvių kalbą išversto *Komunistų partijos manifesto jubiliejų* – manifestas buvo išspausdintas Bitėnuose, M. Jankaus spaustuvėje. Čia buvo išspausdinta ir daugiau socialdemokratiškos leidinių: brošiūrų, atsišaukimų. Šios aplinkybės sudarė galimybę pradėti išsamiau oficialiai domėtis M. Jankumi, jo veikla, atsargiai iškeliant ir svarbiausius jo darbus: *Aušros* administravimą, knygnešystę, lietuviškos spaudos leidimą ir kt.

M. Jankaus muziejinė ekspozicija atidaryta 1981 m. gegužės 24 d. Bitėnuose, pradinės mokyklos pastate. Muziejaus statuso tuo metu ji dar neturėjo – muziejus tik kūrėsi. Vietos gyventojus tai skatino domėtis M. Jankaus asmenybe, krašto istorija ir po truputį rinkti eksponatus. Tuo metu

muziejui vadovavo ir kraštotyrinį darbą dirbo tos pačios mokyklos pradinė klasių mokytojai Birutė ir Kazimieras Žemguliai.

1972 m. Bitėnuose, merdinčios M. Jankaus sodybos kieme, prie 1946 m. dalinai sudegusios spaustuvės pastato, buvo pastatyta Gedimino Lauciaus paminklinė stela su varpu. Tai buvo didelio darbo, kuris laukė atstatant spaustuvės pastatą, pradžia. Tuo metu M. Jankaus šeimos nariai, išskyrus du vaikaičius, Ievą ir Endrių, jau buvo mirę. Numatytas atstatyti spaustuvės pastatas buvo suprojektuotas autentiškai pagal žmonių pasakojimus ir išlikusias pastato fotografijas. Statybai pinigų aukojo po visą pasaulį išblaškyti lietuviai, įvairios Lietuvos organizacijos, M. Jankaus vaikaičiai. Statyba vyko ilgai, tačiau 1998 m. darbai buvo baigti. 1999 m. liepos mėnesį iš Bitėnų pradinės mokyklos pastato muziejinė ekspozicija buvo perkelta į naują atstatytos spaustuvės pastatą M. Jankaus sodyboje.

2000 m. įsteigus Pagėgių savivaldybę, muziejus pakeitė savo priklausomybę ir 2002 m. kovo 29 d. buvęs Šilutės muziejaus padalinys Juridinių asmenų registre įregistruotas nauju pavadinimu: Pagėgių savivaldybės Martyno Jankaus muziejus. Deja, bet muziejui tuo metu priklausė tik nedidelė buvusios Martyno Jankaus sodybos dalis. Šios sodybos vientisumo atstatymo idėja Pagėgių savivaldybėje į aukščiausią lygį buvo iškelta 2013 metais, kai šiame muziejuje vyko konferencija, skirta Martyno Jankaus 155-osioms gimimo metinėms ir Klaipėdos krašto metams paminėti. Konferencijos baigiamasis akcentas buvo akademiko, Vilniaus universiteto profesoriaus, habilituoto daktaro Domo Kauno inicijuotas ir visų konferencijos dalyvių pasirašytas kreipimasis į Lietuvos Respublikos kultūros ministrą „Dėl Valstybės Tarybos nario, Mažosios Lietuvos tautinio sąjūdžio ir politikos veikėjo, aušrininko Martyno Jankaus sodybos Pagėgių savivaldybės Bitėnų kaime vientisumo atstatymo“. Kadangi muziejui priklausė tik spaustuvės pastatas ir autentiškas, tačiau nenaudojamas rūsys, o didžioji sodybos dalis buvo privačiose rankose, tikėtasi, kad išpirkti likusią sodybos dalį padės LR Kultūros ministerija. Po Kultūros ministerijos išaiškinimo apie ribotas galimybes padėti susidariusioje situacijoje, Pagėgių savivaldybės administracija ėmėsi iniciatyvos jei ne atstatyti sodybos vientisumą, tai bent atkurti vieną iš istoriškai reikšmingų muziejaus teritorijoje buvusių pastatų. Siekiant šio tikslo didžiausios pagalbos buvo sulaukta iš LR Seimo: buvo gautas finansavimas klėties atkūrimui.

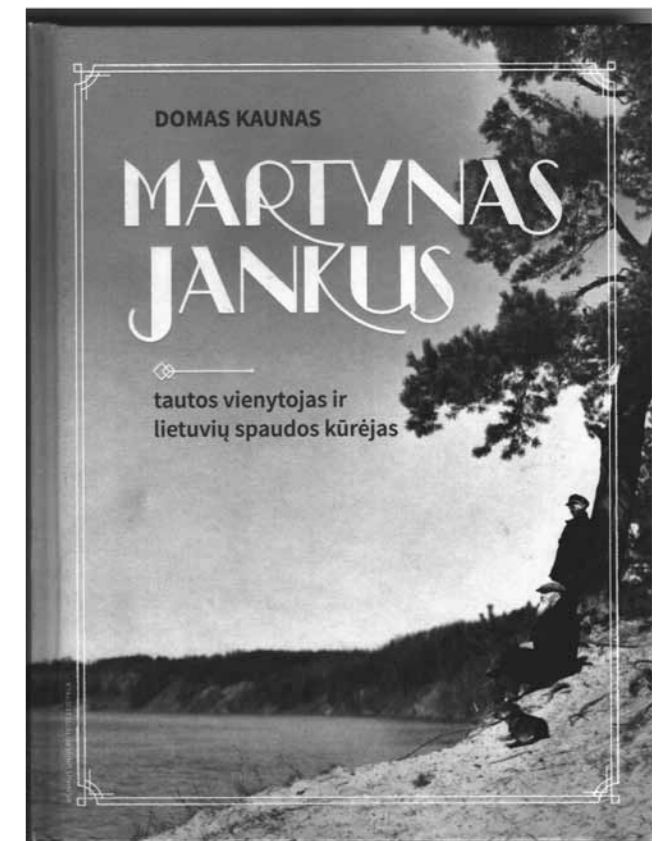
Gausi ikonografinė medžiaga saugoma Pagėgių savivaldybės Martyno Jankaus ir kituose

Pulk. Juozas Šarauskas sveikina Martyną Jankų 80-mečio proga. Bitėnai, 1938 m. Nuotrauka iš Pagėgių savivaldybės Martyno Jankaus muziejaus fondų

Martyno Jankaus vaikaitė Ieva Jankutė (centre) atminimo lentos seneliui atidengimo ceremonijoje. Klaipėda, 2014 m. Nuotraukaiš Pagėgių savivaldybės Martyno Jankaus muziejaus fondų

Domo Kauno monografija Martynas Jankus. Nnuotrauka iš Pagėgių savivaldybės Martyno Jankaus muziejaus fondų

Lietuvos muziejuose, architektų Marijos ir Martyno Purvinų pagalba, leido projektuotojams atkurti vizualiai autentišką pastatą, žinoma, maksimaliai pritaikant jį muziejaus reikmėms. Muziejininkai džiaugėsi atsiradusia galimybe klėtyje įrengti edukacijos centrą ir nedidelę, tačiau labai reikalingą parodų ir konferencijų salę.

Prof. Domo Kauno globa ir rūpestis įgalino muziejų įsigyti kultūros šviesuolio, kolekcininko, žymas Lietuvos knygrišio Leono Panavo knygrišką. Šiam žingsniui pritarė ir Pagėgių savivaldybės taryba, skirdama lėšų išskirtinio pirkinio įsigijimui. Knygrišystėje naudojama labai subtili ir išskirtinė instrumentacija, kurią dažnai gerai pagamina tik auksakaliai. Pagrindinės grupės, sudarančios šias dirbtuves, yra knygrišio ir auksavimo presai, specialūs svarmenys, naudojami knygų suspaudimui, peilių rinkiniai odai ploninti, plaktukai, ylos, filetės, literos ir t. t. Ypač vertinga yra įspaudų ir plokštelių kolekcija, naudojama akliems išpaudams daryti. Išlikę ir vertingi Leono Panavo užrašai su knygrišybės proceso aprašymais, jo atliktų įrišų pavyzdžiai. Edukacijos centre įrengus knygrišybės ekspoziciją, M. Jankaus muziejui atsivėrė naujos veiklos galimybės. Taigi, pažinti knygos kelią nuo popieriaus gamybos, spausdinto teksto, knygrišio preso iki knygos bloko kviečia Pagėgių savivaldybės Martyno Jankaus muziejus.

Tačiau iki 2018-ųjų Martyno Jankaus sodyba dar vis buvo padalinta, o muziejininkai ir toliau siekė sodybos vientisumo atkūrimo. Dalinai finansuojant Lietuvos kultūros tarybai ir Pagėgių savivaldybės administracijai, buvo atlikta M. Jankaus sodybos atkūrimo vizualizacija 3D formatu. Remiantis ikonografinė medžiaga, fotografijomis, aprašais, straipsniais, tyrimais, paveldo architektas Aurimas Širvytis atliko kruopščią visų M. Jankaus sodybos pastatų architektūros, medžiagiškumo, augmenijos analizę ir pristatė ją visuomenei, kas įgalino Pagėgių savivaldybės vadovus priimti galutinį sprendimą dėl sodybos dalies išpirkimo iš privačių asmenų.

Atsirado reali perspektyva muziejui išryškinti ir eksponuoti ne tik istorinę, memorialinę, bet ir etnografinę, architektūrinę sodybos vertę: Mažosios Lietuvos lietuvininko sodybos struktūrą, užstatymą, buitį. Pagėgių savivaldybės tarybos sprendimu 2019 metų pabaigoje pietinė sodybos teritorijos dalis su pastatais, žeme ir išlikusiais pamatais buvo nupirktas ir pagaliau buvo atkurtas Martyno Jankaus sodybos teritorinis vientisumas. Po LR Kultūros ministro Simono Kairio apsilankymo sodyboje trys sodybos pastatai įtraukti į Valstybės saugomų kultūros paveldo objektų registrą ir, pateikus paraišką, gautas finansavimas Martyno Jankaus sodybos daržinės tvarkybos darbams.

Negalima nepaminėti, kad 2003 m. rugpjūčio 7 d., minint aušrininko, Tilžės akto signataro, Mažosios Lietuvos patriarcho Martyno Jankaus 145-ąsias gimimo metines, Bitėnai pasipuošė nauju kultūros ženklu – Mažosios Lietuvos paveikslų sodu – galerija po atviru dangumi. Tuo metu muziejuje dirbusio E. Skipičio idėja buvo įgyvendinta ir 3 ha plote įkurtas paveikslų sodas, naujais profesionalių dailininkų darbais papildomas kiekvienų metų rugpjūčio pradžioje, minint Martyno Jankaus gimimo dieną. Per daugiau kaip dvidešimt metų trunkančią Mažosios Lietuvos paveikslų sodo istoriją, pleneruose dalyvavo ir savo kūrybines interpretacijas paliko beveik šimtas Lietuvos ir užsienio dailininkų. Tai unikalūs ir naujas kultūros ženklas Lietuvoje, įamžinantis Mažosios Lietuvos kultūros paveldą, žavintis lankytojus ir laukiantis jų ištiesus metus. Šis unikalus kultūros objektas dar ne kartą lankytojus nustebins netikėtais spalvų deriniais ir kūrybingumu.

Mes, muziejininkai, o neabejotinai ir visa Lietuva, manome, kad didžiausią paminklą Martynui Jankui sukūrė VU Knygotyros, mediotyros ir leidybos tyrimų katedros prof. emeritas, habil. dr. Domas Kaunas, 2021 m. vasarą išleidęs ir visuomenei pristatęs monografiją „Martynas Jankus. Tautos vienytojas ir lietuvių spaudos kūrėjas“.

LITERATŪRA

1. Domas Kaunas, Martynas Jankus. Tautos vienytojas ir lietuvių spaudos kūrėjas: monografija. Vilniaus universitetas, 2021.
2. Vilniaus universitetas Knygotyros katedra. Knygotyra, Vilnius 1997.
3. Domas Kaunas, Mažosios Lietuvos knyga, 1996.
4. Domas Kaunas, Knygos kultūra ir kūrėjas, Vilnius, 2009.
5. Martynas Purvinas, Mažosios Lietuvos etnografiniai kaimai, Trakai 2011.
6. Domas Kaunas, Donelaičio žemės knygiai, Vilnius 1993.
7. Domas Kaunas, Leono Panavo asmeninis knygų ir įrišų rinkinys: katalogas, Vilnius 2016.
8. Šarūnas Toliušis, Mažosios Lietuvos periodinė spauda 1811-1939, Klaipėda 2018.
9. Domas Kaunas, Leonas Panavas(1942–2011):asmenybė, knygos kultūra ir knygrišystė. Knygotyra, 2017.
10. Domas Kaunas, Martyno Jankaus atsiminimai apie lietuviškų knygų kontrabandą: pirmasis bandymas. Knygotyra, 2012.
11. Mažosios Lietuvos enciklopedija. T. II. Vilnius, 2003.
12. Mažosios Lietuvos enciklopedija. T. I. Vilnius, 2000.
13. Mažosios Lietuvos enciklopedija. T. III. Vilnius, 2006.
14. Mažosios Lietuvos enciklopedija. T. IV. Vilnius, 2009.

Masinių trėmimą iš Klaipėdos krašto 1948 m. gegužės 22 d. prisimenant

Roza ŠIKŠNIENĖ

Šilutė

Prie Šilutės geležinkelio stoties sienos 2011 metais pritvirtinta ir atidengta Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro parengta atminimo lenta primenant, kad masiniai trėmimai iš Klaipėdos krašto prasidėjo 1948 m. gegužės 22 d.

1948 m. gegužės 22 d. ypatingu metu Sovietų Ministrų tarybos nutarimu MGB (Valstybės saugumas) pradėjo trėmimo akciją „Vesna“ (Pavasaris). Tą dieną Klaipėdos krašto gyventojai pirmą kartą susidūrė su masiniais trėmimais, nors čia pat, Lietuvoje, sovietinės valdžios organizuoti pirmieji masiniai trėmimai vyko jau 1941 m. birželio 14 d. Gyventojų ryšiai su Didžiąja Lietuva nuo 1939 m. kovo mėnesio, nacistinei Vokietijai paskelbus Lietuvai ultimatumą ir atsiėmus Klaipėdos kraštą, buvo minimalūs ir apie įvykius Lietuvoje nebuvo informacijos. Pasibaigus karui ir Klaipėdos kraštui tapus Lietuvos TSR dalimi, gyventojai buvo tremiami ir 1945, 1946, 1947 m., tačiau Klaipėdos kraštas buvo ištuštėjęs po 1944 m. evakuacijos, tad į šiuos trėmimus Klaipėdos krašto gyventojai pakliūdavo pavieniui – grįžtantys iš evakuacijos ir atsidūrę filtracijos lageriuose arba suimti įtarus dalyvaujant pasipriešinime ar palaikant rezistentus.

Klaipėdos krašte iki 1939 m. buvo apie 150.000 gyventojų. Kraštui patekus hitlerinės Vokietijos sudėtin, baimindamiesi represijų, jį paliko žydų tautybės gyventojai, taip pat Lietuvos piliečiai, atvykę į čia po 1923 m., bei lietuvininkai, po 1939 m. kovo pasirinkę Lietuvos pilietybę. „1941 m. po žydų ir lietuvių pasitraukimo krašte liko 134 000 gyventojų, iš jų 47000 Klaipėdos mieste.“¹ Tačiau karo įvykiams pasisukus

Vokietijai nenaudinga linkme, 1944 m. vasarą ir iki vėlyvo rudens, artėjant frontui, gyventojai buvo priversti evakuotis. Kraštas ištuštėjo, ypač miestai – manoma, jog Klaipėdos mieste Raudonoji armija rado tik 23 žmones, Šilutėje – tik 2 žmones. Daugiau gyventojų liko kaimo vietovėse, žmonės nespėjo ar nenorėjo pasitraukti. Kaip pasakoja viena Klaipėdos krašto gyventoja p. Edith Laukat: „Kai praėjo frontas, išlindo visi iš slaptaviečių, pelkių ir durpynų. Tada rusai surinko vyrus ir išvarė į Latviją. Iš Kiškių kaimo grįžo tik vienas Jokūbaitis ir papasakojo, jog jie Latvijoje buvo suvaryti į tvartą ir ant jų pylė vandenį, jie turėjo stovėti vandenyje, į juos mėtė runkulių, atseit valgykite. Greitai prasidėjo šiltinė ir dauguma išmirė.“ (Užrašyta 1998 m.).

Gyventojus, kurie užtruko ir spėjo tik persikelti per Nemuną, greitai pavijo frontas, tad neturėdami kitos išeities turėjo grįžti į savo tėviškes. Jų kelionė atgal dažnai buvo labai sunki: apiplėšti, suvargę, vežimai su arkliais sudaužyti rusų aviacijos, pėsčiomis. Dažnai grįžimas užtrkdavo, nes būdavo prievarta įdarbinami Rytpūsčiuose, sovietinės kariuomenės įsteigtuose ūkiuose (sovchozuose) arba prievartinių darbų lageriuose.

Kita dalis grįžusiųjų buvo tie, kurie jau Vokietijoje pateko į sovietinę zoną ir patikėjo propaganda, jog jų tėviškėse laukia namai, laukai, kuriuos reikia dirbti. Šie žmonės nebuvo tiesiogiai susidūrę su Raudonąja armija, nes laiku buvo pasitraukę ir pasiekę Vokietijos gilumą. „Didelis postūmis Klaipėdos krašto gyventojų grįžimui į tėviškę buvo 1947 m. priimtas pilietybės įstatymas, pagal kurį visi, kurie save laiko lietuviais ir

iki 1939 m. kovo 22 d. turėjo Lietuvos pilietybę, atgaline data 1945 m. sausio 28 d. galėjo prašyti TSRS pilietybės².

Grįžimas vyko iki pat 1948 m. Sugrįžus laukė didelis nusivylimas, pažadų net nebuvo bandoma tesėti. Jeigu anksčiau grįžusieji dar rado namus neapgyvendintus, tai grįžusieji po 1947 m. jau rado savo namuose naujakurius, tad jie buvo apgyvendinami nacionalizuotuose namuose ir iš karto turėjo pradėti dirbti kolūkiuose.

Valdžia į ištuštėjusį kraštą kvietė žmones iš

visos Sąjungos ir Lietuvos, tad „1946 krašte jau gyveno apie 55 000 žmonių, iš jų 7 800 vietinių, o 1950-aisiais vietinių gyventojų skaičius išaugo iki 15 000 ar 20 000“³. Kad ir kaip nusivylę, žmonės tikėjosi, jog pasibaigus karui galės pradėti gyventi ramiai ir kurti savo ateitį. Ūkininkas Kristupas Weihrauch iš Pašiliškių-Kurpių kaimo (Ramučių apylinkė), po tremties išvykęs į Vokietiją pas sūnų, Emericho miesto laikraščio korespondentui sakė: „Džiaugėmės taika – jau buvo treji metai po karo, dirbome savo ūkyje. Tačiau,

Baltieji vergai. Pagrindiniai tremtinių darbai – miškų kirtimas ir medienos plukdymas Angaros ir Jenisiejaus upėmis. Autorius nežinomas

1948 m. birželio 16 d. Krasnojarsko krašte, prie Angaros upės, išlaipinti tremtiniai iš Lietuvos laukia, kol sovchozų pirmininkai juos išsidalins. Artiuginas, Bogučianų r. Nuotrauka iš asmeninio Vingių šeimos archyvo

matyt, kurioje nors sovietinėje įstaigoje jau buvo padarytas sprendimas. 1948 gegužės mėnesį vieną naktį visą mūsų sodybą apsupo rusų kareiviai, visi pastatai buvo apsupti, niekas negalėjo išbėgti. Su nedideliu ryšuliu buvome išvežti į Šilutės stotį: vyras, žmona, sūnus (16 m.), dukra ir 84 metų močiutė. Mes visi prašėme palikti močiutę tėviškėje, nes ji labai sirgo. Tačiau nebuvo išklaudyti, ji mums ir mirė pakelyje“.

Ponia Edith Laukat iš Ventės vardino žmones, su kuriais buvo tremiama: „1948 metais gegužės 20 dieną surinko žmones iš Kintų ir apylinkės kaimų ir suvežė į Šilutę, laukėme, kol visus suveš. Vagonai jau stovėjo. Mane paėmė iš Ventės kaimo, kur mes gyvenome, dienos metu, tiesiai iš lauko, kur aš ravėjau, taip, kaip stoviu. Kai įlaipino į mašiną, tenai jau buvo mama Marija Laukat (55 m.), broliukas Heinz Laukat (11 m.). Tėvas jau buvo miręs 1942 m. Iš Ventės kaimo dar buvo Meškys Vilius, žmona Ursula ir du vaikai. Iš Kintų kaimo buvo Kvaukienė Marija ir sūnus Vilius bei abu seni tėvai Šmitai. Iš Rugulių kaimo Kūrų labai didelė šeima, iš Suvernų kaimo – naujakuriai Radienė su sūnumis Romu ir Donatu, jie buvo atsikėlę 1946 m., ir Juknių šeima su dviem senais tėvais ir dviem vaikais. Iš Kiškių kaimo Gižų (Gizas) šeima – tėvas Francas ir sūnus Vilius žuvo Latvijoje (kaip aukščiau minėta), žmona Gertrud su vaikais Erika (5 m.), Arno (3 m.), Mėta ir August (8 m.) (užrašyta 1998 m.).

Kurovienė Katrė iš Traksėdžių, namų šeimininkė, pasakojo: „1948 m. gegužės 20 d. apie 4 val. ryto mus pažadino, t.y. mane ir sesers mergaitę Anną (10 m.), ji nakvojo pas mane. Namas buvo apsuptas, į kambarį įėjo keletas vyrų, jie buvo lietuviai ir liepė apsirengti, davė pusę valandos, kad susikračiau daiktus. Panikos apimta, kroviau į maišą albumus ir dar visokius niekus, verkiau. Vyras šaipėsi, tada priėjo pagyvenęs kareivis rusas, gestais paklausė, ar turiu kailinius, pasakiau, kad turiu. Kadangi rusiškai nesupratau, jis viską rodė gestais. Jis iškratė mano maišą, liepė parodyti, kur kailiniai, kirvis ir maistas, viską sukrovė į maišą. Man tada buvo 22 metai, o tie jo sukrauti daiktai labai pravertė. Mergaitės nevezė, nors ji labai prašėsi, aš jai liepiau bėgti pas senelį į Gnybalų kaimą, parodžiau,

į kurią pusę, tai buvo apie 10 km kelio ir tokioje ankstybėje. Šilutės stotyje dar prabuvome kelias dienas, nevalgiau nieko, nes kareiviai mus saugojo, ir, norint į miškelį, jie eidavo kartu.“ (Užrašyta 1989 m.).

Tais pačiais metais užrašiau vietinės gyventojos M. Rupkalvienės (80 m.) liudijimą.

1948 m. gegužės mėn. iš Eidaičių kaimo, Ramučių parapijos, Šilutės raj., buvo išvežta lietuvininkų ūkininkų Kirlikų šeima: 5 žmonės, tėvai, dvi dukros, Mėta ir Lyda, sūnus Viktoras. Sūnus mirė iš bado, tėvai irgi mirė. Po Stalino mirties viena dukra išvyko į Vokietiją, kita liko gyventi Sibire.

Kruvinių šeima – 4 žmonės, taip pat lietuvininkai, ūkininkai, tėvai ir du vaikai. Iš Sibiro išvyko į Vokietiją.

Rozenbergų šeima 3 žmonės – vokiečiai, ūkininkai. Tolesnis likimas nežinomas.

6000 tūkstančių kilometrų kelionė gyvuliniuose vagonuose truko 33 dienas. Tremtiniai buvo išlaipinti netoli Baikalo ežero, Bogučianų aukštumoje (Krasnojarsko kraštas), į šiaurę nuo Baikalo ežero.

Kiek Klaipėdos krašto autochtonų 1948 metų gegužės 22 d. buvo ištremta į Sibirą, nėra duomenų, nes, kaip jau minėjau, jie buvo tremiami kaip Lietuvos TSR piliečiai ir įeina į bendrą Lietuvos tremtinių skaičių. Nelabai yra ir ko paklausti, nes dauguma Klaipėdos krašto gyventojų, patyrę šį trėmimą į Sibirą, nebegrįžo į Lietuvą. Įdomu yra tai, jog Lietuvoje Klaipėdos krašto gyventojai automatiškai tapo Lietuvos TSR piliečiais, tuo tarpu tremties vietose jie buvo registruojami kaip Vokietijos piliečiai. Grafoje pilietybė įrašoma „nemoc“ (vokietis).

Po Vokietijos kanclerio Konrado Adenauerio vizito į Maskvą 1955 metais ir sutarties dėl karo belaisvių paleidimo pasirašymo bei žodinio susitarimo dėl Vokietijos piliečių šeimų sujungimo 1958–1960 m. šis pilietybės įrašas ir suteikė galimybę vykti į Vokietiją. Tuo pasinaudojo dauguma Klaipėdos krašto tremtinių. Klaipėdos krašto gyventojų bendrija Vokietijoje (Arbeitsgemeinschaft der Memellandskreise) kreipimesi į K. Adenauerį rašė: „Iš 40 000 į sovietų rankas patekusių Klaipėdos krašto gyventojų, 22 000 buvo ištremti į Sibirą.“⁴

LITERATŪRA

1. Ruth Kibelka „Memelland. Fünf Jahrzehnte Nachkriegsgeschichte“, Berlin 2002, p. 30
2. Andreas Kossert „Damals in Ostpreussen. Der Untergang einer Deutschen Provinz“, München 2008, p. 213
3. Andreas Kossert „Damals in Ostpreussen. Der Untergang einer Deutschen Provinz“, München 2008, p. 213
4. Andreas Kossert „Damals in Ostpreussen. Der Untergang einer Deutschen Provinz“, München 2008, p. 214

Mūsų šeimos šviesuolės

Lėja DEGUTYTĖ

Pagėgių Algimanto Mackaus gimnazijos 3 ag klasės mokinė

Mūsų krašte, kuriame nuo senų laikų pynėsi dvi kultūros – lietuviškoji ir vokiškoji, – senųjų vietinių gyventojų ir jų ainių likę mažai. Ypač reta savo šaknimis neabejingų jaunų žmonių, kurie aktyviai domisi giminės istorija, kartais labai skausmingu, net tragišku protėvių likimu. Lėja – viena iš nedaugelio šio krašto gyventojų palikuonių. Jai nuoširdžiai rūpi tie žmonės, kurių dėka ji atėjo į šį pasaulį. Su kokia meile ir pagarba mergina pasakoja kelių savo giminės moterų gyvenimo istorijas! Ir abi močiutės, ir tik iš prisiminimų bei nuotraukų pažįstama proprosenelė, ir ypatingi namai – ne tik jos gyvenimo pamatas, bet ir gyva ypatingo mūsų krašto istorija...

*Vilma Vaivadienė,
Pagėgių Algimanto Mackaus gimnazijos
lietuvių kalbos mokytoja*

Šeimos namų židinio kūrėja

Kadangi Klaipėdos kraštas ilgą laiką buvo Prūsijos sudėtinė dalis, vokiečių žemė, jame gyveno daug vokiečių kilmės žmonių, tarp kurių buvo mano proprosenelė Mėta Jagomast-Bergner. Kol močiutė Regina dar buvo gyva, dažnai nugirsdavau ją kalbant apie savo močiutę Mėtą. Iš kalbos intonacijos buvo galima suprasti, kaip močiutė gerbė, mylėjo ir brangino Mėtą; nuolat mums primindavo, kokia ši buvo stipri ir kiek daug gyvenime jai teko patirti ir išgyventi. Anuomet man tokios kalbos visiškai nerūpėjo ir aš jų nesiklausydavau. Net nežinodama savo proprosenelės gyvenimo istorijos, turėjau kvailą įsitikinimą, kad ji vis tiek bus nuobodė ir lygiai

Lėja Degutyte. Nuotrauka iš Lėjos Degutytes šeimos archyvo

tokia pati, kaip ir daugelio kitų žmonių, gyvenusių Klaipėdos krašte dvidešimtame amžiuje: trėmimai, draudimai, tardymai ir žudymai. Maniau, kad už mirtį nėra nieko baisiau. Vis dėlto mano žinių bagažas buvo labai menkas. Mąstymas visiškai pasikeitė, sužinojus apie sunkų ir vargingą proprosenelės gyvenimą. Kai pasinėriau į visai svetimo žmogaus pasakojimus apie Mėtą, suvokiau, jog klydau manydama, kad mirtis yra baisiausia, kas gali nutikti. Anaiptol. Mirtis – lengviausia išeitis. Gali viską palikti ir išeiti iš šio pasaulio, bet daug sunkiau ir baisiau yra likti su septyniais mažais vaikais, išgyventi vyro netektį, Pirmąjį ir Antrąjį pasaulinius karus, vienai išlaikyti šeimą ir ja rūpintis.

Būdama jauna, Mėta tarnavo vokiečių šeimoje, dirbo virtuvėje kartu su kita virėja. Jau iš pat pradžių proprosenelėi patiko gaminti maistą ir ji toje šeimoje dirbo ilgai. Kadangi anksti išėjo tarnauti, Mėta nelankė mokyklos, tačiau mokėjo ir skaityti, ir rašyti. Mano proprosenelė buvo labai apsišvietusi moteris: skaitė laikraščius, domėjosi naujienomis, politika bei ekonomika. Nėra tikslų duomenų apie tai, ar Mėta Jagomast turėjo giminystės ryšių su garsiu mūsų krašto spaustuvininku Enziu Jagomastu, kurio dėka Mažosios Lietuvos gyventojai buvo aprūpinti lietuviškomis knygomis, laikraščiais, kalendoriais bei palaikė ryšius su knygnešiais. Mano proprosenelė kruopščiai ir profesionaliai mokėjo siūti paltus ir kitus drabužius. Visų šių darbų ji išmoko ne veltui – tai jai labai pravertė auginant septynis vaikus ir neturint pinigų nusipirkti naujiems drabužiams. Mėta Bergner ypač mylėjo savo gimtąją – vokiečių – kalbą. Gražiausi žodžiai jai buvo tariami ne lietuviškai, o vokiškai. Tarp saviškių, šeimoje, ji mėgdavo šnekėti gimtąją kalbą ir labai aukštino bei puoselėjo kalbos unikalumą, autentiškumą bei savitumą. Mano močiutė Regina – tikras proprosenelės Mėtos atspindys, nes būtent ji ragino mokytis vokiečių kalbos, kad galėčiau kalbėti, gerbti bei branginti proprosenelės iškiepytą vertybę – gimtąją kalbą.

Mėtos vyras, Ernst Bergner, buvo kilęs iš Ropkojų kaimo. Jis buvo išmokęs kalvystės amato Kaliningrado mokykloje. Ernst išmanė žemės ūkio techniką ir ja domėjosi. Pradėjus kurtis kolūkiams, Mėtos vyras nenorėjo į juos stoti, todėl buvo įskustas ir uždarytas į kalėjimą Šilutėje. Praėjus kuriam laikui, jį išvežė į Magadaną, miestą Rusijos Tolimuosiuose Rytuose, dirbti aukso kasyklose. Nebuvo jokios rimtos priežasties ištremti Mėtos vyrą. Daugelis žmonių mūsų giminėje, pažinusių Mėtą ir Ernst, jau yra mirę, tačiau moteris, kuri yra gyva ir pažinojo šiuos žmones, mano, kad Ernst buvo ištremtas dėl sovietų valdžios niekinamo ir smerkiančio požiūrio į prūsų žmones. O galbūt dar įvyko ir konfliktas, dėl kurio Ernst buvo ištremtas, ir proprosenelė Mėta liko viena su septyniais mažais vaikais. Vyras niekuomet nesugrįžo iš Magadano, net tiksliai jo mirties data nėra žinoma. Užauginusi vaikus, Mėta pati pripažino, kad negalėjo savo vaikams nei tiek daug meilės duoti, nei ko nors juos išmokyti. Labiausiai rūpindavosi, kad kuris nors iš vaikų paaugęs eitų į kolūkį dirbti su traktoriumi, nes tik taip šeima galėjo išgyventi. Proprosenelė savo vaikams iškiepijo pačias svarbiausias vertybes, ypač darbštumą. Visi užaugo religingi, gabūs, darbštūs, dori ir atsakingi žmonės. Kiek šeima turėdavo žemės,

ties ir pasisodindavo visokių daržovių. Buvo ir tokių momentų, kad iš vakaro susidėdavo bulves į kapčius, o ryte atėjus kapčius būdavo tuščias, išvogtas. Laikydavo daržinėje keletą avių mėšai, tačiau kartais ir jos būdavo pavogtos vietinių gyventojų – lietuvių. Ypač sunkus metas buvo, kai valdžia duodavo kiekvienos dienos normą, kokius darbus reikia atlikti. O darbai buvo nežmoniški, pavyzdžiui, su arkliais reikėdavo nutempti nemažai išvirtusių medžių, ravėti runkelius, atiduoti valstybei mėsą, sviestą ir kitus produktus. Žmonės privalėjo mokėti tokią duoklę valdžiai. Niekam nerūpėjo, kad Mėtai vienai reikėjo išlaikyti šeimą – darbai buvo vienodi tiek vyrui, tiek moteriai. Proprosenelė kiekvieną sekmadienį lankydavosi Šv. Mišiose ir į jas vedėsi vaikus. Ši moteris visada atkakliai kovojo ir už savo vaikus, ir už save. Galbūt stiprybės sėmėsi iš bažnyčioje skaitomo Šventojo Rašto, nes dalyvavimas Šventųjų Mišių aukoje visuomet atgaivindavo, suteikdavo valios ir stiprybės pasitikti naujus išbandymus ir sunkumus. Net ir Mėtos vyras, rašydamas paskutinį laišką iš kalėjimo, ragino ir skatino tikėti Dievu, nes šis jiems padės.

Kadangi Sovietų Sąjunga okupavo dalį vokiečių žemių jau baigiantis Antrajam pasauliniam karui, dalis šiame krašte gyvenusių vokiečių bėgo į Vokietiją. Mėtos šeima kartu su sesers Antidos šeima su vežimais ir arkliais vyko Vokietijos link. Priėjus tam tikrą postą, vežimus skirstydavo arba į vieną, arba į kitą pusę. Keletą kartų iš naujo bandant bėgti, jų nepraleido, ir su vežimais Mėta pasuko atgal. Grįžtant namo, netolieše sprogo bomba, arkliai pasibaidė. Būtent tuo metu iš vežimo iškrito Mėtos vyriausioji dukra Frida. Per didelę sumaištį niekas to nepastebėjo. Visi bijojo, kad bombos vėl nesprogtų ir stengėsi greičiau pasprukti, bėgti kuo toliau. Nuvažiavę du kilometrus, pamatė, kad Fridos nebėra. Tuomet apgręžė arklius ir grįžo ieškoti mergaitės. Ją surado pasislėpusią namo kampe ir išsigandusią. Savaitę ar dvi, kol Mėta su vaikais bandė pabėgti, namuose nieko nebuvo ir, kai šeima į juos grįžo, viskas buvo išvogta, nusiaubta. Tačiau net ir tada, kai rado visiškai tuščius namus, ji nepalūžo. Išvargusi, bet ori ir išdidi, Mėta vėl pradėjo gyvenimą iš naujo.

Pamiršę, kas yra sotumo jausmas, vyresni vaikai dažnai patys turėjo rūpintis, kaip gauti maisto. Vienąkart du broliukai, Günter ir Gert, pavogė iš perinčios gulbės kiaušinius ir dviese juos suvalgė. Kai proprosenelė sužinojo, kuo vaikai sotūs, labai supyko ir išbarė, kad nieko neparnešė į namus.

Viskas, ko išmoko vaikystėje, tarnaudama vokiečių šeimoje, jai pravertė sukūrus šeimą. Likusi

Mėta ir Ernst Bergner. Nuotrauka iš Lėjos Degutytės šeimos archyvo

Harbe Deeres 13, 18 1908
 Ruth Grigaleit liek man
 Was segest ihr bei Eim
 Andenken von Papa n. Mama
 was für kleine Kind ist
 wie ich nicht.
 In normal streibe ich nicht
 wie viel gegni ist sehr herzlich
 von Tante Fola n. alle Lieben

Šeima prie savo namų. Nuotrauka iš Lėjos Degutytės šeimos archyvo

našle, netekusi pagrindinio šeimos maitintojo, ji puikiai vertėsi iš to, ką turėjo. Günter žmona pasakojo, kad atsikėlus ryte galvodavo, ką šiandien reikės valgyti, nes nėra pakankamai maisto produktų, norint kažką pagaminti. Vis dėlto Mėta sugebėdavo išsiversti su tuo, ko ir kiek turėjo, ir pagamindavo tokius skanius patiekalus, kad Günter žmona Zita ir, be abejo, visa šeima stebėdavosi, kaip jai tai pavyksta. Jei neturi šviežios mėsos, ima rūkytą ar bet kokią kitą, o kiekvieną sekmadienį ant vakarienės stalo puikuodavosi pyragai. Zita džiaugiasi ir didžiuojasi, kad iš Mėtos išmoko vokiškos tvarkos, patirties auklėjant vaikus, maldų bei daugelio ypatingo skonio patiekalų receptų.

Taigi, ši moteris mano giminės istorijoje ir mano širdyje visada išliks kaip pavyzdys ir autoritetas, koku žmogumi aš norėčiau užaugti ir kokias vertybes gyvenime turėčiau puoselėti ir branginti. Kiekvienas savyje trokštame turėti autentišką savo giminės dalelę ir kažkuo išsiskirti. Aš ne tik džiaugiuosi, bet ir didžiuojuosi bei puoselėju iš proprosenelės paveldėtus storus, ilgus plaukus. Nors mes niekada nebuvo mečišios viena kitos, jaučiu, kad proprosenelė man yra labai artima ir pažįstama. Mano svajonė yra išugdyti savyje tokią namų židinio kūrėją, kokia buvo proprosenelė Mėta. Kalbėdama apie savo šeimą, niekuomet nepasakydavo apie ją nė vieno blogo žodžio, nedrabstydavo purvu ir nemėkindavo. Ji tik neapsakomai nuoširdžiai mylėjo savo šeimą ir norėjo, kad joje vyrautų meilė, taika, ramybė bei santarvė, kad spinduliuotų šviesą bei skleistų šilumą. Šią jos savybę paveldėjo močiutė Regina. Kadangi jos jau nebėra tarp gyvųjų, mano senelis Vaidotas tęsia šeimos – namų židinio kūrėjo tradiciją: mūsų šeima kiekvieną sekmadienį važiuoja pas senelį pusryčiauti bei aptarti artėjančios savaitės darbų. Ši mūsų bendrystė niekada nenutrūks, nes ji jau glūdi mūsų širdies gilumoje, todėl tikiuosi, kad visos mano giminės kartos ją puoselės ir išlaikys.

Mano mokytojos

Man patys brangiausi žmonės nuo pat vaikystės yra dvi močiutės. Viena yra kilusi iš Sartininkų, o kita – iš Silgalių kaimo. Iš tikrųjų mano močiutės, Regina ir Irena, gyvenime patyrė labai daug sunkumų, nelaimių, o vienai netgi reikėjo išgyventi skaudžią artimo žmogaus netektį. Visgi, nepaisant sunkumų, ištikusių jas gyvenime, abi visada išliko drąsios, kilniaširdės, orios, padedančios sunkiais gyvenimo momentais, supratingos, patariančios ir mylinčios. Abi yra tikri pavyzdžiai, kokia aš norėčiau būti užaugusi.

Mano mamos mama yra vardu Irena, ji dabar gyvena su mūsų šeima tame pačiame kieme. Močiutė Irena Lešinskaitė-Šeputienė gimė Sartininkų kaime tūkstantis devyni šimtai penkiasdešimt ketvirtų metų birželio dvidešimt šeštą dieną. Ji yra labai stipraus charakterio, energinga, kruopšti, nepasiduodanti ir turinti gerą humoro jausmą moteris. Jai neegzistuoja žodis „neįmanoma“, nes viską, ko siekia ir ko nori, padaro įmanomu dalyku. Niekas iš aplinkinių nepasakytų, kad jai yra šešiasdešimt septyneri metai, nes išvaizda neišduoda amžiaus, ji atrodo nepriekaištingai. Vis dėlto svarbiausia savybė, kuri padėjo sukurti viską, ką ji turi šiandien – užaugusius dorus vaikus, darbą, namą ir ūkį, – yra darbštumas. Močiutė pati kūrė savo gyvenimą. Ši moteris kaip Vilkė, palikta viena, be artimo žmogaus, be darbo, be gyvenamosios vietos, turėjo uždirbti pinigus, kad galėtų išgyventi. Močiutė Irena turi du vaikus – mano mamą Gitaną ir dėdę Vaidą, keleriais metais vyresnį už seserį. Dėdės Vaido gimimo laukė mama ir tėtis. Praėjus keletui metų, mano močiutė, besilaukdama dukters, patyrė baisią ir skaudžią netektį – žuvo vyras Algirdas. Vakare, grįžtant namo, Lumpėnų kelyje įvyko motociklo avarija. Dvejus metus prieš senelio Algirdo mirtį, per jo ir močiutės vestuves, bažnyčioje buvo uždegtos jaunavedžių žvakės. Po keleto akimirų senelio žvakė užgeso. Galbūt tai buvo ženklas, kad jų santuoka ilgai netruks... Kiekvieną kartą, kai susimąstau, koks bausis skausmas ištiko močiutę, besilaukiančią dukters, mane krečia šurpas. Iškart suspaudžia širdį pagalvojus, kaip močiutė, augindama du mažus vaikus, pėsčiomis eidavo du kilometrus į darbą rytais, o vakarais grįždavo. Šaltą žiemą brisdavo per aukštas pusnis... Kartą prieš Kalėdas močiutė pasikinkė jauną ūkio arkli, kad galėtų greičiau grįžti į namus, nes iš kaimo moters buvo nusipirkusi visą kibirą (apie šimtą) kiaušinių šventiniams pyragams kepti. Lauke buvo mirtinai šalta, siautė stipri pūga. Iš pradžių arklys bėgo ristele ir kelionė sekėsi gerai. Tačiau prasilenkdamas su mašina jis pasibaidė ir močiutė su visais savo kiaušiniiais įkrito į pusnis. Kiaušiniai išbyrėjo, sudužo, įkrito į tokius gilius sniego patalus, kad jau nebuvo įmanoma jų rasti. Tuo metu močiutė galvojo ne apie tai, kad ji galėjo labai sunkiai susižeisti, bet apie tai, kaip gaila kiaušinių. Jai buvo apmaudu, kad visi sudužo ir nebebus iš ko kepti pyragų.

Ji patyrė daug skausmo gyvenime, tačiau vis tiek yra laiminga, prisimena daug gražių dalykų ir juda į priekį. Kadangi močiutei sekėsi dirbti, ji galėjo savo buičiai nusipirkti daug naujų daiktų, kurių sovietiniu laikotarpiu buvo nelengva gauti.

Be to, močiutė Irena už pirmąją ūkį rajone gavo paskyrą – šis leidimas suteikė jai teisę nusipirkti automobilį „Žiguli“. Mano močiutė ūkyje dirbo brigadininke ir buvo atsakinga už visų kitų darbuotojų darbą. Ji ne tik puikiai atliko savo pareigas, bet uoliai dirbdama pasistatė namus, garažą bei tvartą. Visi žavėjosi jos darbštumu ir pareigingumu.

Visgi ne viskas klostėsi puikiai. Vieną rudenį nei iš šio, nei iš to užsidegė močiutės šienas ir sudegė visas tvartas. Artėjant pavasariui, vėl kilo gaisras ir sudegė garažas, kuriame buvo ir žiguliukas. Taigi nelaimės ją persekiojo viena po kitos. Bet ji niekada nenuleido rankų ir toliau stengėsi viską atstatyti bei restauruoti. Mūsų namai, kuriuose dabar gyvename, yra sukurti pačios močiutės Irenos ir mirusio jos vyro brolio Vytauto rankomis. Neretai aš pagalvoju, kad esu daug silpnesnė už savo šešiasdešimt septynerių metų močiutę, nes ji, priešingai nei aš, visą dieną be poilsio gali dirbti įvairius darbus: sodinti gėles, pjauti žolę, grėbti lapus, prižiūrėti ūkį ir paruošti valgi savo pagalbininkams. Aš niekada nenustosiu žavėtis savo močiute, nes nėra nieko gražesnio už moterį, kuri, išgyvenusi tiek skausmo, sugebėjo pakelti galvą ir ryžtingai eiti pirmyn.

Kitos mano močiutės vardas yra Regina, turinti ir vokiško, ir lietuviško kraujo, nes jos močiutė buvo tikra vokietė. Močiutė Regina Zarambaitė-Degutienė gimė tūkstantis devyni šimtai penkiasdešimt trečių metų rugsėjo dvidešimt trečią dieną. Šioji mano senelė yra visiškai priešingybė močiutei Irenai. Jos sveikata nuo pat mažumės buvo prasta ir nuolat kamuodavo ligos. Dėl šios priežasties ji buvo namų šeimininkė, nesimokė vairuoti automobilio, nedirbo ūkio darbų, tačiau pagimdė ir užaugino keturis vaikus: sūnų ir tris dukteris. Močiutei Reginei didžiausia vertybė – šeima. Ji – kaip tikras paukštis, kuris neteršia savo lizdo, bet myli, giria ir moko savo vaikus užaugti dorais ir kilniaširdžiais. Kaip ir kiekvienas vokiško kraujo turintis žmogus, mano močiutė niekada neteršė savo šeimos vardo purvu, nepasakojo apie savo sunkumus ir vargus, atvirkščiai – gyė ir didžiavosi šeima. Kai važiuodavau pas senelius į Šilgalių kaimą, mane visuomet užplūsdavo džiaugsmas. Močiutė Regina man vakarais skandavo pasakas, mokydavo maldelių, pasakodavo įdomias istorijas ir mokė klausyti, padėti ir rūpintis kitais. Tai būdavo tarsi mano ir močiutės vakaro ritualas. Kiekvienąsyk, man atvažiavus, ji prašydavo senelio mus kur nors nuvežti, dažniausiai į kino teatrą. Labai gerai prisimenu, kad močiutė nupirkdavo man spragėsių, gėrimo ir eidavome į filmus, kuriuose galima užsidėti virtualios realybės akinius. Džiūgavau ir mėgavausi

Močiutė Irena Šeputienė. Nuotrauka iš Lėjos Degutytes šeimos archyvo

Močiutė Regina Degutienė. Nuotrauka iš Lėjos Degutytes šeimos archyvo

Senosios vokiškos mokyklos mokytojas (pirmas iš kairės) su žmona. Nuotrauka iš Lėjos Degutytes šeimos archyvo

Mokyklos pastatas anksčiau. Nuotrauka iš Lėjos Degutytes šeimos archyvo

... ir dabar. Nuotrauka iš Lėjos Degutytes šeimos archyvo

tokiomis šiltomis ir smagiomis akimirkomis kartu. Dukterims ir anūkėms ji buvo tikros moters pavyzdys: ori, pasitempusi, geraširdė, švelni ir paslaugi. Dabar, kai mano močiutė iškelia iš šio pasaulio, mane nuolatos lydi jos pamokymai, patarimai ir gražiausi prisiminimai.

Taigi, aš užaugau turėdama dvi nuostabias pasaulio močiutes. Jos abi mane įkvepia ir skatina tobulėti. Kai susikivirčiu su tėvais, visada einu pas močiutę Ireną, nes ši mane užstoja, išklauso ir pataria, kaip susitaikyti. Šeima – brangiausias mano turtas ir didžiausia vertybė. Tai supratau tik netekusi močiutės Reginos. Dabar jau žinau, kad tik šeima, visada palaikantys mylimiausi žmonės yra mano gyvenimo ramstis. Kad sukurčiau savo šeimą tokią, kokioje gyvenu aš, reikės įdėti labai daug pastangų ir turėti kantrybės...

Vokiškosios kultūros palikimas

Yra sakoma, kad visur gerai, bet namuose geriausia. Keista, sutapimas tai ar ne, tačiau vokiškoji prigimtis mane lydi iki šiolei. Mano namai, kuriuose dabar gyvenu, yra vokiškos architektūros statinys, o tokių Mažojoje Lietuvoje yra daug. Anksčiau čia vaikai susirinkdavo semtis mokslo žinių ir įgyti patirties. Kitaip tariant, šiame pastate veikė vokiška pradžios mokykla.

Tikslų duomenų nėra, kiek ilgai ši mokykla gyvavo. Aišku tik tai, kad, pradėjus kurti tarybiniam kolūkiams, mokiniai šios mokyklos nebelankė, daugelis šiame krašte gyvenusių vokiečių šeimų pabėgo į Vokietiją. Mokykla buvo apleista.

Kadangi močiutė Irena buvo priimta dirbti į Pagėgių tarybinį ūkį, jai buvo paskirtas namas apsigyventi. Kai ji parėjo gyventi į buvusią mokyklą, šioje buvo keturios didelės klasės. Iki pat šiol yra išlikusios aukštos lubos ir viena iš autentiškiausių interjero detalių – koklinis pečius.

Raudonų plytų pastatas, išsiskiriantis savo neeiline architektūra bei istorine praeitimi ir verte, daugeliui kelia susižavėjimą ir jautrius vaikystės prisiminimus, ypač žmonėms, kurie sugrįžta po keturiasdešimties ir daugiau metų pamatyti savo mokyklą. Dažnai į mano namus atkeliauja vokiečių turistai, kurie yra vienaip ar kitaip susiję su šia buvusią mokyklą. Keistas, bet kartu ir intriguojantis faktas yra tas, kad buvusio šios mokyklos direktoriaus vaikai, po daugelio metų čionai sugrįžę, verkė, bučiavo žemę ir sienas. Jiems kilo tiek jausmų ir tiek daug prisiminimų, kad jie negalėjo sutramdyti ašarų. Atvyksta žmonės, praleidę savo pačią gražiausią ir įsimintiniausią vaikystę būtent čia, šiame kaime ir šioje mokykloje, kurioje dabar aš gyvenu.

Sakoma, kad namai ten, kur gyvena širdis. Visų lankusių šią mokyklą žmonių, širdys yra likusios čia, tarp šių sienų, nors buvę mokiniai išsibarstę po visą pasaulį. Sentimentai, prisiminimai ir nostalgija skatina aplankyti savo mokyklą, o ją aplanko ne tik tie, kurie čia mokėsi, bet ir jų vaikai ir vaikaičiai, kurie nori sužinoti apie savo šaknis, kilmę bei giminės istoriją. Aš lygiai taip pat noriu sužinoti savo protėvių kilmę, istoriją bei tradicijas, kurias norėčiau tęsti, išlaikyti ir puoselėti.

Rašinys teiktas 2021 m. konkursui „Šeimos istorija – mano istorija“, vadovė –mokytoja Vilma Vaivadienė

Oplankio dvaro istorija

Darius KINIULIS

Tauragė

Iš pirmo žvilgsnio apie Oplankio dvarą Mažojoje Lietuvoje, Tauragės rajono pakraštyje, Lauksargių seniūnijoje, išlikę labai nedaug žinių. Vietos spaudoje kartais parašoma apie tragiškos būklės nugyventus griūvančius rūmus. Tačiau informacijos yra, tik ji mažomis dalimis išskaidyta keliuose šaltiniuose. Norėjosi surinkti ir lyg dėlionę sudėti buvusį Oplankio dvaro vaizdą. Lauksargių–Vilkyškių kelias baigiamas kloti asfaltu, todėl dvaras bus dar patrauklesnis keliautojams atrasti. Viliuosi, kad šios žinios paskatins valdžios atstovus arba privačius asmenis imtis veiksmų bent jau sustabdyti rūmų griūtį, nes jo gyventojai to nepadarys. Tam reikia lankstumo ir supratimo, kokį lobį turime.

Kaimo istorija

Oplankis, Oplankys, Aplenčiai, Uplankis (vok. Ablenken) – kaimas dešiniame Jūros upės krante, anksčiau daug amžių buvo visai greta valstybių sienos. Vieta nuo senovės gan tankiai gyvenama, nes visai šalia jo yra du skalvių palikti kapinynai: Greižėnų ir Barzūnų. Greižėnų kapinyną tyrė 1897–1898 metais archeologas Adalbert Bezenberger, o 1990–1991 metais Arvydas Asadauskas. Datuotas jis V–VI a. Iš viso rasta 18 kapų, daug papuošalų, keramikos šukių. Gausi medžiaga saugota muziejuje „Prussia“ Karaliaučiuje ir pražuvo per Antrąjį pasaulinį karą. A. Asadauskui suartame kapinyne pavyko aptikti

Oplankio dvaro kompleksas 2020 m. Nuotrauka Juozo Petkevičiaus

tik vieną kapą, o jo radiniai nukeliavo į Nacionalinį muziejų¹. Barzūnų kapinyną 1998–2001 m. tyrė Valdemaras Šimėnas. Jis ten ištyrė net apie 50 kapų, o IV–V a. datuoti radiniai pateko taip pat į Nacionalinį muziejų². Netoliese yra apleisti Greižėnų ir Gilandžių piliakalniai, apipinti padavimais.

Oplankio pradžia galima laikyti 1611 m., nes tada pirmąkart paminėta smuklė, priklausiusi Jacob Schwab³ – Tauragės administratoriui. Matyt, panašiu metu įkuriamas ir dvaras, priklausęs įtakingai Schön šeimai, nes 1704 m. lapkričio 4 d. čia gimė Gottfried Theodor von Schön – būsimo Prūsijos prezidento Heinrich Theodor von Schön senelis. 1723 m. ant Barzupės pastatytas pirmasis vandens malūnas. 1757 m. per Septynerių metų karą Oplankio dvarą suniokojo Rusijos kariuomenė⁴. Pinigų ieškoję rusai tuometinį savininką Daniel Dressler mirtinai nukankino. Teigiama, kad jis Jūros upėje nuskandino geležinę dėžę su vertybėmis, kurią rusams išdavė neištikimas tarnas. Jo žmona, kankinta įkaitusiais varžtais, liko gyva. Ji perdavė Oplankį valdyti savo dukters vyrui. Tais laikais kaime gyveno: 1615 m. Hans Haugwitz, 1662 m. Gottfried Schwab, 1694 m. Bildau, 1644 m. kalvėje gyveno kalvis Georg Freitag, 1667 m. kalvis Adam, 1677 m. kalvis Skimmel. 1813–1814 m. gyveno Dressler, Christoph Lingies, Friedrich Kühn, Jons Falk, Merten Kundrus, Johann Tietz, Peter Naujoks, Virgien, Heine, Riegnitz, Ernst Putzin⁵.

Apie vėlesnius laikus sužinome iš laikraščio „Mermeler Dampfboot“ („Klaipėdos garlais“) 1978 m. gruodžio numerio, kur užrašyti paskutinių savininkų dukros Elly Heimbs-Krieger prisiminimai⁶.

1809 m. dvaras priklausė Christopf Friedrich Dressler, kuris prie malūno pastatė aliejaus spaudyklą. 1813 m. Šereiklaukio savininkas Louis Friedrich Dressler nupirko iš pastarojo Oplankio vandens malūną. Nuo to laiko malūnas veikė atskirai nuo dvaro. C. F. Dressler buvo vedęs Dorothea Donalitus – Christian Donalitus iš Viešvilės dukrą (nemaišyti su bendravardžiu kunigu Kristijonu Donelaičiu). Jų dukra Otilie ištekėjo už Julius Albert Heimbs iš Palumpių. Nuo tada iki 1944 m. dvarą valdė Heimbs šeima.

Naujieji laikai

Po tėvo mirties dvarą perėmė Friedrich August Albert Heimbs. Su Anna Habedank jie susilaukė sūnaus, taip pat Alberto, kuris perėmė dvarą. 1879 m. dvaras su vandens malūnu, Gilandžių ir Barzūnų palivarkais turėjo 388 ha žemės, sumokėjo 2733 markes mokesčių. 1898 m. Oplankį perėmė trečia šeimos karta – Benno Heimbs.

Dėl raguvų ir pelkėtų pievų ūkininkavimas buvo nelengvas, tik trečdalį ploto sudarė ariama žemė. Kita sudarė keliai, pastatai, pieva, parkas, kuriame

augo ažuolai, liepos, klevai. Dvare gyveno 12 kumečių šeimų, kalvis, rūmų šveicorius (durininkas) ir dvi tarnaitės, vežikas, 8 šeimos padienų darbininkų, daugiausia lietuvių iš Didžiosios Lietuvos. Laikyta nemažai darbinių, kinkomų, veislinių arklių: 4 kinkiniai (kiekvienam po 4 arklius), 1 kinkinys karietai, žirgas jodinėjimui, 2 kumelės pienui ir 2 atsarginiai. Iki 1914 m. kasmet dvaras iš ūkininkų nupirkdavo po 20–23 kumeliukus. Dvare kasmet liepą vyko arklių turgus. Ūkyje dar buvo 70 karvių, daug kiaulių, paukščių: žąsų, kalakutų, ančių, du povai vaikščiojo kieme.

1905 m. dvare gyveno 59 gyventojai ir buvo 4 gyvenami pastatai, valdyta 226 ha žemės. Greižėnų palivarke buvo 103 ha žemės. Malūnas valdė 390 ha.

Egzistuoja ypatingai retas atvirukas, kurį išleido Tilžės lietuvių „Birutės“ draugija tarp 1885 ir 1914 metų. Su užrašu lietuvių ir vokiečių kalbomis: „Dauką vedanti Pilakalnop pas Aplenkį Juravos pakrantį/ Schlucht bei Aplenzen zum Schlossberg im Juratal führend“. Jame vaizduojamas kostiumuotas vyras G. Gay ant keliuko, greta Greižėnų piliakalnio. Išleido Jonas Vanagaitis, nuotrauką darė Oskar Götze.

1914 m. karo metu įsiveržusi Rusijos kariuomenė artilerija apšaudė dvarą. Rūmai sudeginti, sudegė didelis arklių ir kiaulių tvartas bei priešais jį stovėjęs ilgas karvių tvartas, taip pat kluonas. Subombarduota 1910 m. įrengta nauja užtvanka avių girdymui ir sunaikintas karpynas. Visgi dar Pirmajam pasauliniam karui nesibaigus 1916 m. jau buvo galima įsikelti į kiek kitaip atstatytus rūmus.

Elly rašo, kad 1923 m. prisijungus Klaipėdos kraštą Lietuvai atėjo sunkūs laikai. Buvo sunku parduoti žemės ūkio produktus. Benno Heimbs iš Hamburgo nupirko įrangą ir įpakavimo medžiagą apvalaus ir keturkampio „Tilžės“ sūrio gamybai. Buvo daug darbo, išlaidų, o pinigai užsienio banke – Vokietijoje. Sūrius irgi eksportavo ten, už Nemuno. 1925 m. gyveno 83 žmonės, turėta 226 ha žemės⁷.

Kumečiai lietuviai

Vertingus Lauksargių gyventojos Monikos Lingytės-Damulienės, gimusios 1926 m., prisiminimus 2007 m. užrašė Lauksargių bibliotekos darbuotoja Marytė Rutkauskienė. Moteris prisimena, kai samedine dirbo Oplankio dvare (kalba taisyta minimaliai, patikslintos datos):

„Kai gyvenom Tauragėj, 1937 m. tėtis Vincas Lingys patraukė į Oplankius ieškoti darbo. Kai gavo dvarą darbo, nuėjom ten ir mes su mama Ona. Jurgis Heimbsas turėjo ūkvedį, daug kitų tarnų prie namų ir 18 kumečių. Nuo 12 m. dirbau Oplankių dvare. Su smeigtuku eidavau smaigstyti – naikinti usnis. Tėvai rišo rugius, sodino daržus, šienavo ir t. t.

Oplankių dvaras buvo didelis ir gražus. Augo

daug dekoratyvinių augalų, buvo didelis sodas, pilnas visokių vaisių, o gėlynai nuostabaus grožio ir dailiai sutvarkyti. Priskirti kumečiai kas rytą grėbė, šlavė aplinką. Ant langų buvo užuolaidos: dieninės ir naktinės. Kambariuose tvarkėsi tarnai, buvo kepėja, virėja, vaikų auklė Erna. Heimbsas turėjo 7 vaikus. Dvarininkas įvairiai tikrindavo kumečių darbą. Atjodavo ir žiūrėdavo, per kiek laiko apars lauką vieną kartą. Po dviejų valandų atvažiuodavo ir apskaičiuodavo kiek dirbo, o kiek stovėjo.

Kumetinėj buvo trys namai. Viename gyveno po kelias šeimas. Namai turėjo pavadinimus – Raudonbutis, Medinbutis. Mes, Lingiai, gyvenom plytiniam name: dvi šeimos, kučeris (vežikas) vokiečių Lebertas. Jis su brička važiuodavo į svečius. Kumečiai vežė rugius, šieną su keturiais arkliais. Ant užpakalinių arklių sėdėdavo vienas jorikas ant balno ir reguliuodavo priekinius arklius. Kumėčiams iš dvaro kas dieną duodavo pieno po 4–5 l. Jei dirbo iš šeimos 3 žmonės – duodavo 5 l. Mėsą patys užsiauogindavom, bulvių sodinom. Žemės duodavo, maisto trūkumo nebuvo. Tėvas ten dirbo 3 metus.

Kumečiai eidavo į Oplankio Juozučio parduotuvę apsipirkti. Parduotuvėj būdavo visko: uogienės sveriamos, saldainių, degtinės, pyragų. Prekes veždavo iš Tilžės. Per jomarkus eidavom į Tilžę per Luizės tiltą pirkti sau ką nors. Ten būdavo nepaprastai gražūs namai, įvairiausių prekių, veikė karuselės, visokios loterijos. Rudenį kumečiai švėsdavo pabaigtuves. Ponas pripirkdavo visokių vaisių. Kumėčiai prisigerdavo degtinės, anodijos, kurią iš Tilžės patys parsinešdavo, būdavo linksmi, dainuodavo.

Kumečių buvo 9 šeimos: Genučiai, Banevičiai, Žukauskai, Lingiai, Tamašauskai, Lebertas, Bajorinas, Bitinas, Šulcas. Karves ganydavo piemenys su šunimis: vienas pienuo ir du mokyti šunys. Karvių buvo apie 30. Vištų daug turėjo, visos buvo žieduotos. Buvo padaryti specialūs gardai. Kai įlisdavo dėti, dūrelės užsitrenkdavo. Kol vištininkė nepatyrė, ar padėjo kiaušinių, tol neišėjo višta iš narvelio. Pagal žiedą nustatydavo vištų dėslumą. Taip atrinkdavo, kurias laikyti, kurias ne.

Mes drabužius siūdavamės pas siuvėją Kalėnuose M. Dėlkytę. Labai gerai siūdavo. Medžiagos buvo labai geros ir pigios iš Tilžės. Pas Dėlkytes atvažiuodavo katalikų kunigas ir laikydavo mišias, kambary buvo padarytas altorius. Katalikų buvo tik kelios šeimos: Banevičiai, Žukauskai ir Lingiai. Evangelikai eidavo į Lauksargius, į savo bažnyčią.⁸

Ji dar prisiminė, kad apie 1937 m. mirė Benno Heimbs ir dvarą valdyti ėmė ketvirtoji karta – Georg Heimbs (skaitėme, kad lietuviai jį vadino Jurgiu). Benno palaidotas Oplankio kapinaitėse, nusiaubtose ir apleistose sovietmečiu. Sūnus per laidotuves iškepė pyragų, pridarė kelias statines alaus, sukvietė kumečius ir visus vaišino. Į kapines vežė keturiais arkliais.

Kapinaitės įrengtos Jūros intako šlaite, natūralioje kalvelėje, supamoje gilių raguvų. Kapavietės orientuotos rytų link. Po 1944 m. jos iškasinėtos, išgrobstytos, tikintis rasti dvarininkų turtų. 1998 m. dokumentuojant aptikti 5 betoniniai kapų apvadai (4 mozaikiniai, 1 teracinis), 1 metalinio kryžiaus fragmentas, 1 betoninis paminklas ir kelios smulkios liekanos⁹.

Be galo įdomūs Monikos karo metų prisiminimai: „Karo metu, kai kariavo su lenkais 1939 m., Oplankių dvare buvo daug karo belaisvių: lenkų, prancūzų ir belgų, kurie dirbo kartu su kumečiais. Valgyti jiems duodavo keturias bulves ir sriubos. Belaisviai buvo apie 30–40 m. amžiaus. Prancūzai gaudydavo varles: perpjovę, išmetę vidurius prarydavo. Belgai valgydavo varnas bei kates. Varnas kepėdavo, kates – virdavo. Iš kačių kailio pasidarydavo kepurės. Lenkai buvo trys broliai ir švogeri, kuris vestuvių dieną buvo paimtas į karą.“

Georg irgi pašauktas į karą, kartais grįždavo trumpų atostogų su juoda uniforma. Jis mirė karo pabaigoje sovietų nelaisvėje Heloje (lenk. Hel) prie Dancigo (lenk. Gdanskas)¹⁰. Po karo žmona su trimis vaikais (tarp jų ir minėta Elly) išvyko į Vokietiją. Vėliau dukros apsilankydavo gimtinėje, vietiniams dvaro gyventojams atveždavo lauktuvių. Svajojo apie griūvančio dvaro atkūrimą, bet paskaičius, kad tam reikalingos didžiulės lėšos, planų atsiskė. 1990 m. Raseinių valstybinė įmonė „Remonto ir statybos projektas“ net parengė dvaro rūmų kompleksinio kapitalinio remonto ir pritaikymo projektą, bet dėl lėšų stokos jis nebuvo įgyvendintas¹¹.

Po Klaipėdos krašto aneksijos Monikos tėvus vertė priimti Vokietijos pilietybę ir dvare kalbėti tik vokiškai. Tačiau iš pasakojimo galime suprasti, kad Monikos tėvas, dar ištvėręs kokius metus, nutarė grįžti į Tauragę prieš pat sovietinę Lietuvos okupaciją 1940 m.

Malūnas

Ant Tauragės rajono ir Pagėgių savivaldybės ribos yra kaimo dalis, vadinama Uplankėliais. Čia užtvenkti Uplankio ir Barzupės upeliai sudaro Malūnezerį. Tarpukariu malūnininko namą su bendrasavininkiu valdė Lietuvos Respublikos ministras pirmininkas Mykolas Sleževičius. Sudarius su savininkais nuomos sutartį, šiame pastate 1936–1939 m. veikė privati lietuviška mokykla¹². 1938 m. joje mokėsi 50 vaikų (43 namuose kalbėjo lietuvių kalba, 3 – lietuvių ir vokiečių, 4 – vokiečių)¹³.

Klaipėdos kraštą aneksavus, nacių valdžia tą pačią dieną uždarė visas lietuviškas mokyklas. Malūną ir malūnininko namą 1943 m. nusipirko vieta susižavėjęs Ewald Boll ir valdė su žmona Hildegard Baltromėjus-Boll (vėliau antrąkart ištekėjo ir tapo Kieper). Malūno administratoriumi buvo įdarbinę

Robertą Kiauką. Kai vermachtas artėjant sovietams įsakė evakuotis, jie paliko malūną R. Kiaukai. Hildegard, 2003 m. papasakojusi šią istoriją, prisiminė, kad tuo metu malūnas grūdų nemalė, tik vandens ratas gamino elektrą¹⁴.

Architektūra ir sovietmečio netektys

Po Antrojo pasaulinio karo pirmieji atvykę gyventojai prisimena, kaip čia buvo gražu, kiemas plytelėmis išklotas, augo gėlynai, gyvatvorės. Erdviose dvaro patalpose visur parketas, sienos išpuoštos herbais, lipdiniais. Pastatas turėjo centrinį šildymą, vandentiekį, kanalizaciją, didžiulį ūkinį kiemą. Deja, čia trumpam įrengtos sovietų kareivinės, buvo kilęs gaisras.

Aldona Baronienė su vyru Nikodemu į Oplankio dvarą iš Draudenių kaimo, Tauragės rajono, atsikėlė 1956 m. Tuomet dvare gyveno 5 rusų šeimos, kurių santykis su vokišku paveldu buvo žiauriai priešiškas. Dar šiandien ant sienos galime matyti užrašą rusų k.: „Fašistinė irštva“ ir kitus¹⁵.

Nerašytas faktas, kad pokariu pas giminaitį malūnininką čia slapstėsi Fabijonas Marozas, atklydęs iš Žygaičių valsčiaus. Kodėl? Kaip žinia, garsusis Juozo Lukšos ir dviejų bendražygių partizanų desantas, ap rūpintas amerikiečių ekipuote 1950 m., atskridę iš Vakarų Vokietijos, parašutais nusileido Ringinių kaime. Pasak kraštotyrimo Jono Nairanausko, tai įvyko netoli Marozų šeimos sodybos, kurioje buvo 11 vaikų. Vienas iš jų – Fabijonas aptiko parašutu išmestą konteinerį su radijo įranga, šokoladu, laikrodžiais ir kt. Vėliau, MGB susekus, jis buvo priverstas slapstyti. Tačiau ir Oplankyje jį surado.

Dvarą sudaro XIX a. statyti rūmai, sandėlis, ekonomo ir malūnininko namas. Kiti pastatai nugriauti sovietmečiu. Tuo laikotarpiu gyvenamieji namai paversti daugiabučiais ir apgyvendinti ūkyje dirbančių šeimomis. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, pastatai privatizuoti.

Rūmai stačiakampio plano su šiaurės rytuose vėliau pristatytu vienaukščiu korpusu, raudonplyčiai, tinkuoti. Sovietmečiu ant šio korpuso pristatytas antras aukštas. Senoji pastato dalis originaliai dvi-aukštė. Šoniniuose fasaduose išmūryti prieangiai su arkomis, virš prieangių – balkonai. Pagrindinio, šiaurės vakarų, fasado plokštumą pagyvina puošybinės lizenos (vertikalios mūro juostos) ir tarpuančiuose įkomponuotos lipdytinės rozetės. Perdanagos medinės, išskyrus priestatą, kur sovietmečiu, statant antrą aukštą, pakeistos gelžbetoninėmis. Gausu išlikusių interjero įrangos ir puošybos detalių: mediniai sienų paneliai, vestibulio sienų tapyba heraldiniais motyvais, mediniai laiptai ir lenkti turėklai, gipso lipdiniai, medinės vidaus durys, parketo ir plytelių grindų fragmentai¹⁶. Tiesa, taip

Vandens malūnas 1943 m. Nuotrauka Ewald Boll

Malūnininko namas 1943 m. Nuotrauka Ewald Boll

Rūmai iš kiemo pusės 1943 m. Nuotrauka Ewald Boll

Rūmai nuo kelio pusės 1943 m. Nuotrauka Ewald Boll

buvo 2006 m. Dabar padėtis daug liūdnė, didelė dalis stogo įgriuvę, prarasta dar daugiau autentiškos. Pastate 2022 m. gyveno tik keli žmonės, o pokariu – net 14 šeimų.

Iš ūkinių pastatų išraiškingiausias svirnas, dabar naudojamas kaip sandėlis. Stačiakampio plano, dviejų aukštų su pastoge, raudonų plytų. Angos – segmentinių sąramų, fasadus pagyvina pastogę juosiantys karnizai. Virš pagrindinio fasado frontono buvo sumūrytas dekoratyvinis kiauraraštis bokštelis, nugriuvęs 1992 m. vėtroje metu. Panašių formų ir vienaukštės kiaulidės bei du ūkinės paskirties pastatai.

Dviejų gyvenamųjų namų (buvę kumetynai arba tarnautojų) formose susipina tradicinės liaudiškos ir profesionalios architektūros įtakos, būdingos Mažajai Lietuvai. Jie stačiakampio plano, vienaukščiai, su dvišlaičiais stogais, raudonplyčiai. Vienas XIX a. kumetynų namas palei kelią – iš rąstų, ant aukšto mūro pamato, apkaltas lentomis, tačiau ne kartą rekonstruotas. Pokariu aplinkoje pastatyta menkavertės architektūros statinių, medinis buvusios mokyklos pastatas, veršidės, karvidės (jos sunyko).

Iš malūno gamybinio komplekso liko tik malūnininko namas ir medinis ūkinis pastatas. Gyvenamajame name derintos liaudiškos ir klasicistinės architektūros formos, jis stačiakampis, sumūrytas iš baltai tinkuotų raudonų plytų. Kampuose suformuota rustų (keturkampių akmenų) imitacija, bet išlikę tik jos fragmentai. Tai vienaukštis namas ant aukšto pamato, su erdvium rūsium stačiakampiais langais. Pamate akmuo su iškalta 1838 m. data. Išliko

autentiškos medinės polichromuotos pagrindinio fasado lauko durys, puoštos medžio drožiniais – rozetėmis. Po Antrojo pasaulinio karo iki 1965 m. gražus fachverkinis malūnas varytas nebe vandeniui, o elektros varikliu. Vėliau apleistas ėmė nykti ir sudegė. 1990 m. sunaikinta ir senoji 5 m aukščio rastinė užtvanka, vietoj jos pastatyta nauja betoninė. Už užtvankos, jau Pagėgių valdžioje yra karčema, susidedanti iš dviejų raudonplyčių, neblogai prižiūrėtų namų.

Liūdna ateitis

Oplankis yra sulaukęs susidomėjimo iš šių laikų menininkų. 2003 m. tauragiškių fotografų komanda dalyvavo „TV3“ konkurse „Pasinerk į televiziją“. Romualdo Vaitkaus, Renaldo Malycho ir Sigito Kancevyčiaus komanda „Oplankio dvaras“ pateko į pusfinalį. Dvare kūrė fotoreportažus¹⁷.

Rūmų priestato stogas įgriuvęs. Ten likę keli gyventojai prašo valdžios bent jau lentų ir balkių, kad galėtų patys pasiremontuoti stogą. Bet pagalbos nesulaukia, nepaisant to, kad 2019 m. Taryba įtraukė dvarą į lankytinų objektų sąrašą. Nesant stipraus savininko, trūkstant valdžios iniciatyvumo, gražiausias dvaras dabartiniame Tauragės rajone, matyt, pasmerktas sugriūti. O skirti lėšų architektūriškai vertingiems privatiems pastatams tvarkyti Tauragės rajone, deja, nėra tradicijos. Liūdnas vaizdas, kaip ir visas Rytų Prūsijos likimas. Peršasi išvada, kad Mažoji Lietuva daugeliui vis dar svetima.

Straipsnis „Oplankio dvaro istorija“ publikuotas laikraščio „Tauragės kurjeris“ Nr. 84 2022-11-08, p. 6-7

LITERATŪRA

1. Asadauskas A., Greičėnų plokštūnų kapinynas / Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990-1991, 1 t., Vilnius, 1992, p. 86-89.
2. Šimėnas V., Barzūnų kapinynas / Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2001, Vilnius, 2002, p. 124-129.
3. Almonaitis V., Almonaitienė J., Šiaurės Skalva, Kaunas, 2015, p. 168.
4. Demereckas K., Meškauskienė R., Šilutės ir Pagėgių krašto dvarai, Klaipėda, 2010, p. 159.
5. GenWiki: Ablenken/Bewohner. Prieiga internete: <https://wiki.genealogy.net/Ablenken/Bewohner>
6. Krieger E., Heimbs, Gut Ablenken / Memeler Dampfboot, 1978, Nr. 12, Oldenburg, p. 179-180; prieiga internete: http://memel.klavb.lt/MD/MD1978/MD1978_12.pdf
7. Demereckas K., Meškauskienė R., Šilutės ir Pagėgių krašto dvarai, Klaipėda, 2010, p. 160-161.
8. Rutkauskienė M., Senolių prisiminimai. Tauragės rajono Lauksargių seniūnijos gyventojų pasakojimai, Lauksargiai, 2007, p. 2-4.
9. Purvinas M., Purvinienė M., Mažosios Lietuvos kapinės ir antkapiniai paminklai. I knyga, Kaunas, 2010, p. 188.
10. Demereckas K., Meškauskienė R., Šilutės ir Pagėgių krašto dvarai, Klaipėda, 2010, p. 161.
11. Mažrimas E., Butvilaitė R., Buvusių dvarų sodybos / Tauragės kraštas. Istorija, kultūra, meno paminklai, Vilnius, 2007, p. 348.
12. Almonaitis V., Almonaitienė J., Šiaurės Skalva, Kaunas, 2015, p. 169.
13. Juška A., Uplankio (Oplankio) lietuvių privati pradinė mokykla / Mažosios Lietuvos enciklopedija, Vilnius, 2006, p. 607.
14. GenWiki: Ablenken. Prieiga internete: <https://wiki.genealogy.net/Ablenken>
15. Mažrimas E., Mažosios Lietuvos kultūros atspindžiai Tauragės krašte. Parubežys, Tauragė, 2014, p. 29-30.
16. Mažrimas E., Butvilaitė R., Buvusių dvarų sodybos / Tauragės kraštas. Istorija, kultūra, meno paminklai, Vilnius, 2007, p. 347-352.
17. Sabaliauskas S., Realybės šou – viena mergina aštuoniems vyrams. Prieiga internete: https://www.tv3.lt/naujiena/projektai/svajunas-sabaliauskas-realybes-sou-viena-mergina-asuoniems-vyrams-n286015?utm_source=pocket_mylist

Rambyno apylinkės Kristijono Donelaičio laikais

Dr. Martynas PURVINAS

Kaunas

Antrojo tūkstantmečio pradžioje ties Nemuno žemupiu gyveno skalviai, užsiėmę žemdirbyste ir gyvulininkyste, žūklavę upėse ir mariose. Piliakalnių žiedo apsuptas Rambyno šventkalnis veikiausiai buvo jų sakralinis centras.

Reikšmingi pokyčiai išryškėjo XIII a. pabaigoje, Kryžiuočių (Vokiečių) ordinui braunantis į šias apylinkes, įsitvirtinant Ragainėje, vėliau ir Tilžėje. Iki 1422 m. Melno taikos užsitęsęs baltų genčių ir įsibrovėlių kovoms, praeityje gyventos vietovės ištuštėjo, daug senųjų gyventojų pasitraukė į kitus kraštus, nemažai jų žuvo. Buvusių baltiškų gyvenviečių ir dirbtų laukų plotuose sužėlė krūmynai ir miškai, apylinkės sulaukėjo.

Ramesniais laikais (nuo XV a. pradžios) Ordino administracija ir vietos pareigūnai rūpinosi ištuštėjusio krašto ūkiniu įsisavinimu ir apgyvendinimu, siekdami gauti daugiau naudos iš tai valstybei po 1422 m. likusių plotų. Vyko gana masinė imigracija – išlikusius ir grįžtančius skalvių palikuonis papildė gausūs ateiviai iš dabartinės Žemaitijos ir kitų baltiškų žemių. Taip klostėsi Mažoji Lietuva – daugiausiai baltų apgyventas regionas, kur būta ir negausių atvykėlių iš Vakarų.

Gana nuosekliai krašto raidą trikdė įvairiausi dalykai – nuo klimato pokyčių iki visokių negandų (pavyzdžiui, XVII a. švedų ir kitos invazijos). XVIII a. pradžioje užsitęsusi nederliaus ir bado metas lydėjo Didžiojo maro epidemija, gerokai ištuštėjusi šias apylinkes.

Nelaimėms rimstant Prūsijos valdžia ėmėsi atkūrėti kraštą, siekdama jį esmingai pertvarkyti. Taip nuo 1720 m. panemuniuose klostėsi dar vienas medžiaginės kultūros ir žemėnaudos sluoksnis,

papildęs ir keitęs ankstesnius (skalvių paveldo liekanas, XV–XVI a. lietuviškąjį paveldą, XVII a. permainingus pėdsakus).

Dėl viso to XVIII amžiuje (kurį simboliškai galima vadinti K. Donelaičio (1714–1780 m.) laikais) egzistavo įvairialypiai Mažosios Lietuvos fenomenai, suformavę tuometinį Rambyno apylinkių pobūdį. Kai kurie iš jų buvo užfiksuoti išlikusiuose tų laikų istoriniuose dokumentuose.

Vienas iš didžiausių aplinkos pokyčių šiose apylinkėse buvo Naujojo Nemuno perkaso įrengimas į pietvakarius nuo Rambyno kalno XVII a. dešimtmečiais. Dar XVI a. upė juosė šventkalnį, apsukdama jį ir tekėdama dabartinio Šakininkų kaimo link. Ten buvo susiklostęs didžiulis tėkmės vingis, zigzagu skrodęs ir šiandien tebesančią slėnio žemumą. Ta vieta ilgai minėta kaip reikšmingas trikdys besivystančioje Nemuno laivyboje. Iškasus naująjį perkasą kairiuoju slėnio pakraščiu, pagrindinė upės tėkmė pasuko juo, o buvę paupio kaimai (Šakininkai ir kiti) liko prie vis labiau užnešamos senosios upės vagos, galop virtusios kukliomis senvagėmis.

Anuometiniai hidrotechniniai darbai ne vien pagerino laivybos sąlygas, bet ir pakeitė apylinkių žemėnaudą. Dideli slėnio plotai su vešliomis pievomis galop atsidūrė Nemuno dešiniajame krante. Žinomi daugkartiniai žemės valdų pertvarkymai paupiuose. Tą vertė daryti ir nestabilios gamtinės sąlygos – potvyniai nuplاندavo derlingos žemės ruožus, kitus užnešdavo smėliu, keitėsi pakrančių ruožai.

Rambyno apylinkių ūkinis įsisavinimo ir apgyvendinimo reikšmingais veiksniais XV–XVIII a. buvo kairiajame Nemuno krante įkurti Ragainės ir Tilžės miestai, tapę reikšmingais krašto centrais.

Dar XIV a. klostėsi svarbusis traktas iš Ragainės Žemaitijos link. Vėliau ten įsitvirtino žinomas vieškelis su perkėla per Nemuną ir trasa per Še-reiklaukį ir Vilkyškius Žemaitiškų plotų link. To kelio atšaka per Viešvilę vedė Jurbarko, Kauno ir Vilniaus link.

Vystantis Tilžei, ties ja įsitvirtino perkėla per Nemuną bei kelias per užliejamas slėnio pievas Būbliškės dvaro sodybos link, nuo kur keliauta tolyn į Klaipėdos pusę. Palankesniais metų laikais dar keliauta abiem Nemuno ir Rusnės upių krantais Plaškių, Rusnės ir Klaipėdos link. XVII a. tuos senuosius traktus dar papildė naujoji perkėla (su įrengtu pontoniniu tiltu) ir tiesi naujojo vieškelio trasa Mikytų link. Taip abipus Rambyno susiklostė svarbiausių krašto kelių tinklas, skatinęs pakelės gyvenviečių plėtrą.

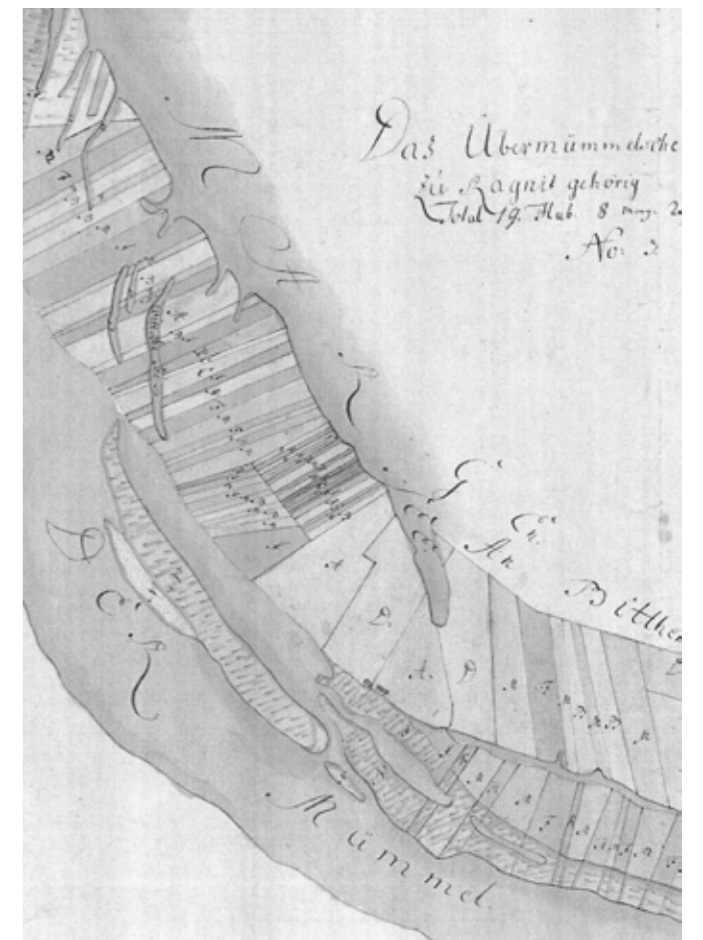
Dar Ordino laikais buvo aptiktos vešlios užliejamosios panemunių pievos, tapusios svarbiomis ganyklomis karo žirgams ir kitiems gyvuliams. Žinoma apie taikingais laikais vykdytus paupio pievų sklypų pardavimus (juos įsigydavo ir ateiviai iš lietuviškų žemių). Pradėta ir visuotinė pievų sklypų parceliacija, tenkinant apylinkių žemvaldžių poreikius.

Antai, XVII a. dešimtosios Nemuno pakrantės pievos ties Merguvos senvage ir Bitežeriu jau buvo sudalintos smulkiais rėželiais, priskirtais svarbesniems Ragainės miesto veikėjams ir kt.

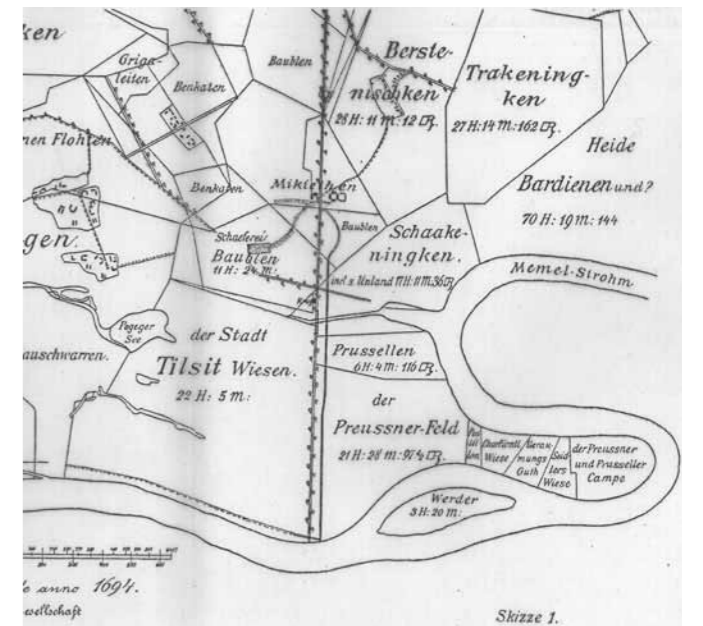
Pievos dešiniajame Nemuno krante ties Tilže XVII a. jau buvo paskirstytos įvairiems naudotojams. Pavyzdžiui, Tilžės miestui buvo priskirtas per 22 ūbų ploto sklypas paupyje, Tilžės Prūsų priemiesčiui – daugiau kaip 21 ūbo, Prūsėlių kaimui – per 6 ūbus, Šakininkams – daugiau kaip 17 ūbų ir t. t. Anais laikais darbavosi žemės matininkai, nužymėję tiesias sklypų ribas abipus naujojo vieškelio Tilžė–Mikytai. Atskiri pievų sklypeliai tada buvo paskirti pašto tarnybai, valstybės valdovo atstovams ir kitiems. Tais laikais turėti vešlių pievų plotai leisdavo išlaikyti savus arklius, pasiruošti pašarų atsargas laikytiems gyvuliams.

Krupščiai būdavo matuojami ir permatuojami visi kiti paupio pievų ruožai. Antai, pakrantės į vakarus nuo Ragainės miesto, tarp Naujojo Nemuno perkaso ir šiauriau likusių senvagių, buvo priskirtos Krakeniškiams ir suraižytos smulkiais atskirų naudotojų rėželiais.

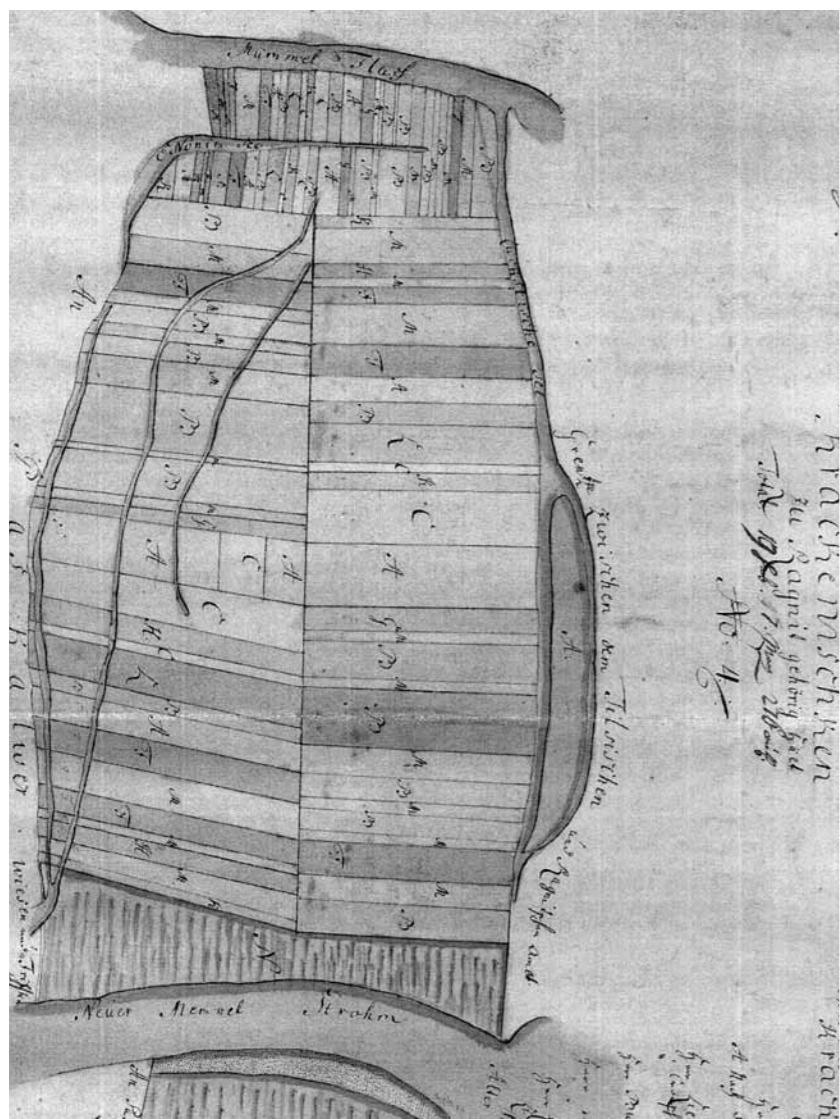
Kitai nei derlingose užliejamosiose paupio pievose aukštesnėse Nemuno slėnio terasose ir tolimesniuose plotuose būta nevienodų dirvų. Antai, XVII a. Mikytams priskiriant 17 ūbų ir 28 margus žemės, nurodyta, kad ten esama daug smėlynų ir prastų arimų. Iš to ploto 3 ūbai ir 27 margai turėjo būti atmetini kaip ūkinei veiklai

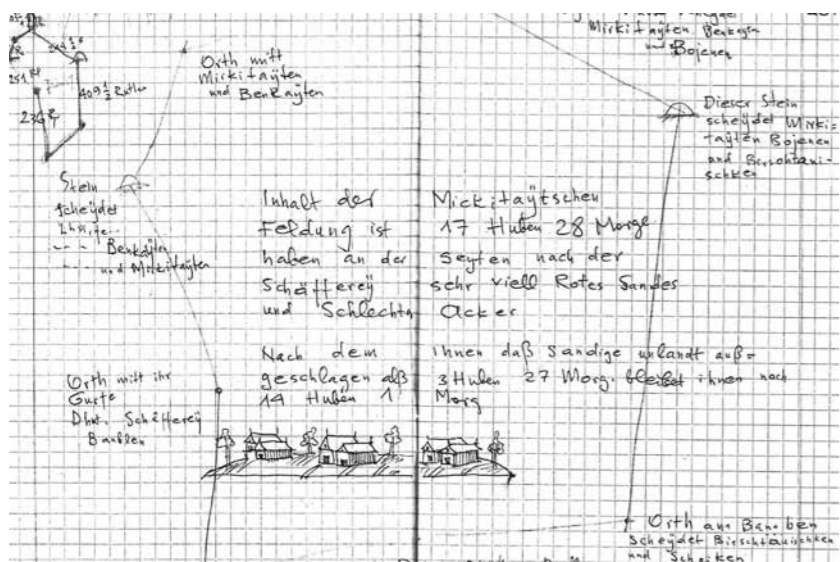
Ragainės miestui priskirti panemunių pievų sklypai dešiniajame Nemuno krante ties Merguvos senvage ir Bitežeriu XVII a. (?) plano fragmente. Atskiri plotai buvo sudalinti siaurais atskirų naudotojų rėželiais. Iš GSTA (Geheimes staatliches Archiv Preussen) rinkinio

XVII a. žemėvalda dešiniajame Nemuno krante tarp dabartinės Panemunės, Pagėgių, Mikytų ir Šakininkų. Užliejamų pievų ir kiti plotai buvo suraižyti tiesiomis ribomis, buvo nustatyti atskiriems naudotojų priskirtų sklypų plotai (tuometiniais matavimais). Plane dar vaizduotas senasis Nemuno vingis – buvusi upės vaga, ėjusi per Šakininkus ir Kampius. XX a. pradžioje perpiešta iš 1697 m. žemėlapių fragmento. Iš J. Kopp rinkinio

Krakeniškiams priskirtas ir siaurais rėželiais išdalintas paupio pievų ruožas XVII a. plane. Jis nužymėtas ties Tilžės ir Ragainės valsčių riba, vakaruose ribojosi su Paskalvių kaimo pievomis. Išlikusios gausios senovagės turėjo savus vardus (Lukstyčio ežeras ir kt.). Iš GSTA rinkinio

Mikyčių žemėvalda XVII a., nurodant bendrą valdų plotą, jo ribas su tuometiniais orientyrais (akmenimis ir kt.). Sąlyginai buvo pavaizduotos ir tenykštės sodybos. Anuomet Mikyčių valdos ribojosi su Bajėnu, Birštoniškių, Benikaičių, Būbliškės ir kitomis valdomis. M. Puroinienės perpiešta kopija iš istorinio plano GSTA rinkinyje

netinkami smiltynai. Tokie įvertinimai būdavo svarbūs žemės naudotojams, nes už ūkininkavimui netinkamus plotus pavykdavo išvengti duoklių ir mokesčių.

XVIII a. viduryje, jau įsitvirtinus Naujojo Nemuno vagai, buvusiai tėkmei tapus senvagių ruožais, pievų žemuma į vakarus nuo Rambyno buvo padalinta gausiems naudotojams. Antai, Būbliškės valsčiui priskirtas Prūselių valstiečių kaimas buvo susiarys nemažą slėnio pievų plotą. Taikytasi prie dažnų potvynių – visos sodybos glaudėsi gan kompaktiškoje kaimvietėje, bendrai ginantis nuo ledonešių ir kt. Taip piečiau buvo susibūrusios ir Šakininkų (Schacken) valstiečių kaimo sodybos. Prie senojo vieškelio, ėjusio palei senvagę (buvusią pagrindinę Nemuno vagą), gal nuo ankstesnių laikų tebestovėjo kaimo karčemos sodyba. Saugesnėje vietoje kaimiečiai buvo suarę nemažą buvusių pievų plotą. Tai gali liudyti, kad Naujuoju Nemunu pasukus pagrindiniams potvynių srautams, atokesniems plotams grėsdavo menkesnis užtvindymo ir nuplovimo pavojus nei iki XVII a. hidrotechninių darbų.

Pertvarkant Prūsijos valstybės administracinę teritorinę santvarką, ilgam įsigalėjo Ragainės ir Tilžės teritoriniai vienetai (valsčiai ir kt.). Dešiniajame Nemuno krante riba tarp jų praėjo ties Rambyno kalnu, tad plotai į rytus nuo kalno priklausė Ragainės administracijai, o vakariniai plotai – Tilžės valdžiai. Pats Rambynas liko paribio objektu, minėtu ir Ragainės, ir Tilžės dokumentuose. Kelis šimtmečius šių apylinkių objektai būdavo apibūdinami dviejų gretimų administracinių vienetų žinybų, įvairūs raštai atsidurdavo tai viename, tai kitame archyve.

Ieškant tinkamesnio administracinio valdymo modelio, Prūsijos kaimai buvo priskirti vietiniams centrams, iš kur prižiūrėtas apylinkių gyvenimas. Tokiu centru

Ragainės pusėje ilgai buvo Šereiklaukio dvaras, o Tilžės valdose – Būbliškės dvaras. Ten būdavo kaupiami duomenys apie prižiūrėtus kaimus.

Pavyzdžiui, XVII a. vidurio Būbliškės dvaro (tuomet turėjusio palivarko statusą) dokumentuose nurodoma, kad Būbliškė kartu su gretimomis Mikyčių kaimu valdė 32 ūbus ir 5,5 margus žemės. Tuomet prižiūrėti 25 apylinkių kaimai, kuriuose gyveno karališkieji valstiečiai, mokėję duokles Prūsijos valdovui (valstybei). Kaimams buvo priskirti gan skirtingi žemės plotai: Bardėnams per 9 ūbus ir t. t. Žinoma, kad vėlesniais laikais daug krašto kaimų plėtė savo valdas, nuomodami ar įsigydami papildomus žemės sklypus. Minėtuose dokumentuose nurodytas žemės valdų dydis tebuvo formalus – jau rašėme, kad vien Mikyčiuose dalis žemės (smėlynai ir pan.) buvo netinkama žemdirbystei. Tik per kelis šimtmečius Rambyno apylinkių žemės buvo sukultūrintos, vis didesnė jų dalis tikdavo produktyviai žemdirbystei, naikinant krūmynus, tręšiant nederlingus plotus ir pan.

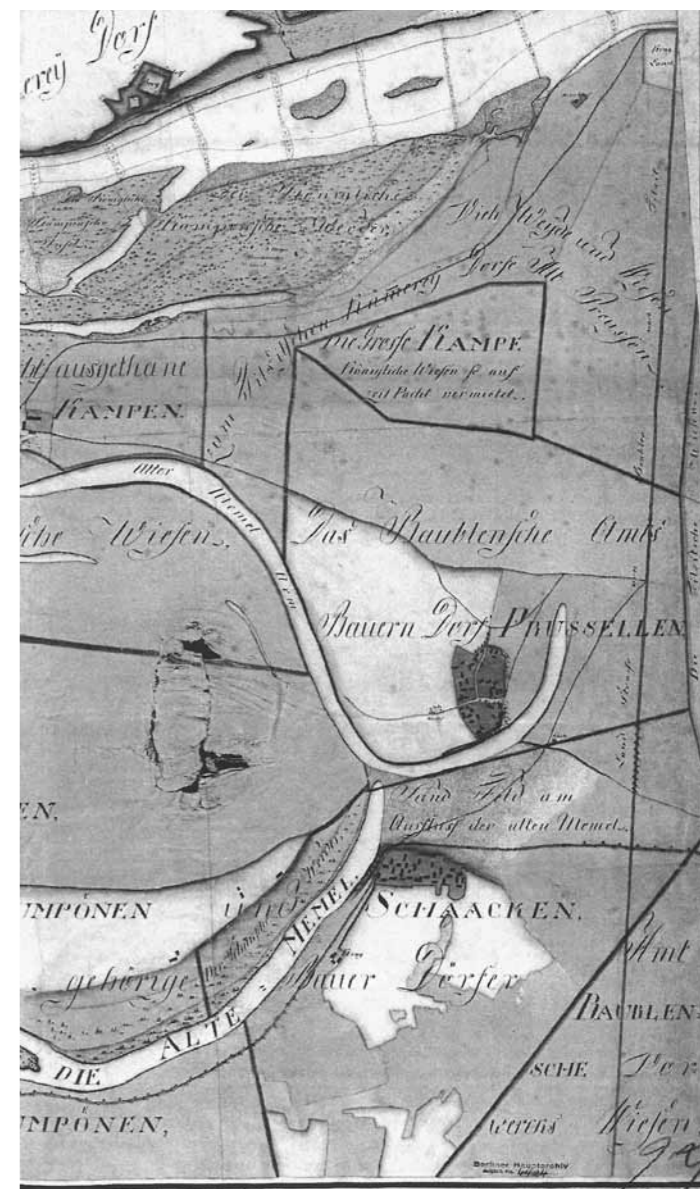
Antai, XVIII a. viduryje sudarytame Būbliškės karališkojo palivarko valdų apraše nurodyta, kad ten jau turėti 3126 magdeburginiai margai ir 105 kvadratinės rykštės arimų, pievų, ganyklų ir kt. Jau buvo suformuoti didesni ariamos žemės plotai, naudotos pievos Nemuno slėnyje. Toliau upės link plytėjusios užliejamos pievos priklausė Tilžės miestui. Būbliškės valdas dar supo kulmiškojo Mikyčių dvaro, Šakininkų karališkųjų valstiečių kaimo ir kiti plotai.

XVIII a. antroje pusėje Būbliškės palivarko valdos vėl inventorizuotos. Pagal tuomet veikusią trilaukę žemdirbystės schemą buvo nurodyti skirtingo pobūdžio plotai: daugiau kaip 5 magdeburginiai ūbai vasarajui, daugiau kaip 6 ūbai žiemkenčiams, per 6 ūbus pūdymui. Valdyta per 12 magdeburginių ūbų Nemuno slėnio pievų. Dar turėti pievų ploteliai tarp laukų ir nemažas papildomas gerų pievų plotas kitoje vietoje. 9 ūbai prastesnių vietų slėnyje buvo skirta ganykloms. Turėti per 9 ūbai eglynų ties palivarko sodyba ir kitur. Didelę valdų dalį (23 ūbus iš 104) vis dar užėmė prastesnės ganyklos, krūmynai ir panašūs mažiau produktyvūs plotai.

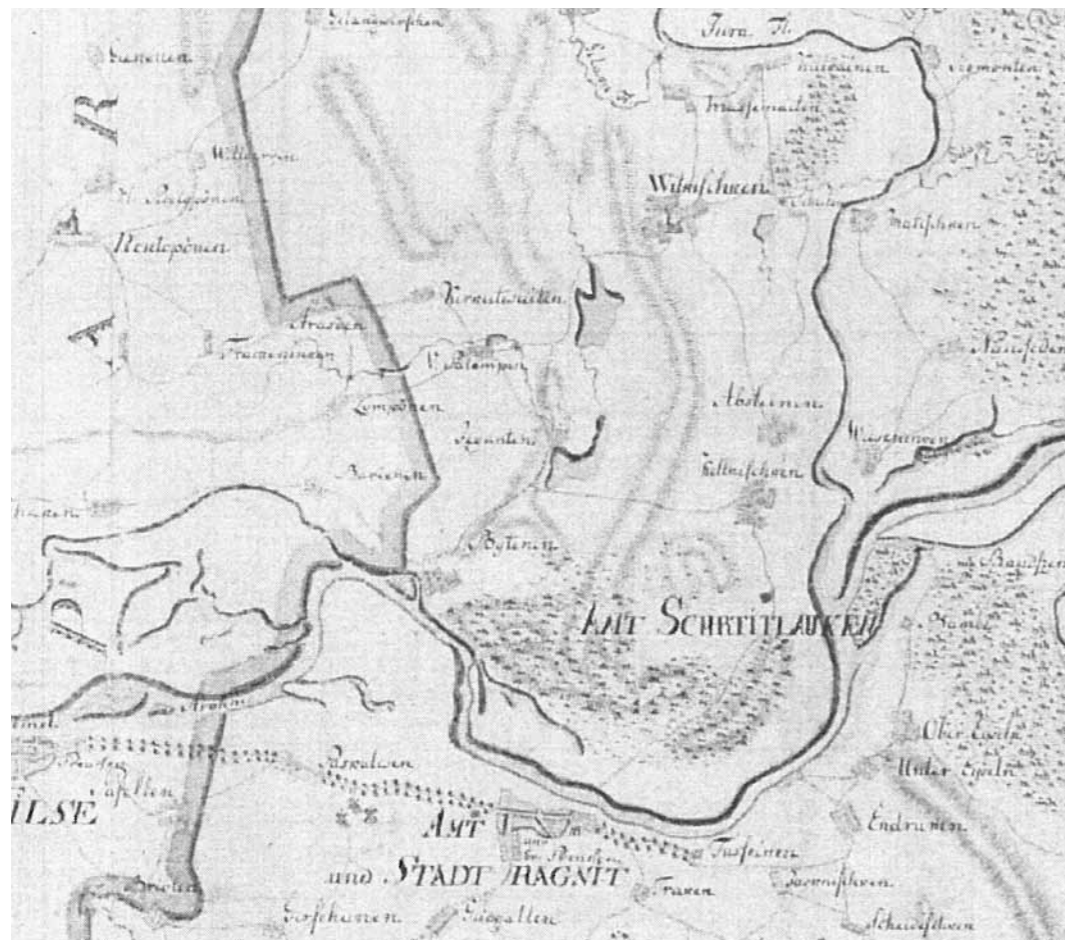
XVIII a. pabaigoje sumanius Būbliškės valdas išparceliuoti, buvo sudarinėjami nauji projektai – arimų ir pievų plotus planuota suskirstyti atskirais rėžiais, kurie galėjo būti perleisti naujesiems nuomininkams ir savininkams. Keičiantis aplinkybėms, tie planai

nebuvo įgyvendinti, Būbliškė liko gyvuoti kaip svarbus ūkinis vienetas.

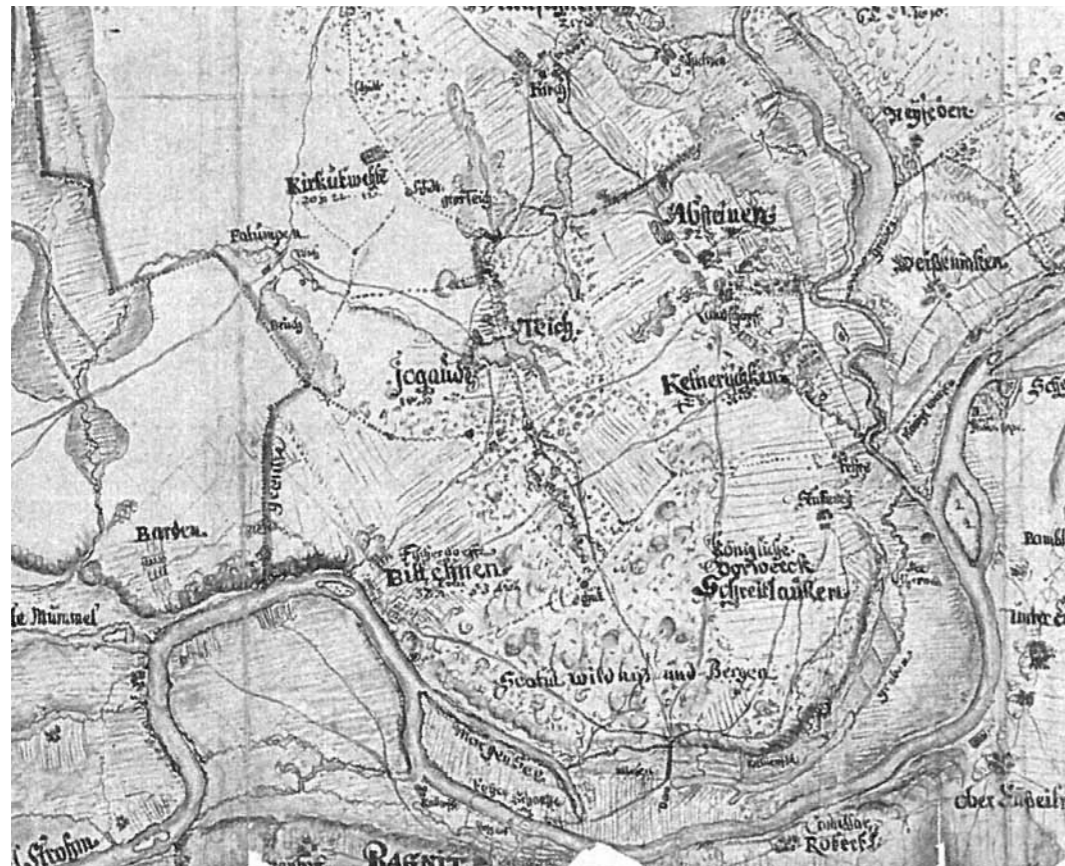
Baigiantis XVIII a. Būbliškės palivarko valdos vėl buvo inventorizuotos. Ten aptikti 103 magdeburginiai ūbai ir 163 kvadratinės rykštės žemės (per 31303 margai). Užfiksuoti penki dirbamų laukų plotai: per 215 margų ties avininkystės ūkiu, per 108 margus smėlynuose, daugiau kaip 198 margai ties Jonikaičiais ir t. t. Dar turėti 329 margai slėnio pievų, per 48 margai pievų smėlynuose ir t.t. Ganykloms buvo skirta 276 margai slėnyje ir per 606 margų aukštumose. Dvaro sodas su daržų užėmė per 9 margų plotą, samdinių daržai – per 10 margų. Pusantrą margo plote auginti apyniai (vietoje gamintas alus). Du margus užėmė karčemos ir jos laikytojo sklypas. Versliniams daržams buvo skirta daugiau kaip 37 margai žemės. Nenaudingi plotai, keliai ir pan.

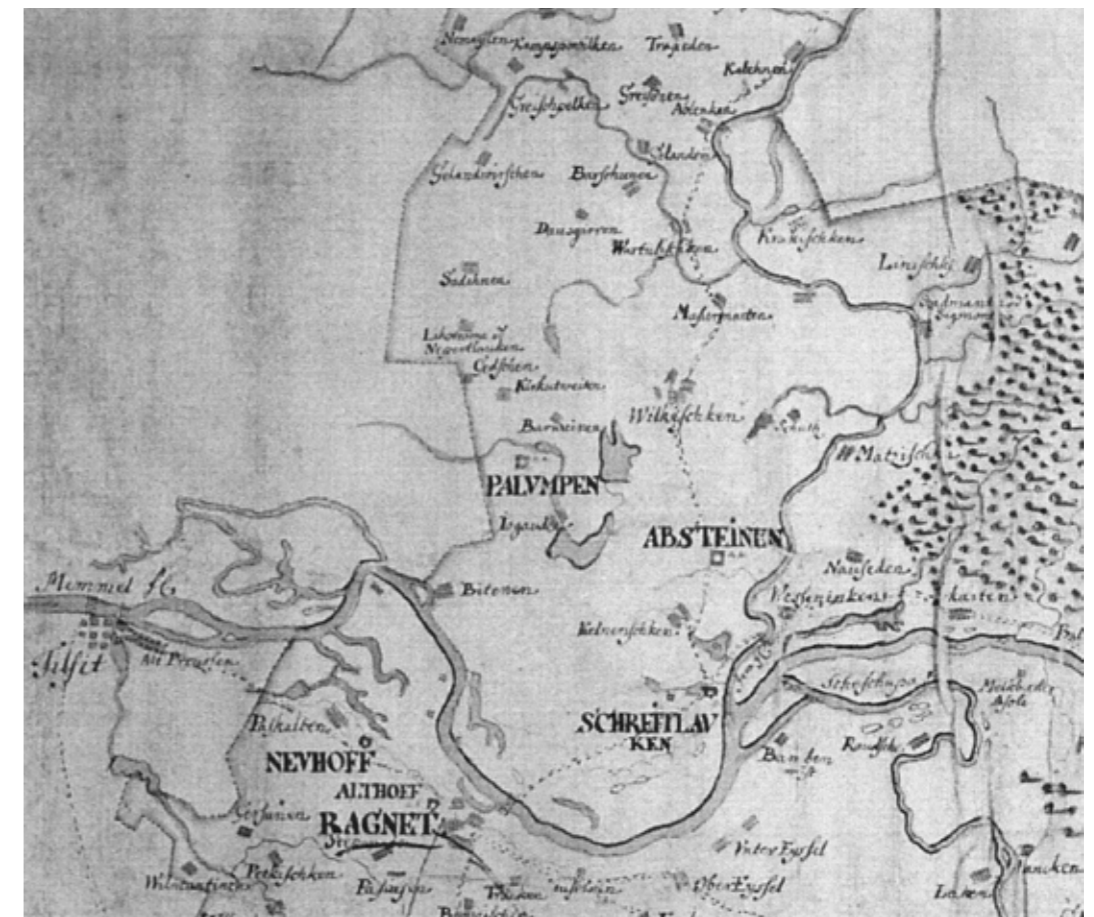
1746 m. (?) plano fragmentas: Prūselių (Prussellen) ir Šakininkų (Schacken) kaimai upės slėnyje tarp Naujojo Nemuno vagos (brėžinio viršuje) ir Senojo Nemuno senovagės (apačioje). Rytų pusėje šių kaimų valdos ribojosi su Kampių ir Lumpėnų žemėmis. Siaurinis pakrantės ruožas priklausė Senųjų Prūsų kaimui (Tilžės administracinėms valdoms). Iš G. Lepos rinkinio

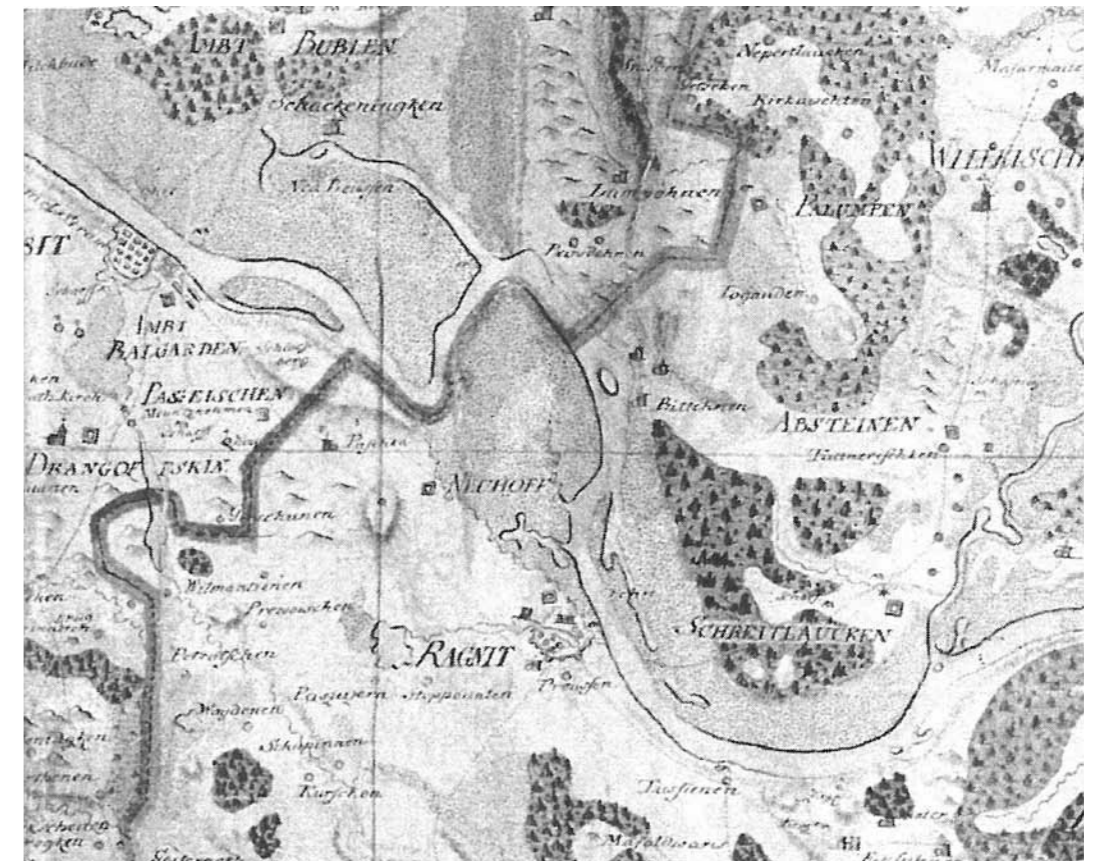
Fragmentas iš XVII a. vidurio Ragainės valsčiaus plano – Rambyno apylinkės. Iš GSTA rinkinio

Fragmentas iš XVIII a. pradžios Ragainės valsčiaus šiaurinės dalies plano – Rambyno apylinkės. Iš G. Lepos rinkinio

Fragmentas iš XVIII a. trečiajame dešimtmetyje sudaryto Ragainės valsčiaus plano – Rambyno apylinkių tuometinė būklė. Iš GSTA rinkinio

Fragmentas iš XVIII a. pabaigos Prūsijos žemėlapiu – Rambyno apylinkių tuometinė būklė. Iš H. E. Knoblocho rinkinio

užėmė net 300 margų, o egllynas – beveik 267 margus. Dvaro sodybos užėmė per 10 margų plotą. Tie duomenys liudija, kad per porą gyvavimo šimtmečių Būbliškės ūkis buvo tapęs gan išplėtotu – ten užsiimta žemdirbyste, gyvulininkyste, daržininkyste ir pan., veikė sava karčema, nuo seno gaminamas alus – anuomet kasdieninis gėrimas. Ūkiškai nenaudingi plotai XVIII a. pabaigoje jau užėmė tik apie kelis procentus valdų – kitkas buvo pritaikyta žemdirbystei, ganykloms ir pan. Ilgametę krašto pažangą rodė ir pasikeitęs dokumentacijos pobūdis – ankstesnių amžių schemas ir gan chaotiškus aprašymus keitė tikslesni planai ir kruopščiai surinkti duomenys apie ūkio padėtį, žemėvaldą ir žemėnaudą.

XVIII a. pabaigoje buvo inventorizuoti ir Būbliškės administruotieji valstybiniai kaimai Tilžės valsčiuje: Bardėnai, Benikaičiai, Birštoniškiei, Bajėnai, Geniai, Kulmenai, Žardžiai, Vydučiai, Eistraiškiai, Gudai, Kiupeliai, Kregždėnai, Lumpėnai, Mantvilaičiai, Piktupėnai, Pagėgiai, Šlepai, Strazdai, Užkulmiai, Vidgiriai (iš viso 21 gyvenamoji vieta).

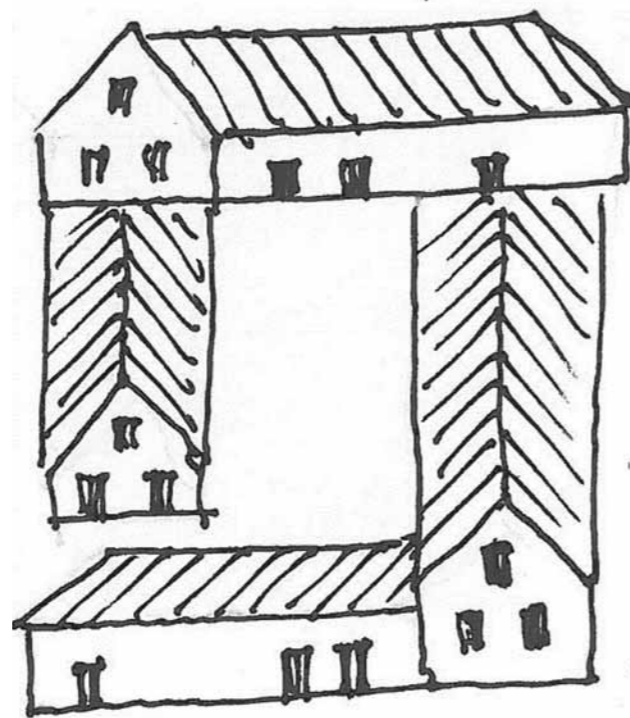
Tuomet Bardėnai turėjo 10 magdeburginių ūbų ir 102 margus dirbamos žemės, dar ir kitokio pobūdžio plotų. Strazdų kaimui buvo priskirti 9 magdeburginiai ūbai ir 27 margai dirbamos žemės, dar kitokio pobūdžio plotai. Dideliam Gudų kaimui priklausė net 64 magdeburginiai ūbai ir 17 margų dirbamos žemės, dar ir kitokio pobūdžio plotai. Tie duomenys rodo, kad krašte gausėjo produktyvios žemės dalis.

Buvusius pokyčius Rambyno apylinkėse liudija išlikusi senoji kartografinė medžiaga. Antai, XVII a. vidurio Ragainės valsčiaus plane (6 pav.) vaizduota nuo Šereiklaukio iki Rambyno nusitęsusi miško juosta. Didelės girios dar stūksojo į rytus nuo Jūros upės ir piečiau Nemuno (Viešvilės ir Smalininkų). Kitur vyravo per šimtmečius iškirsti miškų plotai, paversti arimais, ganyklomis ir pan. Tame plane jau vaizduotas Naujojo Nemuno perkakas, senvagėmis virstanti ankstesnė upės vaga. Jau gyvavo ir riba tarp Ragainės bei Tilžės valsčių, laužyta linija nuo Nemuno dešinėsios pakrantės kilusi šiaurės link. Žinomesni buvo Bitėnų ir Bardėnų kaimai, Lumpėnai, Šakininkai ir kiti, Šereiklaukio dvaro sodyba su ten veikusiu vietinio valsčiaus centru.

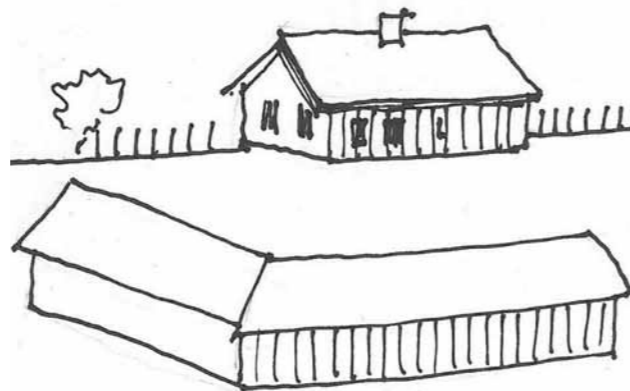
Detalesniame XVIII a. pradžios Ragainės valsčiaus plane vaizduojamos ūkiškai įsisavintos Rambyno apylinkės – didesnis miško plotelis tebuvo likęs tarp Bitėnų ir Šereiklaukio. Parodyta daug dirbamų laukų – sukultūrintos žemės. Buvo susiklosčiusi ir dabar žinoma vietovės apgyvendinimo struktūra: karališkasis Šereiklaukio palivarkas, Bitėnų žvejų kaimas, Būbliškė su valsčiaus būstine ir karčema, sovietmečiu sunaikintas Jogaudų kaimas su vandens malūnu, Palumpių ūkis, Bardėnų,

Kelneriškių, Opstainių ir kiti kaimai. Buvo išskirti vešlių pievų ruožai upių pakrantėse, ruože tarp Piktupėnų ir Bardėnų. Nemunas jau tekėjo naujajai vaga, buvę upės vingiai virto nykstančiomis senvagėmis.

Nuo maro ir kt. nukentėjusio krašto atkūrimo metais sudarytame naujame Ragainės valsčiaus plane buvo vaizduotos naujosios kolonistų gyvenvietės ir išlikusios ankstesnės gyvenamosios vietos. Šiuo atžvilgiu Rambyno apylinkės nedaug pasikeitė. Kaip svarbiausios gyvenvietės (vietinės valdžios centrai) vaizduotos Šereiklaukis, Opstainiai ir Palumpiai. Tebegyvavo Bitėnai, Kelneriškiei, Jogaudai ir kt. Tais laikais dešiniajame Nemuno krante gyventa erdviau nei piečiau upės,

Būbliškės dvaro (palivarko) sodybos schemiškas atvaizdas XVII a. vidurio dokumente. M. Purvino perpiešta iš senojo šaltinio GSTA rinkinyje

Mikytų kulmiškojo dvaro sodybos schemiškas atvaizdas XVIII a. (?) dokumente. M. Purvino perpiešta iš senojo šaltinio GSTA rinkinyje

kur buvo susiklostęs gana tankus kaimų tinklas. Kaip svarbus kelias tebežymėtas senovinis traktas iš Ragainės pro Šereiklaukį ir Opstainius Tauragės ir Žemaitijos link.

XVIII a. viduryje (per Septynerių metų karą) užsitęsusi Rusijos okupacija, kai buvo niokojamos krašto gyvenvietės, kertamos girios ir pan., aptariamoms vietovėms esmingai nepakeitė. Prūsijai išsilaisvinus, buvo atkūrinėjama ikikarinė padėtis. Tą liudija ir XVIII a. pabaigos krašto žemėlapis. Ten vaizduoti tarp Bitėnų ir Šereiklaukio nusidriekę miškų plotai. Jaunuolynų ir krūmais buvo apžėlusios Vilkyškių kalvagūbrio aukštumos. Kaip svarbesnės gyvenvietės tebeminėtas Šereiklaukis, Opstainiai, Palumpiai ir Būbliškė. Gyvavo Bitėnų, Kelneriškių, Jogaudų, Bardėnų, Lumpėnų, Šakininkų kaimai. Kaip atskira žemės naudmenų rūšis vaizduotos paupių pievos. Gal dėl XVIII a. negandų buvo sumažėję dirbamos žemės plotai?

1785 m. publikuotame Prūsijos gyvenviečių apraše apibūdinti tuometiniai apylinkių gyvenviečių dydžiai. Antai, Bardėnuose tada buvo 17 ugniakurų (gyvenamų sodybų), Bitėnuose / Užbičiuose – 26, Bitėnuose / Šilėnuose – 16, Būbliškėje – 19, Jogauduose – 11, Kelneriškiuose – 35, Lumpėnuose – 36, Opstainiuose – 46, Prūseliuose – 14, Šakininkuose – 20, Šereiklaukyje – 20. Ten iš viso suskaičiuota 260 gyvenamų sodybų, kuriose galėjo gyventi apie 1500 žmonių.

Užliejamų pievų plote (Šakininkų ir Prūselių kaimuose) tada gyveno mažiau žmonių, tačiau sausesnėse ir saugesnėse vietose buvo susiklosčiusios gana nemažos gyvenvietės: Opstainiai, Lumpėnai, Kelneriškiei, Bitėnai (dviejuose gretimuose kaimuose buvo 42 gyvenamos sodybos). Tai liudija, kad Rambyno apylinkės galėjo išmaitinti nemažai kaimiečių, besiverčiusių žemdirbyste ir gyvulininkyste (Bitėnuose dar ir žūklauta). Anuometiniai vietiniai administraciniai centrai (Būbliškė ir Šereiklaukis)

nebuvo tapę reikšmingesnėmis gyvenvietėmis, nors ten bendruose samdinių namuose (kumetynuose) galėjo gyventi nemažai ūkio darbininkų.

Iki pat XVIII a. pabaigos Rambyno apylinkės išliko kaip kaimiškas plotas, kur nebūta svarbesnių centrų, žymesnių verslų ir vietinės pramonės. Reikalingas aptarnavimo ir prekybos funkcijas anuomet vykdė net du gretimi centrai: Ragainė ir Tilžė, juos dar papildė netolimi Vilkyškių ir Piktupėnų bažnytkaimiai. Rambyno apylinkės nuo seno garsėjo savo vešliomis slėnio pievomis – reikšminga pašarų ruošos vieta. Kur kas menkesnė buvo tenykštės žemdirbystės ūkinė reikšmė.

Šiame straipsnyje pateikti įvairių istorinių šaltinių duomenys bent punktyriškai apibūdina Rambyno apylinkių raidą per pusę tūkstantmečio – nuo priešistorinių laikų iki XVIII a. pabaigos (simbolinės K. Donelaičio epochos).

XIII a. pabaigoje įsibrovusiam Kryžiuočių (Vokiečių) ordinui sugriovus ligtolinę senosios Skalvos socialinę, politinę, ekonominę ir kultūrinę struktūrą, ištuštėjusios teritorijos XV–XVI a. buvo palaipsniui apgyvendintos, vėl ūkiškai įsisavintos. Dešiniajame Nemuno krante susikūrė gan stabilus kaimo gyvenviečių tinklas.

Beveik neaptinkama duomenų apie to laikmečio eilinius kaimų statinius. Schemiškuose piešiniuose buvo pavaizduotos vietos dvarų ir pan. sodybos. Spėjame, kad aptariamoje teritorijoje šimtmečius vyravo seniesiems baltams būdingi mediniai ir kitokie gyvenamieji bei ūkiniai trobesiai, kurie nebuvo ilgaamžiai.

Atskirai galėtų būti apibūdinama to laikotarpio gyvenviečių planinė struktūra, jų išsidėstymo teritorijoje ypatumai, pasikeitusių sąlygų poveikis Rambyno apylinkių gyventojams ir gyvenamosioms vietoms. Dar gali būti nagrinėjama to meto teritorijos gyventojų etninė sudėtis ir galimi etnokultūriniai ypatumai, lėmę vietinės gyvensenos specifiką.

LITERATŪRA

1. Goldbeck J.F. Vollständige Topographie des Königreichs Preussen. Erster Teil. Topographie von Ostpreussen. Königsberg u. Leipzig, 1785.
2. Brix F. Tilsit-Ragnit. Stadt und Landkreis. Würzburg, 1971.
3. Purvinas M. Skalvių žemės centras – Rambynas: praeitis ir dabartis. Lietuvos mokslas, 1993, I t., I kn., p. 16–23.
4. Purvinas M. Šereiklaukio (Šereiklaukio) dvaro raidos bruožai. Kultūros paminklai, Nr. 11. Vilnius, 2004.
5. Purvinas M., Purvinienė M. Pagėgių apylinkių dvarai. Lietuvos dvarai: kultūros paveldo tyrinėjimai. Acta Academiae Artium Vilnensis. 55. 2009, p. 119–131.
6. Purvinas M. Ragainės urbanistinės raidos bruožai XV–XVIII amžiais. Kultūros paminklai, Nr. 15. Vilnius, 2010.
7. Purvinas M., Purvinienė M. Tilžės apylinkių urbanistinė raida XIX–XX a. Kultūros paminklai, Nr. 16. Vilnius, 2011.
8. Purvinas M. Mažosios Lietuvos panemuniais ir pamariais. I knyga. Trakai: Voruta, 2015.
9. Purvinas M. Mažosios Lietuvos panemuniais ir pamariais. II knyga. Trakai: Voruta, 2017.

Klaipėdos apskrities augalų rinkinio pažintinės vertės

Egidijus BACEVIČIUS

Klaipėda

Vakarų Lietuvos augalijos tyrimai yra Vokietijos (Rytų Prūsijos provincijos) mokslinio palikimo paveldo dalis. XIX a. pabaigos botanikos mokslo veikaluose apibūdinti Vidurio Europos augalų išplitimo dėsniniai, atrastas atskirų rūšių pasiskirstymo ir gausumo netlydumas. Išsamiausias to meto mokslo leidinys „Rytų ir Vakarų Prūsijos Flora“ ženklina vieną iš mokslo aukštumų ir yra svarbiausias augalų tyrimų tarpsnio pasiekimas. Jai parengti buvo suvienytos daugelio augalų mėgėjų ir žinovų pastangos. Išlikę valstybiniai ir asmeniniai džiovintų augalų rinkiniai šiandien primena Prūsijos botanikų draugijos veiklą ir vertinami kaip atskirų šalių mokslo ir kultūros vertybės.

„Bevardis augalų rinkinys“

Ilgus dešimtmečius neįvardintu laikytas augalų rinkinys saugotas Šilutės kraštotyros muziejaus „Gamtos skyriuje“. Augalai tvarkingai išskleisti ir priklijuoti lipniaus pašto popieriaus juostelėmis. Beveik visi lakštai su spausdintais, vienodo pavyzdžio augalų žymos lapeliais (etiketėmis), aprašais rudu tušu vokiečių ir lotynų kalba. Ant kelių lapelių užklijuoti vėlesni, „tarybinio laikotarpio“ languoto popieriaus lapeliai su augalų pavadinimais lietuvių kalba. Iki pat 2009 m. apie augalų rinkinį niekas, išskyrus muziejininkus, nežinojo, jis neįtrauktos į gamtos muziejų sąvadus. Nuoroda apie galimą rinkinio priklausomybę buvo ant daugumos lapų išlikusios asmenvardžio „Scheu“ įrašai, kitur tik Šilokarčemos vietovardžiai vokiečių kalba. Pagrįstai manyta, kad rinkinio savininkas buvęs Šilokarčemos dvarininkas.

Išsamesnės žinios atsivėrė 2006 metais liepos mėnesį pradėjus ruošti rinkinį atnaujinamo muziejaus Gamtos skyriaus parodai. Nuo kiekvieno lapo teptukais nuvalytos dulkės ir pašalinti pirminius įrašus dengę vėlesni

Hugo Šojus visą gyvenimą domėjosi Klaipėdos ir Šilokarčemos apskričių augalijos įvairove. Nuotrauka iš Šilutės H. Šojaus muziejaus rinkinių

aiškinamieji lapeliai su pavadinimais. 2009 metais lapkričio 3–12 d. autorius rinkinį nuodugniai apžiūrėjo ir atliko augalų rūšių tapatumo patikrą. Lakštams suteikti „darbiniai“ (nugarėlėje pieštuku) ir naujieji muziejaus eksponatų apskaitos numeriai. Sudaryta skaitmeninė rūšių, genčių, vietovardžių ir asmenvardžių bei išigijimo (rinkimo) metų duomenų suvestinė [Exl.doc-saugomas muziejuje]. Atlikta literatūros šaltinių patikra ir pagal tai parengtas pirminės rinkinio būklės ir numanomos kilmės aprašas³.

Pomėgis rinkti augalus

Nustatyta kad rinkinio savininkas ir dalies augalų rinkėjas yra filosofijos garbės daktaras, Rytprūsių Landšafto direktorius, kilmingojo Šilokarčemos dvaro savininkas Hugo Šojus (Hugo Scheu 1845–1937)¹. Yra žinoma, kad augalais susidomėjo ir juos rinko dar būdamas Klaipėdos (Memel) miestiečių gimnazijos moksleivis, sėkmingai įvykdęs vasaros atostogų užduotį [apie 1854 m.]. Mokytojo E. G. J. Waldhaerio iškiepytas pomėgis plėtojosi, skirtingais gyvenimo tarpsniais rinko vietų, kuriose gyveno, augalus, susitiko ir bendravo su Rytprūsių botanikais^{2,4,5,7}. Pavyzdžiui, 1869 spalio 4 d. baigdamas Gedminų dvaro ūkio inspektoriaus tarnybą, dvarelis savininkams padovanojo „Gedminų Dvaro istoriją“ ir „Gedminų apylinkių Floros rinkinį“¹. Apie botaninius pomėgius rašė laiške botanikui Johanui Abromaičiui². Šilokarčemos dvaro valdose įsteigė puošnų Šyšos vingio parką, kurį vėliau padovanojo miestiečiams.

Klaipėdos ir Šilokarčemos apskričių augalų rinkinys

Daugiau apie H. Scheu botaninius ieškojimus sužinota ištyrus 1884–1889 m. augalų rinkinį. Rinktas gyvenant Lėbartų dvare ir po 1890 m. perkeltas į kilmingąjį Šilokarčemos dvarą (Adl.), saugotas krašto seniūnų ir didikų kultūros ir archeologijos bei mokslo vertybių kambaryje. 1944 m. rugpjūčio mėn. dvaro savininkai buvo priversti išsikelti į Vokietiją ir beglobiais likusius pastatus ir rinkinius gelbėjo krašto praeities žinovai. Nuo 1949–11–07 d. augalų rinkinys saugotas Šilutės kraštotyros muziejuje kaip neįvardinta dvaro seniūnų rinkinio dalis. Per suirutę trapi augalinės kilmės medžiaga drėgmės ir pelėsių beveik nepažeista, tik kelių dėklų augalai sudulėje, pažeistas pirminis dėliojimo nuoseklumas.

Augalų rinkinį sudaro augalų džiovyklė, mokomasis „E. Beiche“ augalų rinkinys [278 Vidurio Europos (Vokietijos) augalai, jų požymiai bei taikomųjų savybių aprašymas] ir pagrindinis 1200 lapų apie 1061 krašto augalų pavyzdžių rinkinys. Didesnė dalis yra žiediniai augalai, taip pat kelios dumblių ir kerpių rūšys. Dalis dėklų tušti, ar augalai tinkami neišskleisti ir be pavadinimų, tad vertintini kaip ruošiniai. Ant dėklų viršelių pieštuku užrašyti šeimų, genčių pavadinimai lotynų kalba bei žymos numeriai. Pastabos parašėse ir žymos lapelių (etiketė) rinkimo vietų, metų, asmenų įrašai pagelbėjo nustatyti rinkinio pasipildymo eigą.

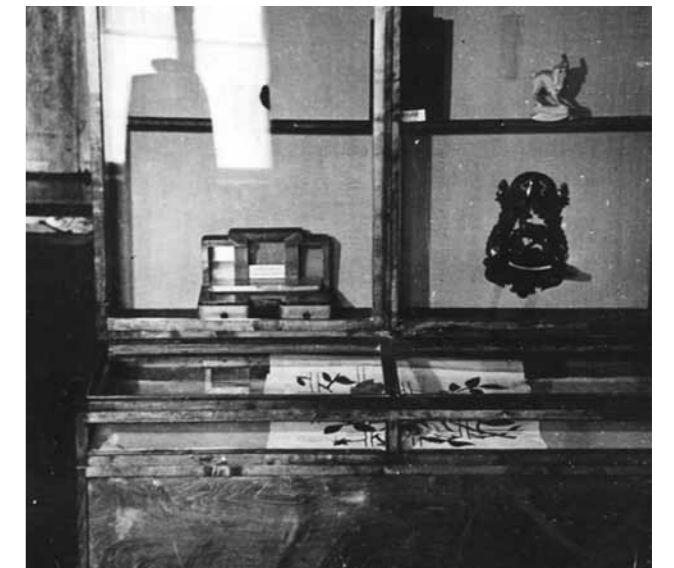
„Klaipėdos ir Šilokarčemos apskričių augalų rinkinys“ buvęs pagrindinio Prūsijos Botanikos draugijos herbariumo Karaliaučiaus universitete atitinkmuo. Tai vietos talkininkų rastų augalų rūšių pavyzdžiai „dupletai“. Augalai laikyti segtuvuose

pagal jų priklausomybę vienai iš 27 augalų šeimų. Juose 802 apibūdintos rūšys, tačiau apie 188 augalų lakštų neapibūdinti ir be reikiamų aprašų. Žymos lapelių ir lakštų pakraščiuose esantys rinkėjo įrašyti numeriai atitinka pavyzdinio Vidurio Europos leidinio „Iliustruotoji Vokietijos Flora“ atskirų rūšių piešinius ir aprašus. Kai kurių rūšių tapatumas tikslintas – juose net trys skirtingi numeriai³.

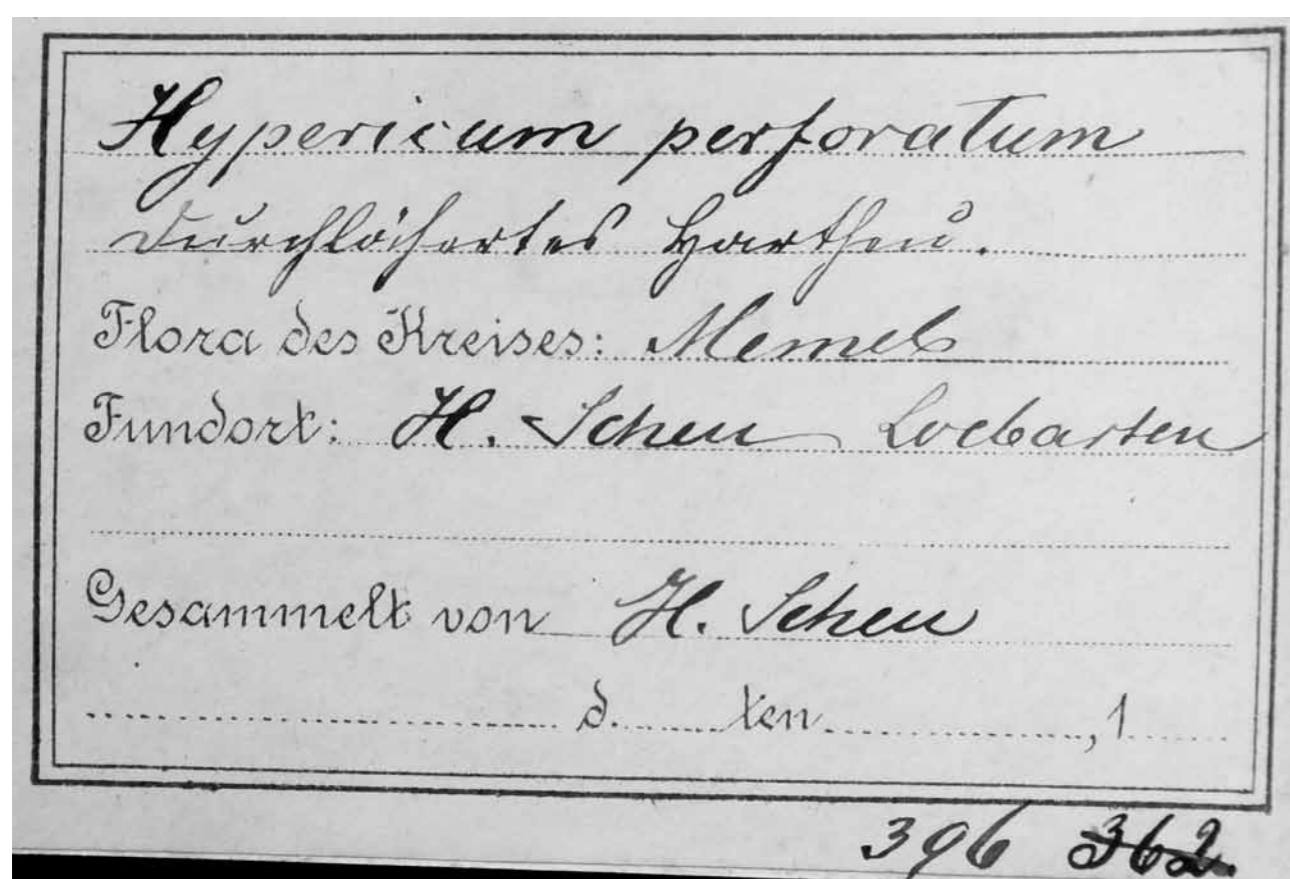
Seniausi augalai yra iš 1873 metų. Didžiausia rinkinio dalis surinkta 1880, 1884 ir 1885 metais. Rytų Prūsijos provincijoje (Ostpreußen) Klaipėdos apskrityje (Memel Kreis) – 828 ir Tilžės apskrityje – 12 rūšių. Pagrindinis rinkėjas įvardijamas H. Scheu. Kita dalis surinkta svečių, dar mažesnė dalis augalų išgauta mainais parsisiunčiant ar gaunant juos iš Vakarų Prūsijos provincijos, ar parsivežant iš svečių šalių. Pavieniai augalai iš Tyrolio, Turingijos, Bad Reichenhall kurorto, Norvegijos. Vėliausiai rinkti augalai yra iš 1912 metų gegužės ir birželio mėn. Nustatyta 17 rinkėjų ir talkininkų iš aplinkinių miestų gimnazijų ar iš toliau atvykusių augalijos žinovų asmenvardžių. Dalį augalų surinko sūnus gydytojas Erich Scheu (1890)³.

Pagrindiniai talkininkai

Pagrindinis augalų rinkėjo iš Lėbartų talkininkas buvo Karaliaučiaus universiteto studentas Emil Friedrich Knoblauch (1864–1936). Į augalijos iširtumo požiūriu menkai pažintą apskritį atvyko 1884 m. gegužės 7 d. ir gyveno iki rugsėjo 12 dienos. Pagelbėjamas vietos žinovų keliavo po visą apskritį, lankėsi atokiausiuose kampeliuose. Ieškojo ir rinko vasaros pradžioje žydinčius augalus, pakartotinai apsilankydamas rugpjūčio 17 d. – rudenįjančią vasarą žydinčias augalų rūšis. Botaniniai ieškojimai pratęsti 1885 m. nuo gegužės 7 dienos iki rugsėjo 15 d. Talkino Lėbartų dvaro savininko rūpestis ir globa. Ryšių

Ilgus metus bevardis augalų rinkinys rodytas spintoje. Šilutės istorijos muziejaus nuotraukų rinkinys apie 1965 m.³ iš Šilutės. Nuotrauka iš H. Šojaus muziejaus rinkinių

Aprašomieji augalo lapeliai su H. Scheu autografais ir pastabomis. Šilutės muziejaus rinkinys. Nuotrauka E. Bacevičiaus

Šilutės muziejaus Klaipėdos apskrities džiovintų augalų rinkinio pavyzdys. Nuotrauka E. Bacevičiaus

Naruotasis bervidis (*Scrophularia nodosa*) Šilutės muziejaus rinkinyje. Nuotrauka E. Bacevičiaus

nenutraukė ir vėliau: išliko keli dalykiniai laiškai, tikslino vietos augalų rinkėjo surinktas, daugiau žinovo įgūdžių reikalaujančias augalų rūšis^{2,5}. Mokslininkas 1884 m. liepos 03 d. pirmą kartą apskrityje aptiko *Epipactis palustris* ir *Microstylis monophylla*⁵. Antras talkininkas buvo Šilgalių kaimo mokytojas G. Fiureris (Gustav Führer), 1901 m. Šilokarčemos augalų rinkinyje palikęs 16 augalų rūšių ir skelbęs žinutę spaudoje³.

Turinio sklaida augalijos tyrimuose

Nors tiksliai nėra žinoma, tačiau manoma, kad Hugo Scheu Prūsijos botanikos draugijos nariu buvo nuo 1892 iki 1913 metų ir bendravo su augalų žinovais, talkino apibendrinant „Prūsijos Floros herbariumo“ medžiagą bei rengiant pagrindinį veikalą „Rytų ir Vakarų Prūsijos Flora“. Knyga išleista dviem dalimis 1898 ir 1903 metais⁶. Tiesioginių nuorodų į H. Scheu Klaipėdos ir Šilokarčemos apskričių augalų rinkinį nėra, jos minėtos F. Knoblauch asmenvardžiu (pvz., Mem. Kch. 1884/1885; Hkg [6, 1898, VII]). Kitos žinutės tapatinamos su vietovardžiais Scheu-Löbarten ir adl. Heydekrug. Daugiau apie uolaus augalų rinkėjo atradimus sužinome iš pirminių šaltinių. Pavyzdžiui, 1884 spalio 7–8 d. Klaipėdoje įvykusiame 23-iaje Prūsijos Botanikos draugijos suvažiavime skaitytas pranešimas „Klaipėdos apskrities augalijos ištirtumas ir 1884 m. tyrimai“^{5,6}. Pristatydamas juos F. Knoblauch dėkojo talkininkams ir išskyrė, kad H. Scheu Minijos upės vingio pievoje 1884–8–24 d. aptiko gelsvąją visgę (*Avena flavescens* / *Trisetum flavescens*), Lėbartų miško šiauriniame pakraštyje – čiaudulinę kraujažolę (*Achillea Ptarmica*). Talkininko atradimus minėjo 1885 m. botaninių tyrimų apžvalgoje – moksliniame pranešime⁵. Ataskaitiniame draugijos susirinkime Isrutės (Insterburg) mokytojas Lettau apžvelgė

1905 m. pavasario botaninę išvyką po Šilokarčemos ir Šilininų (*Schillinnicken*) apylinkes. Apibendrinamas augalijos rūšių įvairovę bei bendriųjų pasiskirstymą, minėjo H. Scheu Klošų miške aptiktą krūmokšninę žliugę (*Stellaria frieseana*), širdinę dvyguonę (*Listera cordata*), žemoklę (*Pirola uniflora*) ir raktažolę pelenėlę (*Primula faronosa*)⁷. Sužinome, kad tarp Šyšgirių, Traksėdžių ir Šilokarčemos bei Aukštumalos pelkės pakraštyje gausiai auganti liūninė našlaitė (*Viola uliginosa*) – krašto ir aplinkinių šalių retenybė. Pelkėtyrininkas Carl August Weber 1902 m. apibendrinamas Aukštumalos pelkės augalijos tyrimus davęs nuorodą, kad H. Scheu ant Lapinų piliakalnio aptikęs paprastąjį (*Botrychium lunaria*) ir šakotąjį (*B. matricariifolium*) varpenius⁸. Tačiau augalų rinkinyje šios artimos rūšys be išsamių aprašų: mažasis (*B. simplex*) įsigytas iš Gdansk, o prie *B. matricariae* pastaba, kad aptiko Frühler'is prie Memel'io³.

Pritaikytas pažinimo reikmėms

Atradus augalų rinkinio pažintines vertes jiems skirta didesnė priežiūra. 2010 metais augalai perdėti į 43 apsaugines šarmiško kartono be lignino 44,5 x 33 x 6,5 cm dėžes, po 20 lapų kiekvienoje. Rinkinys saugomas Šojaus muziejaus Gamtos skyriuje, muziejinis numeris (GEK-14659/22). 2014–08–08 d. atidaryta paroda supažindinti su H. Scheu domėjimosi augalais veikla. 2019 m. muziejininkai parengė ir išleido apžvalginį leidinį „Hugo Šojaus muziejaus Hugo Šojaus augalų rinkinys“³. 2022–06–10 d. archeologijos rinkinio kambaryje iškabinti keli dailiai įrėminti lakštai: naruotasis bervidis (*Scrophularia nodosa*) ir pelkinis karklas (*Salix rosmarinifolia* Koch). Ruošiama pakartotinė rinkinio rūšių patikra ir mokslinis straipsnis. Dalį augalų lakštų numatyta suskaitmeninti ir padaryti viešą prieigą.

LITERATŪRA

1. Hans-Claus Poeschel. Generallandschaftsdirektor Dr. h. c. Hugo Scheu (01.04.1845-25.08.1937). *Annaberger Annalen* 2012, 20: 1–25 (270).
2. Hugo Scheu (Adl. Heydekrug dr. h. c. Genelallandschaftsdirektor) Lebensbeschreibung an Johannes Abromeit, Königsberg, Tragheimmer 2, zur Lebensbeschreibungen von ost- und westpreußischen Botaniker (in Jahresbericht der Preußischer Botanischer Verein, 1930–1936; (1937), 1932 05 10. Lebensläufe, Selbstbeständnis, Botanische Selbsbildung. Original besitzt in MAB F 170-1171, p. 218.
3. Egidijus Bacevičius. Hugo Scheu Rytprūsių provincijos augalų rinkinys [Medžiaga (Exsicatten) Rytų ir Vakarų Prūsijos florai pažinti: 1877–1912 m., apie 1061 vnt.]] Šilutės muziejaus hugo Šojaus augalų rinkinys. Šilutės muziejus. Šilutė – 2019.
4. Egidijus Bacevičius. Domėjimasis augalais peraugęs į meilę gimtinei. Šilainė. 2010. geg. 19 d. (Nr. 8 (103) (internetinė svetainė Šilainė.lt; žiūrėta 2019 10 10). Tas pats žurnale Šilainės sodai, 2010, Nr. 1, p. 86.
5. E. F. Knoblauch. Bericht über die botanische Erforschung des Kreises Memel // *Schriften der Physikalisch-Ökonomischen Gesellschaft zu Königsberg*. XXVI. 1885 (1886), p. 27–37.
6. Flora von Ost- und Westpreußen. Samenpflanzen oder Phanerogamen. I–II Bd. [Bearbeitet von Johannes Abromeit, Walther Neuhoft und Hans Steffen, unter Mitwirkung mit A. Jentzsch und Gustav Vogel]. Herausgegeben vom Preußischen Botanischen Verein zu Königsberg (Pr.). [1898, 1903]
7. [A.] Lettau in Insterburg. Bericht über die Ergebnisse der floristischen Untersuchungen in den Kreisen Heydekrug, Stuhm und Insterburg im Sommer 1905. Jahresbericht des Preussischen Botanischen Vereins 7. October 1905. Bd. 44., 1905/1906, p. 6–7.
8. Carl Albert Weber. Über die Vegetation und Entstehung des Hochmoors von Augstmal im Memeldelta mit vergleichenden Ausblicken auf andere Hochmoore der Erde. Eine formationsbiologisch-historische Studie. Verlag Paul Parey, Berlin 1902. // Apie Aukštumalos aukštapelkės Nemuno deltoje augaliją ir vystymąsi lyginant su kitomis Žemės aukštapelkėmis apie detalius pelkių ekosistemos tyrimus. liet. kalba – 2015, vertė dr. Dalytė Matulevičiūtė (1898–1900, 1902), p. 206.

Macikų lagerių patirtys žmonių atsiminimuose

Asta BARTKEVIČIŪTĖ

Šilutė

Vykdydamas Šilutės r. savivaldybės inicijuotą projektą „Macikų nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos ir Sovietų Sąjungos gulago lagerių objektų komplekso (1941–1955 m.) sutvarkymas 2019–2024 m.“, Šilutės Hugo Šojaus muziejus nuo 2018–12–10 iki 2020–10–07 organizavo apklausas visoje Lietuvoje, siekdamas surinkti liudijimus žmonių, išgyvenusių ir dar atsimerančių sovietinio režimo represijas.

Visi Macikų lageriai – unikalūs, išskirtinės svarbos istorinės kultūrinės atminties objektas, reikšmingas nacionaliniu ir tarptautiniu aspektu. Tai vienintelė vieta Lietuvoje ir viena iš retų vietų Rytų ir Vidurio Europoje, kur taip glaudžiai susipina abiejų totalitarinių režimų kalnimo struktūros. Macikų nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos ir Sovietų Sąjungos gulago lagerio objektų kompleksas, esantis Šilutės rajono sav., Šilutės sen., Macikų k., nuo 1993–07–15 yra saugomas valstybės.

Žmonių atmintį ypač neigiamai paveikė paskutinysis lagerio gyvavimo Macikuose tarpsnis, palietęs asmeniškai – 1945–1955 m. greta karo belaisvių stovyklos Nr. 184 ir specialiosios ligoninės 2652 veikė Sovietų Sąjungos NKVD (MVD) GULAG'o padalinys, vadintas 3-iaja pataisos darbų kolonija, vėliau – 3-uoju lagerio skyriumi. 1945 m. įkurta 3-iajame lagerio skyriuje buvo kalnami civiliai gyventojai, politiniai ir kriminaliniai nusikaltėliai. 1948 m. uždarius lagerį Nr. 184 ir 2652 specialiąją ligoninę, 3-iojo skyriaus teritorija išsiplėtė. 1952 m. duomenimis, tai buvo vienas iš didžiausių lagerių okupuotoje Lietuvoje – jo teritorija apėmė 5 ha.

Pirmieji civiliai lietuviai politiniai kaliniai (120

vyrų ir 80 moterų), dauguma nuteisti pagal sufabrikuotus politinius kaltinimus, į lagerį buvo atvežti iš Šiaulių kalėjimo (Burauskaitė, Jankauskienė, 2015: 112). Vienu metu čia galėjo būti kalnami apie 3000 žmonių. Didžioji dalis lagerio kalinių buvo neįgalieji. Jie vežti ne tik iš Lietuvos, bet ir iš rytinėse SSRS srityse buvusių kalnimo įstaigų. Nuo kitų Lietuvoje veikusių kalnimo įstaigų ši išsiskyrė tuo, kad čia buvo įkurti Motinos ir vaiko namai. Juose buvo kalnamos ir moterys bei jų vaikai, gimę kalėjime ar lageryje. 3-iasis lagerio skyrius turėjo padalinį Rusnės saloje. Penktasis lagerio punktas buvo įkurtas 1951 m. lapkričio 29 d., talpino apie 200 žmonių. Jame buvo laikomi laisvojo režimo kaliniai, kurie atliko darbus be karių priežiūros.

1955 m. birželio 18 d. 3-iasis lagerio skyrius buvo uždarytas. Lageriui priklausę žemės ūkio sklypai perduoti LSSR socialinio aprūpinimo ministerijai. Po lagerio uždarymo bandyta sunaikinti belaisvių kapines. 1955 m. parengtas jų melioravimo projektas, tačiau nerealizuotas (Užgalis, Pocyte, 2019: 5). Nors melioravimo darbai nebuvo atlikti, vakarinę dalį kapų teritorijos ilgą laiką plovė ir ardė Šyšos upė. Šiaurinėje ir rytinėje kapinių dalyje ganėsi gyvuliai, žemę arė traktoriai. XX a. antroje pusėje ant dalies kapų teritorijos pastatyti gyvenamieji namai.

Žmogiškoji atmintis, siejama su tam tikra vieta, – priešybė istorijai, nes yra gyva ir nuolatos kintanti, tad ekspedicijose surinkti liudijimai nepretenduoja į oficialųjį istorinį diskursą, bet jį papildo. Kaip pastebi menotyrininkė Žilvinė Gaižutytė-Filipavičienė, postmodernizmo laikmetis dažnai įvardinamas kaip antiistorinis, reiškiantis didžiųjų istorijos naratyvų pabaigą ir mažųjų pasakojimų plitimą

(Gaižutytė-Filipavičienė, 2015). Pasak kultūrologo ir atminties kultūros tyrinėtojo Jano Assmanno, kolektyvinė žmonijos atmintis susideda iš kultūrinės ir komunikacinės atminties, t. y. komunikacinė atmintis yra viena iš kolektyvinės atminties formų (Gaižutytė-Filipavičienė, 2015). Sąlygiškai ji trumpalaikė – gyvuoja 80–100 metų. Jai priskirtini nukentėjusiųjų atmintyje išsipaude ir naujosioms kartoms perduodami prisiminimai apie Macikų lagerį.

Kaip keičiasi ir kaip išsaugoma kultūrinė atmintis? Anot tyrinėtojo Nerijaus Brazausko, kultūrinę atmintį lemia oficialus paminėjimas (Brazauskas, 2013). Žodžiu perduodamus pasakojimus išsaugojus ir įrašius, Macikai niekada nebebus neutralus Vakarų Lietuvos kaimas. Raštas, vaizdas, kūnas ar vieta laikomi atminties mediumais, kurių kiekvienas savaip atveria kultūrinę atmintį. Geografinės vietos (šiuo atveju Macikai) dėl reikšmingų istorinių įvykių tampa atminties vietomis, reikalaujančiomis atitinkamo dėmesio ir įamžinimo.

Straipsnyje, apžvelgiant pokalbius su tiesioginiais ir asmeniškai nesusijusiais liudininkais, su kalėjusiųjų artimaisiais, siekiama peržiūrėti ir įvertinti to laiko kultūrinę atmintį – kaip joje atsispindi žmonių patirtys, kaip pašnekovai supranta ir išreiškia skaudžius XX a. 5–6 dešimtmečių įvykius, kas prisimenama apie lagerį ir kaip jis išivaizduotas. Ši autentiškai išgyventa tiesa parodo gyvą ryšį su niūriu ir tamsiu laikmečiu.

Iš viso buvo organizuotos 24 apklaustos ir ekspedicijos, kalbinta 30 žmonių. Dauguma (vienuolika) jų – iš Šilutės miesto ir rajono, penki – iš Rokiškio ir jo rajono, po du – iš Tauragės ir Klaipėdos, po vieną – iš Šiaulių, Rietavo, Kėdainių, Telšių, Klaipėdos, Šilalės rajono. Asmens duomenų apsaugos sumetimais vardai ir pavardės straipsnyje pateikiami šifruoti (numeruoti), jų šifrai saugomi Šilutės Hugo Šojaus muziejuje.

Reiktų paminėti, kad aprašomasis laikmetis sparčiai eina į užmarštį. Asmenines istorijas dar galima užrašyti, bet ir patys pašnekovai dažnai prisipažįsta ne visai tiksliai atsimerantys ar pamiršę, kaip buvo, arba mažai težinantys, nes iš lagerio grįžę artimieji apie tenykštą gyvenimą pasakodavo nenoriai, fragmentiškai, tik spiriami (19), tylėjo iki Nepriklausomybės (17), kita vertus, dabartiniai suaugusieji tuo metu buvo vaikai, ir patys nelabai besidomintys, ir saugomi nuo netyčinio išdavimo tiems, kam nereikia (4, 15, 19). Buvo daug baimės: bijota kalbėti, kad neišvežtų į Sibirą (21, 22, 25). Apskritai pastebimas polinkis vengti „politikos“ (3), kaip nesuprantamos ir pavojingos jėgos, – nežinai, kada ir už ką gali būti apkaltintas propaganda (19), neįleidžiamas į aukštąją mokyklą ar žlugdomas darbe (13), sušaudytas ar kitaip sunaikintas (18, 21). Jaučiama nuoskauda, kad kalėjusiojo vaikai vertinami pagal kalinio bylą ir pridėtus kaltinimus:

Macikų karo belaisvių stovykla 1963. Nuotrauka V. Pupšio

Macikų lagerio kapinių vartai 2019 m. Nuotrauka M. Užgalio

Macikų kapinės 1963-1964. Nuotrauka M. Kudirkienės

Macikų kapinės 2019. Nuotrauka M. Užgalio

„Visą gyvenimą buvom „banditų rėmėjai“ (18). Bendrą baimės atmosferą perteikia faktas, kad lagerį uždarius ten dirbusieji net ir po kelių dešimtmečių tylėjo: „Nu jis, matyt, tiek žmogus prisaidintas buvo tada, kad jau bet kokie laikai, bet kas, kur, kaip, kas, jis nieko nepasakė man. Nieko aš iš jo neišgavau, absaliučiai. Buvo įbaugintas. Tas pats, kaip ir kurie ypatingos tarnybose, ar kur, kaip, kas, – bet kokia valdžia keičias, tu turi būt ap! – prikandęs liežuvį.“ (5)

Macikų lageris jam veikiant buvo žinomas daugiausia aplinkiniams, bet ir šie dėl atsargumo nelabai domėjosi (4, 13, 19), vaikams tai dar mažiau rūpėjo (2, 3, 10, 12, 13, 21). Yra liudijimas, kad apie lagerį žinojo visa mokykla, bet nekalbėjo (14). Lageris buvo minimas kaip bausmės vietos sinonimas: „Žmonės aplinkiniai sakydavo, kartais pajuokdami: „Tu, – sako, – juokauk, juokauk – papulsi į Macikų lagerį“ (14), – taip nesąmoningai įvertindami ten kalėjusių „nusikaltimus“, tiksliau, bausmes už nieką, už smulkmenas, valdžios melagingai išpučiamas iki reikiamo dydžio. Apskritai laikai vertinami neigiamai: baimės, prievartos, baisumo metas. Mokiniai net nesikalbėdavo apie savo šeimą: „Buvo kažkokia tai viduj užrašyta tabu klausinėti apie tėvus, apie kurioj vietoj gimėt, augot ir panašiai, kokią mokyklą baigėt pradinę. <...> Tik kai buvo Nepriklausomybė atstatyta, mes, klasiokai, susitikom. Mes tik tada sužinojom, kad visi pabėgę, pasislėpę Šilutėj, o kai mokėmės, jokių, jokių žinių nebuvo“ (14). Atviresnis bendravimas juntamas jau tik po Nepriklausomybės atgavimo.

Tai patvirtina ir priežastys, už ką artimieji pateko į Macikų lagerį. Apklaustieji sakė, kad jų giminės nukentėjo nekaltai, bet už savo elgesį buvo įvertinti kaip nepaklūstantys valdžiai ir nepritampantys prie naujos santvarkos: esą neatidavė duoklės, nors turėjo mokesčių kvitus (4, 10, 13, 22), priskirti prie „buožių“, mat turėjo tarnaitę ir samdydavo kaimyną į talką (6, 13), palaikė partizanus ar turėjo artimųjų „miškinių“ (4, 13, 18, 19, 22), nėjo į rinkimus (6), už aplaidų požiūrį į darbą (padarytas nuostolis kolūkiui) (15, 25), už atsisakymą stoti į kolūkį (4, 9), už valdžios kritikavimą (2, 17), sienos kirtimą (apkaltinti šnipinėjimu) (16), pabėgimą iš Sibiro (8). Įkalinimas vertinamas ir kaip susidorojimas su šeima: įkalinamas sūnus, partizanų ryšininkas, dėl to, radus menką dingstį, suimamas ir tėvas, buvęs Lietuvos savanoris (25).

Kalėjusieji paimti iš įvairaus didumo ir turtingumo šeimų: daugiavaikių (2, 10, 24), giminės buvo dvariškiai (19), gyveno vieniemyje (9), ūkis nuo 12 iki 50 ha (6, 8, 13, 18, 21, 25). Esant dideliame ūkiui, priežastis suimti buvo apkaltinimas buože ar nesumokėti mokesčiai, esant mažesniai rasdavosi kitų kaltinimų. Suimtųjų amžius svyruoja nuo 14–15

metų paauglių iki 68 metų pagyvenusių žmonių, dauguma suimti einantys 4–7 dešimtį; pateikėjų amžius – nuo 50 iki 93 metų, dauguma – einantys 8–9 dešimtį. Režimui buvo nesvarbu amžius, išsilavinimas, sveikatos būklė ar šeiminių padėtis. Reikėjo parodyti atitinkamą pavyzdį visuomenei, kas laukia atskalūnų ir neklusniųjų.

Įvertinus suėmimo ir paleidimo metus matyti, kad 1942–1948 m. buvo suimti ir kalėjo septyni (ir dar trys palaidoti), – šios datos daugmaž sutampa su partizaninio judėjimo išplitimu ir su lagerio pertvarkymu (liko tik 3-iasis skyrius), 1948–1950–1954 m. – aštuoni žmonės iš 25 aprašomų pokalbių. Penki pateikėjai asmeniškai su Macikų lageriu nesusiję.

Apie gyvenimo sąlygas gulage atsiliepiama prastai. Išsekę žmonės lageryje rūpindavosi tik maistu. Labiausiai akcentuojama bloga mityba ir tikrų tikriausias badas: skysta kopūstų sriuba, nuo kurios kaliniai tindavo ir mirdavo (4, 20), žolės, kruopos, balandos (5, 8, 17), silkų galvos, „pakliopka“ (13), trūkstant maisto čiulpė dilgėles (19), pakeliui į darbą graužė gyvulių apėstus runkelius (6). Tiesioginis liudininkas pasakojo apie visą kasdieninį valgiaraštį 1953–1954 m.: ryte duodavo duonos, kaušiuoką cukraus ir juodos kavos, per pietus – balanda arba pašvinkusi menkė, kartais sriubą virdavo su veršių ar karvių galvomis, bet mėsos kliūdavo tik kvapas, vakarui – grikių ar avižų košės samtelis. Kameroje visą laiką būdavo karšto vandens (17). Laiške, gautame iš Macikų lagerio, prašoma atsiųsti „duonos, cukorių ir riebalų“ – to, kas palaikytų jėgas, nes „be maisto silpna“ (24L).

Lageryje vyrai ir moterys laikomi atskirai (4, 8, 17, 22), atskirdavo ir vaikus (4). Viskas buvo pertvarta vielomis: pramonės zona, moterų zona, bendroji zona, pirtis ir kt. Dvigubus aptvarus saugodavo šunys ir sargybiniai bokšteliuose.

Kaliniai būdavo varomi į įvairius darbus, žingsniuodavo ir per Šilutės miestą (6, 15). Stoniškiuose ir Kintuose buvo pagalbiniai ūkiai, ten važiuodavo šieno arkliams (5). Varydavo dirbti į Rusnę (13, 20), veždavo į Klaipėdą, į Šilutės lentpjūvę (4, 15), kirsti mišką (6, 24). Šienaudavo Rusnės pievose, taisydavo tiltus, sodindavo daržus (20). Beje, pastebėtina, kad „politiniai [kaliniai] iš pradžių tai išvis negavo darbo. Jiems neduodavo nei peilių, nei kirvių, nei nieko. O paskui jau, po Stalino mirties, jau, kaip sakiau, jau mes ir patys gaudavom įrankių, <...>, ir su jaučiais [kasėm bulves]. <...> [Vienas toks] dirbo pramonės zonoj. Tai ten jau jam patikėjo, kaip sako, su „zeimeriais“ dirbt. O šiaip tai nelabai jau. <...> jau tie, kurie jau daug atsėdėję, įgavę pasitikėjimą, tai tuos jau [leido].“ (17). Darbų kartais neduodavo dėl seno amžiaus (8).

Lageryje kiekvienas turėjo savo tarnybą – buitines darbų pasiskirstymą organizuodavosi patys kaliniai:

nešioti duoną, valyti tualetu kibirą, valgyklos stalus, grindis, rūpintis karštu vandeniu, prižiūrėti kamera (17), būdavo paskirti ir nuolatiniai duobkasiai (5).

Bandymų pabėgti būta, tačiau jie nesėkmingi (20). Vienas, dieną slėpėsis tualetu duobėje, naktį išlindęs buvo nušautas (4). Kiti bandė kasti pabėgimo urvą, bet į jį įsmuko prižiūrėtojas, kaltų nerasta, tad tuo ir pasibaigė (17). Žmonės bandydavo apsimesti susirgę, nepaeinantys (13).

Ligų daugiausia kildavo dėl prastos mitybos, nusilpimo, prievartos. Dažniausiai apklaustieji vardina skrandžio ligas, cukrinį diabetą, psichinę negalią (17), skorbutą (19), plaučių uždegimą (4, 18, 25), šiltinę (13, 22), maliariją (6). Dėl liginės dauguma sutinka, kad tokia įstaiga buvo, kiti tiksliai nežino. Gydytojai vertinami nevienodai: „Būdavo kitas gydytojas ir nuoširdesnis, o kitas jau būdavo, kad dar tau blogiau būtų, vienu žodžiu, kad tiktai greičiau iškeliautum į amžinybę“ (4), kiti kategoriškai gydymą vertina kaip prastą ar visai nebuvusį – gydytojai tik konstatuodavo mirtį (13). Lageryje gimusi moteris pasakoja, jog prižiūrėtojai, sužinoję, kad jos mama laukiasi, nutraukė tardymą; gimdyta liginėje, prižiūrint gydytojai (19). Kartais ligonį leidžiama aplankyti – moterų sektoriuje kalinti motina lanko sergantį tėvą lagerio liginėje (8). Teigiama, kad liginėje buvo galima gauti priežiūros ir vaistų (17).

Didelis rūpestis politiniams kaliniams buvo kartu kalintys kriminaliniai nusikaltėliai – „batavikai“, „blatniakai“. Jie atiminėdavo maistą (4, 13, 20), netgi sakoma, kad vadovybė „samdydavo“ kriminalinius kalinius, kad šie „palaikytų tvarką“ (4), žinoma, jų „tvarka“ kenkė politiniams. Politiniai kaliniai vertinti kaip banditai, kreiptis į viršininką jie galėdavo tik „graždanin načialnik“ [rus. „pilieti viršininke“] (17).

Pasimatymą su namiškiais galėjai gauti įvykdęs darbo normą (4) arba parašęs prašymą (17). Viena moteris rašo: „<...> išreikalavau pasimatymą <...> taigi, būtinai ši ar ateinantį sekmadienį [atvažiuokit], nes vėliau pasimatymo negausit“ (24L). Trukmė – 5 min., su stribo priežiūra ir atskirta grotomis. Laisvai ir nepakalbėsi, tik „kaip gyveni? – gerai“, o kalbos apie lagerį tuoj nutraukiamos (17). Šiokių tokių nuolaidų buvę: viena liudininkė teigia, kad tėvą išleido vienai dienai palaidoti žuvusio sūnaus (12), taip pat sumuštą kalinį išleido gydytis (10), bet vėliau reikėjo pargrįžti į lagerį. Yra liudijimas, kad susitikdavo kalėjė brolis ir sesuo, jis sesers vardu rašydavo laiškus (22).

Namiškiai, kaip minėta, aplankyti galėjo, tačiau ne visi turėjo galimybių tai padaryti dėl atstumo (9) ar sveikatos, kiti pateikėjai nežino, ar lankė (10), tretį liudija, kad lankyti neleidavo (13). Siuntinius siųsti ir vežti maistą buvo galima (19),

žinoma, važiavimai reti: „Sesuo keletą kartų vežė siuntinėlius“ (8), nors kiekis ribotas, bet važiuodavo ir siųsdavo, tačiau maistą atimdavo „blatniakai“ (20, 13): „mama nešdavo tas vadinamas „peredačias“, ten kokį kugelį a ką iškepusi, tai sakydavo, kad visi tie „zekai“ atimdavo iš karto“ (6). Toli gyvenantieji siuntinius įdėdavo pažįstamiems, kurie važiuodavo lankyti saviškių, bet atsigirdo, kad kaliniui siuntinių niekas neduoda (18). Važiuodavo ir pakeleivingomis mašinomis arba eidavo pėsčiomis (6, 13). Vežti maistą buvo galima kartą per dvi savaites, po keleto kartų nebeleido, kaip nepilnametei (2). Siuntinio svoris turėjo būti iki 6 kg, supakuota į fanerinę, audiniu apsiūtą dėžę; gaunama į „kaptiorką“ – saugyklą, ir iš jos dalimis pasiimama į kamerą (17). Siuntinius gauti ne visi galėdavo, kaip ir laiškus – galėjai siųsti (4, 17, 21), bet kartais jie dingdavo (18, 25). Štai viename išsaugotame laiške kalinys klausia namiškių, kodėl nerašą – artimieji spėlioja, kad gal laišškai būdavo neperduodami (25L). Ekspedicijose surinkti du išlikę laišškai (24L, 25L).

Pastebėtina, kad namo atlikę bausmę grįžo tik dalis suimtuju, apie kitų žūtį giminės atsigirdavo iš kaimynų, pažįstamų, ilgai kamuodavo nežinia. Dalis pateikėjų artimųjų žuvo (mirė) lageryje (2, 8, 9, 13, 16, 18, 21, 22, 24, 25), grįžę kai kurie kaliniai buvo persekiojami (10) ar net patekdavo į Sibirą (19, 22), ne visada leista grįžti oficialiai, todėl slapslytasi (3, 6). Pagal aptariamą ekspediciją medžiagą Macikų kapinėse palaidota vienuolika žmonių, septyniems iš jų yra pastatyti paminklai. Aštuoni suimtieji atlikę bausmę buvo iš lagerio paleisti, jie arba dar gyvi, arba mirę ir palaidoti kitur.

Palaidojimo vieta Macikų kapinėse praktiškai niekada nežinoma. Dažniausiai paminklai statyti atsitiktinai, nes „kunigas sakė, kad visa žemė šventa, statykit, kur norit“ (9), nes šalia – iš to paties krašto (8), kad turėtų ką aplankyti. Kiti nežinomą kapavietę laiko pretekstu paminklo nestatyti (16). Tik vienas atvejis, kai galimai žinomas tikslus kapas (3, 12) – tai liudijo apklausti du to paties kalinio giminaičiai, nors smulkmenos ir nesutampa, skiriasi kapų eilės ir kapo vieta. Pagal vieną istoriją, kalinio sūnus atvežęs maisto, ir jam pažįstami sargybiniai pasakė, kad tėvuko nebėra, leidę peršokti tvorą, pasimelsti ir atsiskaičiuoti kapą, kad žinotų. Pasak antrosios pasakotojos, sūnus namie sužinojęs apie tėvo mirtį, tada dviračiu nuvažiavęs iki kapų ir šaukiant sargybiniams belakstydamas radęs šviežią kapą. Lentelė su vardu ir pavarde patvirtino, kad tai tėvo kapas. Įdomus atvejis, kai politinis kalinys mirė lageryje, čia kapinėse jam pastatytas paminklas, tačiau kitas paminklas (kenotafas) yra ir netoli jo gyventos vietos, šalia žmonos (25).

Lagerių kasdienybė – kalinių mirtys. Ne vienas

sako, kartais ir skaitęs ar iš žurnalų girdėjęs, kad mirusieji būdavo laidojami vienoje duobėje po 5–6 (13), 6–7 (4) ar net 10–15 (2, 6), lyg tai pridėdamas numeriukas (25), bet nežinia, apie kokį periodą kalbama. Sakoma, kad žmonių Macikuose prilaidota visur: „Nebuvo jokios sistemos laidojimo, kad ten, čia, kai kapinės, – čia, čia, tai vienur, kitur palaidojo“ (13), mirusieji buvo laidojami į pievą (17). Vienas pateikėjas liudija bene 1948 m. Šilutės miesto kapinėse matęs kapo duobėje įmestą nuogą išbadėjusį negyvėlį – kalbėta, kad tai kalinys iš Macikų lagerio (14). Nuo 1948 m. pradėti laidoti su karstais (iki tol užkasdavo nuogus su numeriu prie piršto) (4), bet karstai buvo netinkami – „sermėga išlindusi“, liepta dirbinti geresnius (20). Artimieji apie giminaičio mirtį sužinodavo per kaimynus, kitus kalinius (2, 9, 13), per apskritį – grįžus laiškam (18), kartais tiesiai iš lagerio prižiūrėtojų (3, 16, 21). Vienas atvejis, kai lagerio prižiūrėtojai pamelavo, esą močiutė išvežta į Sibirą, nors buvo mirusi (2).

Dažnas liudijimas, kad išvežami mirusieji prievartų dar patikrinami plaktuku į kaktą (2, 4, 17, 20). Žmonės stengdavosi pasizymėti iš prižiūrėtojų sužinotą artimojo kapo vietą: atsiskaičiuodavo medžius ir kapų eiles (3), uždėdavo didelį akmenį, kuris naikinant kapines dingo (8), kaldavo ar būtų įkalę kokį geležinį daiktą (13, 22). Keletas pateikėjų išreiškė nuoskaudą, kad mirusių artimųjų neatiduodavo palaidoti saviškiams (25), o veždavo į lagerio kapines; spėliojama, kad galbūt dėl to, jog neišbūtas bausmės laikas (22).

Paminklai statyti arba iki Nepriklausomybės, paprašius pasirūpinti tuo kitų, vietinių žmonių (9), arba jau atgavus Nepriklausomybę (2, 3, 8, 24, 25). Spėjama, kad mirusieji būdavo deginami (16, 22), nuteistieji – šaudomi, – kapinėse net buvusi duobė su pašiūre (ar pastatu) ir griovelio į Šyšos upę, kuriu tekėdavo žuvusiųjų kraujas (4, 12, 17, 25).

Apie kapines žinoma nevienodai, tačiau jos buvo labiau ir ilgiau matomos, negu sugriautas ir pensionatu paverstas lageris. 1955 m. parengtas kapinių numelioravimo projektas, tačiau nerealizuotas. Liudijama, kad projekto autorius buvo spaudžiamas numatyti kapinių ploto „sutvarkymą“, t. y. nušlavimą buldozeriu, nepaliekant žymės. Vykdomajam komitetui buvo aiškinama, kad yra melioracijos reglamentas, pagal kurį kapinės paliekamos nelieptos, tačiau tai nebuvo pakankama priežastis. Tik pareikalavus užrašyti rezoliuciją dėl panaikinimo savo ranka, valdantieji nesutiko, ir kapinės liko žemės paviršiuje (11). Nors melioracijos darbų išvengta, vakarinę kapinių dalį ilgą laiką plovė ir ardė Šyšos upė. Ne vienas pašnekovas girdėjęs, kad netgi atsidengdavo ir būdavo išplaunami mirusiųjų kaulai (2, 3, 12, 13, 16, 21, 22). Šiaurinėje ir rytinėje kapinių dalyje ganėsi gyvuliai, žemę arė traktorai.

XX a. antroje pusėje ant dalies kapinių teritorijos pastatyti gyvenamieji namai. Pateikėjų parodymai rodo buvus kapines labai apleistas ir negerbiamas, beveik visai išlygintas. Buvo neaptvertos, ardomos upės, vis priariamos, apžėlusios krūmais, ganomi kolūkio (13) ar pensionato darbuotojų (5) gyvuliai. Draudžiant ganyti buvo grasinama ir keršijama: „Teko paaukot mašinai šonus, buvo apibraižyti su kažkokiu tai gelažiu, iš vienos pusės, iš kitos taip, kaip su praarta ir nuo čia abidvi padangos subadytos. Man „atsilyginta“ už tai, kad išvariau iš kapų.“ (5). Po Sąjūdžio kapinės aptvertos Melioracijos valdybos darbuotojų iniciatyva maždaug 1989 m. (13, 17). Tiksliai ir apytiksliai prisimenama, kad buvo kryželių ir lentelių (5, 13, 16, 23), net keletas antkapių su senoviškais rėmais (5). Sakoma, kad 1962–1963 metais dar buvo likę kuolų su kapo numeriu: rusiška raidė, brūkšnys, kapo numeris. Tačiau nėra rasta kapų schemos, tad nežinia, nuo kur skaičiuoti numeraciją net ir turint archyvinis duomenis, koks žmogus kuriame kape palaidotas (11). Visos dar išlikusios lentelės sunaikintos 1987 metų žiemą – vietinė gyventoja sakėsi neturėjusi kuo kurenti; galbūt buvo gavusi nurodymą (5, 11). Teritorija saugota, drausta joje lankytis, 1972–1973 metais stovėjo plyta, bet lankytojai vis tiek įvažiuodavo (8). Paminklai žmonėms pradėti statyti po Macikų lageryje kalėjusių karo lakūnų pagerbimo (4). Nepriklausomybės atgavimo metais pastatytas ir Tremtinių sąjungos kryžius.

Iš šiandien likusių pastatų labiausiai lankomas karceris – jame 1993 m. Tremtinių ir politinių kalinių sąjungos Šilutės skyriaus iniciatyva įrengtas Macikų lagerio karceris-muziejus, nuo 1995 m. tapęs Šilutės muziejaus filialu. Karceris labiau išlikęs vietinių ar Macikus lankusių žmonių atmintyje. Tarybiniais laikais ten buvęs sandėlis (5, 13). Iš pensionato pastatas paimtas 1987–1988 m. Dauguma sutaria, kad lageriui veikiant tai buvo bausmės vieta, „kalėjimo kalėjimas“, ir baisiausia jame – ilgą laiką būti vienam (15). Būdavo vandens (5, 16, 17), neduodavo valgyti, vandens lygis priklausydavo nuo nusižengimo sunkumo – virš pėdų arba iki kelių (5). Buvo rūšys su grandine kampe – už nuobaudas nuleisdavo į rūšį ir grandine pririšdavo (6, 12). Yra net spėjimų, kad pastatas ant paties kampo buvo dujinė – ten buvo deginami ir dujomis mariniami žmonės (3, 22).

Apibendrinus pateikėjų prisiminimus galima daryti išvadas, kad išgyventą sovietinį laikotarpį (nuo 1940 iki 1990 m.) praktiškai visi žmonės prisimena kaip baimės, prievartos, nesaugumo laiką, jaučia nuoskaudą dėl išdraskytų šeimų, sodybų, dėl apkaltinimo be kaltės, dėl nukankintų artimųjų. Macikų lageris prisiminimuose lieka kaip kančių ir nežinios sinonimas. Iš pasakojimų akivaizdi

pagarba kapinėms ir mirusiesiems, ryškus noras žinoti, kur palaidoti mirę giminės. Pastatyti konkretiems asmenims paminklai įprasmina jų, žuvusių lageryje, atminimą, tačiau, kaip daugeliu atvejų nurodė žuvusiųjų artimieji, palaidojimo vietos nėra žinomos, todėl galima manyti, kad antkapiniai paminklai su įrašais kapinėse pastatyti atsitiktine tvarka. Besidomintieji tuo laikotarpiu neretai painioja savus atsiminimus su girdėtais per televiziją, muziejaus atidaryme ar skaitytais, todėl autentiš-

kais liudijimais galima laikyti tik labai asmeniškų patyrimus (konkrečios suėmimo priežastys, bendravimas, sugrįžimas ir pan.), o detalesnis Macikų gulago lagerio vaizdas yra bendro gulago lagerių naratyvo dalis, įsiliejusi į kolektyvinę atmintį. Tačiau filosofo Paulio Ricoeuro iškelta pareiga atminčiai greta materialių objektų ir rašytinių šaltinių saugojimo yra ir įsipareigojimas gerbti kitus, nors asmeninės istorijos ne visada atitinka formalųjį istorijos diskursą.

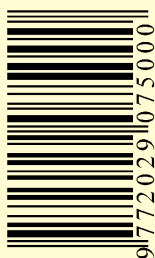
Straipsnis sutrumpintas. Pilna apimtimi jis publikuotas 2022 m. žurnale „Lietuvos etnologija“, Nr. 22 (31)

LITERATŪRA

1. Brazauskas Nerijus. Kultūrinė atmintis Jurgio Gliaudos romane: tarp istorijos, laiko ir tapatybės, interaktyvus, https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/32695/1/ISSN2351-6461_2013_N_1_15.PG_101-113.pdf, žr. 2020–08–07.
2. Burauskaitė, Teresė Birutė; Jankauskienė, Edita. 2015. GULAG'o skyrius Macikuose 1945–1955 m., E. Jankauskienė ir kt. (red.). Macikų mirties namai: Antrojo pasaulinio karo belaisvių ir GULAG'o lageriai 1939–1955 metais Šilutės apylinkėse: 110–143. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.
3. Gaižutytė-Filipavičienė Žilvinė. Kultūrinė atmintis, kultūrinis kapitalas ir vizualumas, 2015–04–06, interaktyvus, <https://www.ateitis.net/lt/temos/579/>, žr. 2020–08–07
4. Užgalis Mantas, Pocyte Silva. Macikų nacistinės Vokietijos karo belaisvių stovyklos ir Sovietų Sąjungos GULAG'o lagerio objektų komplekso Macikų belaisvių kapinių inventorizavimas ir istoriniai tyrimai. Šilutės Hugo Šojaus muziejus, 2019.
5. Vitkus, Hektoras; Vareikis, Vygantas; Ubis, Edvinas; Stončius, Justas. 2021. Macikai: atminties vieta Europos pakrastyje. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

2023 metų vasario 10 dieną mirė klaipėdietis menotyrininkas Pertas Šmitas. Liepą jam būtų sukakę 82-eji. Klaipėdos vaikų dailės mokykloje P. Šmitas daug metų ugdė jaunuosius menininkus. Buvo vadinamas uostamiesčio dailės metraštininku – savo straipsniuose, fotografijose menotyrininkas fiksuodavo svarbiausius kultūros įvykius. Nuo pat jaunystės su fotoaparatu nesiskyrusio Petro Šmito nuotraukose įamžinti ryškiausi Klaipėdos meno ir kultūros veikėjai, surengta ne viena portretų paroda. Išrinktas Mažosios Lietuvos reikalų tarybos Klaipėdos krašto pirmininku Petras Šmitas rūpinosi kultūros paveldo vertybių likimu, jų apsaugos reikalais. Jo ir jo bendražygių dėka Klaipėdoje atminimo lentomis su bareljefais įamžinti prieš šimtmetį mažlietuvių valią prisijungti prie Didžiosios Lietuvos išreiškusių Tilžės Akto signatarų Martyno Jankaus, Jono Vanagaičio, Jurgio Lėbarto, Jurgio Arnašiaus, Valterio Didžio, kitų žymių kraštiečių vardai. Petras Šmitas buvo ilgametis žurnalo „Rambynas“ bendradarbis ir straipsnių autorius. Nuotrauka Antano Stanevičiaus

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2,1 tūkst. eurų suma remia „Rambyno“ parengimo spaudai ir spaudos darbus, taip pat p. 2–33, p. 46–57, p. 61–64 © Rambynas, 2023. ISSN 2029-0756 Rengėjas (leidėjas): Pagėgių krašto draugija „Sandūra“, im. k. 178054566, a. s. LT327300010097269819 Swedbank, AB, kodas 73000. Adresas: Mokyklos g. 13, Rukų k., LT-99302, Pagėgių savivaldybė, tel./faks. 8 441 41834. Apimtis 8 sp. l. Tiražas 500 egz. Leidžiamas du kartus per metus. Vyr. redaktorė Diana Milašauskienė, el. p. sandura6@gmail.com, dizainerė-maketuotoja Kristina Kazlauskienė, kalbos redaktorė Jolanta Kasiliauskienė. Spausdino UAB „Petro ofsetas“, Naujoji Riovonių g. 25c, Vilnius, LT-03153, Lietuva. Visa medžiaga (rašiniai), pateikta žurnale „Rambynas“, yra Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“ nuosavybė. Žurnalo straipsnius kopijuojant ir platinant būtina nuoroda. Redakcijos nuomonė gali nesutapti su autorių nuomone.